



könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
szeptember

KITÜNTETÉSEK

Augusztus 20-a alkalmából a Magyar Köztársaság elnöke,
Mádl Ferenc a MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
LOVAGKERESZTJE (polgári tagozat) kitüntetését adományozta
szakavatott bibliográfiai munkásságáért,
a Szépművészeti Múzeum szakkönyvtárát
a tudományos hozzáférhetőség révén gazdagító fél évszázados
tevékenységéért *dr. Benkő Viktorné dr. Gönczy Évának*,
a Szépművészeti Múzeum könyvtára ny. főmuzeológusának.

Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere
augusztus 20-a alkalmából, Mádl Ferenc köztársasági elnök
megbízásából

SZÉCHÉNYI FERENC-díjat adományozott

Vajda Eriknek, a könyvtári szabványosítás területén végzett
munkájáért.

SZINNYEI JÓZSEF-díjat adományozott *Cserey Lászlóné dr.-nak*,
a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár ny.
igazgatójának, *dr. Rozsondai Marianne-nak*, a Magyar Tudományos
Akadémia Könyvtára osztályvezetőjének, *dr. Suppné dr. Tarnay
Györgyinek*, a Debreceni Egyetem Matematikai és Informatika
Intézet adjunktusának, *dr. Szabó Imrének*, a győri Kisfaludy Károly
Megyei Könyvtár igazgatóhelyettesének és *Varga Róbertnek*,
a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár igazgatójának; valamint
WLASSICS GYULA-díjat adományozott *Bencsikné Kucska Zsuzsának*,
a Terézvárosi Gyerekkönyvtár könyvtárvezetőjének.

Kitüntetett kollégáinkra büszkéek vagyunk,
kitüntetésekhez melegen gratulálunk.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

10. évfolyam 9. szám

2001. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

Iskola a könyvtárban – könyvtár az iskolában	3
Lőrincz Sándor: Könyvtárávató Kapósváron	6
Gomba Szabolcsné: Csúry István pályaképe	12

Fórum

Mikulás Gábor: Pióca, döngeselyű vagy csak egyszerűen infobróker?	19
--	----

Műhelykérdések

Balogh Ferencné: Megbízási díjas községi könyvtárosok szakmai ismereteinek forrásai	28
--	----

Konferenciák

Gerő Gyula: A (h)őskor könyvtárosai	33
Sipos Csaba: Könyvtár és honismeret	43

História

Hangodi Ágnes: Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (4.)	49
--	----

From the contents

School in the library – Library in the school. About the 33th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (3);
Opening of the renewed, extended building of the Kaposvár County Library (6);
Szabolcsné Gomba: The career of István Csúry (12)

Cikkeink szerzői

Balogh Ferencné, a Veszprém Megyei Könyvtár ny. munkatársa; *Gerő Gyula*, ny. főszerkesztő; *Gomba Szabolcsné*, a Debreceni Egyetemi Könyvtár ny. főigazgatója; *Hangodi Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Lőrincz Sándor*, a Somogy Megyei Önkormányzat főtanácsosa; *Mikulás Gábor*, információs és PR-tanácsadó, könyvtári szakértő; *Sipos Csaba*, a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtár munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram



Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Iskola a könyvtárban – könyvtár az iskolában

Az MKE XXXIII. Vándorgyűléséről

Amint azt mindenki tudja, augusztus 9-e és 11-e között lezajlott az MKE XXXIII. Vándorgyűlése. Hogy milyen méretei, mekkora gravitációja (tömegvonása) van egy ilyen rendezvénynek, statisztikai adatok sokaságával lehetne illusztrálni, ezúttal azonban egy életesebb példával szolgálnánk. A budapesti Nyugati pályaudvaron, augusztus 9-én senki (valóban senki) nem juthatott helyjegyre a Nyíregyházára induló két reggeli, standard InterCity vonaton. Elővetelben elfogytak azok egy szálig. A sok-sok panaszkodó, értetlenkedő (minden héten ezen a napon utazok Nyíregyházára, ilyen még nem volt!, stb.) civilnek persze én sem, könyvtáros kollégáim sem mondták meg, miért nincs helyjegy e különben korántsem túlzottan kihasznált vonatokra. Miért a könyvtárosokra és vándorgyűlésekre vonni a felháborodottak, értetlenek, csodálkozók haragjának villámait. A példa azonban – azt hiszem – sokatmondó. Országos ügy, országos méretű jelenség a vándorgyűlés, még ebből az aspektusból, még a MÁV vonatkozásában is.

A harmincharmadik vándorgyűlés sorszáma ugyancsak sokatmondó valami. Mondták is sokan, fel-felidézve korábbi vándorgyűléseket, elhelyezni vágyva közöttük a mostanit, megemlékezni óhajtvá régebbiekről (amikor is sorra-rendre összekeverte mindenki, hogy melyiken mi is történt, Lengyel László Szekszárdon tartott-e először expozét, Engel Pált Körmenden hallhattuk-e, Ambrus Zoltán vajon melyiken mondta, hogy... Vajda Erik mikor is... stb., stb.), szóval sokan mondták, jó lenne már megírni (persze nem megírni lenne jó, hanem olvasni a megírtat) a vándorgyűlések történetét. (Erre talán lesz is majd vállalkozó, hisz – Kaposvár óta – tudjuk, milyen fontos a könyvtártörténet-írás és micsodás műfajai, módjai vannak annak.) Amíg azonban a minden komparatív művelethez szükséges történelmi–filológiai háttér meg nem íratik–születik, csak óhatatlanul szubjektív beszámolók szülehetnek. Ilyen lesz a most következő is. A résztvevőknek bizonyos dolgok – persze jólesően – visszaköszöntek, mások az újdonság bájával hatottak, ismét mások egyeseket lelkesítettek, másokat esetleg nem annyira, megint csak mások egyedi-egyszeri (és ragyogó) valaminek tűntek, megismételhetetlenek, még másabb jelenségekről sokan úgy érezték, ez hagyományteremtő jellegű–érdemű volt, ilyenek muszáj lesz lennie a közeljövőben is, stb. Az, úgy tűnik, örök változatlan vonása a vándorgyűléseknek, hogy a térben olyannyira elválasztott, hivatásuknál fogva roppant helyhez között könyvtárosok – legalább egy évben egyszer – találkozhatnak egymással, kibeszélhetik magukból mindazt, ami egy év alatt felgyűlt bennük, szembesülhetnek kollégáik tapasztalataival, hisz erre bőségesen van idő (ha szűkösen is érezzük sokan), szünetekben, szekcióülések helyeit keresve, baráti találkozón, az utcán szembejőve, presszóknak, cukrászdákban, sörözőkben (stb.), a kirándulásokon, sőt – horribile dictu – az előadások alatt is (a rendezők–szervezők jóvol-

tából mindig vannak olyan előadások, köszöntők, hozzászólások, amelyek alatt nem bűn egymással pár szót váltani, ezúttal is volt ilyen alkalom – köszönet érte). Örök-állandónak látszott a vándorgyűlés struktúrája is: a regisztrációtól a bevezető fakultatív programon át a plenáris ülés ünnepi nagyszerűségéig, a köszöntőig és a főelőadásig, amelyet ezúttal *dr. Nahalka István* tanszékvezető professzor tartott *Tanulás a könyvtárban* címmel. Csak újabban, mintegy tíz éve tartozik az „állandó” programpontok közé a határon túli magyar könyvtárosok jelenléte és köszöntése, de már megint csak régóta ismerős mindenki számára a kiállítók sokasága (ha anyaguk mindig új és új, ezúttal például a poszter-előadások jelentettek komoly névumot, *Bartos Éva* (Könyvtári Intézet) jóvoltából és innovációs készségét dicsérve), de hasonlóan hagyományosnak bizonyultak a harmadik napon – napra szervezett kirándulások is, az esti (kulturális – művészeti és könyvtári) programok, könyvtárlátogatások stb.. Szóval rá lehetett ismerni a vándorgyűlésre, észre lehetett venni, hogy ez vándorgyűlés, sokban, korántsem mindenben, olyan, mint azok lenni szoktak. És persze sokban *nem*.

A programban szerepelt, hogy a plenáris ülésen megjelenik és köszöntőt mond az oktatási miniszter is. Ő azonban sajnos nem vehetett részt a vándorgyűlésen, ott volt azonban és szólt a hallgatósághoz államtitkára. Aminthogy – ez már Esztergom óta nem újdonság – ott volt a püspök úr is, és ő sem restellt szólani az igen népes hallgatósághoz. Azt hiszem, nem (csak) a sznob szól belőlem, amikor az ilyen jelenléteknek súlyos jelentőségét vélem érezni. Ez valamiképp a szakma rangját, súlyát, jelentőségét látszik (vissza)igazolni, mintegy megpecsételni. Azt hiszem, azt remélem, az ilyen jelenlétek, az ilyen fontos tisztségviselők szavai rövidesen már nem kívánnak értelmezést, kommentárt – a mi számunkra is természetesekek lesznek.

Sok-sok újdonságról szólhatnak még érintőlegesen, olyanokról, mint hogy *Ami a szívedet nyomja* jelíggel „beszélgető sarok” működött a vándorgyűlés ideje alatt, afféle spontán, kötetlen szakmai eszmecserék fórumaként, vagy hogy virtuális galériák is felvonultak, hogy volt ún. kapcsolódó rendezvény (az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának Orvosi csoportja és a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége tartotta), hogy ... de hát talán túl hosszan kellene, lehetne sorolni.

Én magam a legfőbb és igen örvendetes újdonságnak a második nap programját tartottam. (Formailag persze ugyanolyan volt az is, mint máskor, szekcióülések voltak hosszú, tömött sorban.) Az sem volt újdonság, hogy a vándorgyűlés valamely központi kérdés köré szerveződött, a sokatmondó címhez illően, azt, az abban felvetett, jelzett problematikát mintegy kifejtve. Az azonban eddigelé még nem fordult elő, hogy *emnyire* speciális, *emnyire* koncentrált legyen a tematika. Eddigelé minden könyvtárípus, minden szekció, minden szakmai szerveződés, minden „szakosodott” könyvtáros résztvevő azért a maga irányába módosította, saját aspektusából nézte-kezelte a központi témát. A vándorgyűlések soha nem váltak eminenter *szakmai konferenciákká*. Ezúttal, idén igen. Nem biztos, hogy ennek a szerveződési elvnek, metódusnak hagyományteremtővé kell (lehet) válnia. Most azonban igen szerencsés dolog volt, hogy mindenki, minden szekció szorosan ragaszkodott az alaptémához, a címbe is kiemelt problématarományhoz: *Iskola a könyvtárban – könyvtár az iskolában*. Óriási a téma és fölötte elhanyagolt, egyúttal megoldásokra, megoldási javaslatokra, a problematika különösen szoros tárgyalására, kifejtésére igencsak „kiéhezett”, de egyúttal érett is. Azt hiszem, ha

kiadnák az idei vándorgyűlés teljes anyagát (a javát a *Könyv és Nevelés* fogja közölni), nemzetközi vonatkozásban is úttörő monográfia megjelenését ünneplhetné a kritika. Hisz sorra-rendre pertraktáltatott a vándorgyűlésen minden idevonható kérdés: tanulás és Internet kapcsolata, könyvtár és felsőoktatás összefüggés-rendszere, a szakkönyvtárak és a tanulás kapcsolódási pontjai, a könyvtárosképzés (és könyvtári asszisztensképzés) fogas problémái, a könyvtárhasználatot tanítók képzésének aporiái, a pedagógia alkalmazásának metódusai a könyvtárban és a könyvtárpedagógia mint olyan, zeneoktatás és könyvtár összefüggés-rendszere és a könyvtár megváltozott szerepe a felnőttkori oktatásban stb., stb., stb.

Az Iskola a könyvtárban – könyvtár az iskolában összefoglaló cím (és szlogen) azért is tűnt roppant szerencsésnek, mert egyszerre volt képes a tematika szigorú lehatárolására (épp ezt méltattuk az imént), ugyanakkor arra is, hogy bizonyos, persze keretek közt mozgó kilátást, perspektívát nyújtson. Az *Olvasás évében* vagyunk, illőnek látszott hát, hogy az olvasás is megkapja a magáét a könyvtárosok legfontosabb czévi rendezvényén. Nos, meg is kapta. Kimondatlanul is központi szerepet töltött be a vándorgyűlésen (bár egy-egy rendezvény, kerekasztal-beszélgetés kimondottan is e témának szentelődött), hisz a fent felsorolt témák *mindegyike* hozzászólás, merengés, körbenjárás, sokszor épp a dolgok közepébe vágás az olvasástematika vonatkozásában. Mert hisz mi a tanulás, a képzés, a szakóra-szervezés, a távoktatás, az önképzés, a könyvtári szolgáltatás, a tájékoztatás stb. olvasás nélkül? És vajon nem az olvasásról „szól-e”, ha az Internetről, a SULINETről, a kulturális töke elektronikus úton-módon való gyarapításáról, az információkultúra fejlesztéséről, a problémaorientáltságról (stb.) prelegálnak előadók és vitát kezdeményezők, lefolytatók? Annak, hogy külön, kiemelten *nem* volt szó az olvasásról mint olyanról, megvolt az a haszna is, hogy a téma, az olvasás témája nem elszigetelten, mondjuk avult–konzervatív izoláltságban került terítékre, hanem kirajzolódott köré a ma belátható teljes problémamezőny, összefüggés-rendszer. Az olvasással külön, önállóan foglalkozó konferenciák, ankétok, work shopok (stb.) bizonyonnyal gyakran fognak hivatkozni a mostani vándorgyűlésen elhangzottakra.

A szekcióüléseken, ahol ezek a témák tárgyalattak, igen komoly, elmélyült munka folyt. Hisz rutinból, ismert dolgok felmelegítéséből e téren nem lehetett megélni. Új, sokszor nyomasztóan új és ismeretlen terepen haladtak előre az előadók is, a hozzászólók, vitatkozók is. Szükség volt minden könyvtári, könyvtárosi akribiára, de arra is, hogy mindezt le- és átfordítsák az együttgondolkozók az iskola, az oktatás s a nevelés egészen más nyelvére, problematikájára. Természetesen vázlatosan sem lehet e keretek közt beszámolni az eredményekről. Hisz azok nagy része maga is terjedelmes méltatást igényelne. Egészében azonban azt kell mondanunk, hogy egy olyan új típusú megközelítésmód munkálódott ki a vándorgyűlés második napján, amelynek folytatására mindenképp szükség van és lesz, de amelyet azon a nyomvonalon fogunk, fognak a szakemberek továbbépíteni, amelyet ez a vándorgyűlés jelölt ki. Ezért vélhetjük úgy, hogy kiemelkedő jelentőségű volt ez a vándorgyűlés, saját arccal bíró, egyedi-egyszeri jelenségként a vándorgyűlések – reméljük – végeláthatatlan és örvendetesen gazdag sorozatában. (VK)

Könyvtárávató Kaposváron

Emlékkő az alapítónak – Ezerhétszáz négyzetméterrel bővült az épület

Dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter, *dr. Gyenesei István*, a megyei közgyűlés elnöke és *Szita Károly*, Kaposvár polgármestere avatta fel augusztus 24-én az 1700 négyzetméterrel bővült Megyei és Városi Könyvtárat, amelynek parkjában *Festetics Lászlónak*, a könyvtár alapítójának is emléket állítottak. A 280 millió forintos beruházás másfél éve kezdődött, ám az intézmény a munkák ideje alatt is fogadta a könyvbarátokat. A felújítás és bővítés révén egy rendkívül impozáns épület született, amelynek első szintjére rokkantkocsival is fel lehet jutni. A könyvtár munkatársai bőven kivették részüket a rekonstrukcióból adódó feladatokból; *Varga Róbert* igazgató is gyakran munkaruhára cserélte az öltönyét és beállt a könyvrakódók közé vagy polcot pakolt és szerelt.

Testvérműzsák randevúja

A könyvtárávatóra több százan gyűltek össze; a vendégek között ült *Kányádi Sándor*, kolozsvári költő, aki többször járt már a megyeszékhelyen, eljött a 90 esztendőes *Takáts Gyula*, Kossuth-díjas költő is. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát *dr. Skaliczki Judit*, a könyvtári osztály vezetője képviselte, és a szakma kiválóságai – köztük *dr. Ambrus Zoltán* könyvárigazgató, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke, *Zalainé dr. Kovács Éva*, a Könyvtáros és Informatikai Szövetség elnöke – is a somogyi kollégákkal együtt ünnepeltek.

Dr. Gyenesei István és *Szita Károly* megköszönte a munkatársak kitartását, és kiemelte a könyv és az olvasás hatalmát. *Dr. Dávid Ibolya* miniszterasszony arra is emlékeztetett: Somogy Megye és Kaposvár összefogása példaértékű a hazai könyvtárügyben, hiszen az országban sehol nem működött közösen könyvtárat megye és város. Az igazságügy-miniszter avatóbeszédében az írott szó örömére, a könyvek illatára utalt. Például hozta egyik kollégáját, aki – falusi lévén – gyermekkorában a legnagyobb szórakozását a könyvekben lelta. A kis település tékájának valamennyi kötetét elolvasta, s amikor az egyetemi felvételin feltették neki a kérdést – gondolván, úgysem tud rá válaszolni –, ki volt *Thomas Mann*, ő már sorolta is a műveit, s nagy ívű értekezéssel kápráztatta el a felvételi bizottság tagjait.

Dr. Dávid Ibolya ezt követően átvágta a nemzetiszín szalagot és jelképesen átadta az olvasóknak a megszüpült intézményt. *Dr. Gyenesei István*, a megyei közgyűlés elnöke a legidősebb és a legifjabb korosztály legaktívabb olvasóját, *Laiber Jenőt* és *Jóföldi Pétert* oklevéllel és egy Somogy népművészetéről szóló könyvvel köszöntötte.



*Dr. Gyenesei István, dr. Dávid Ibolya, Szita Károly és Varga Róbert
nemzetiszín szalaggal*

Ezen a napon egyébként nemcsak szakemberek, országgyűlési képviselők és olvasók randevűztak, hanem a testvérműzsák is, hiszen az ünnepségen a Kodály iskola kórusa is közreműködött *dr. Kerekesné Pytel Anna* vezényletével, s a vers, a próza is kiemelt szerepet kapott. *Babits Óda* a könyvhöz című versét *Lugosi György*, a Csiky Gergely Színház művésze adta elő; *Szerb Antal* humoros írását, a Nyaralás a könyvtárban pedig *Spindler Béla* Jászai-díjas színművész tolmácsolta, aki augusztus 20-ának alkalmából vette át a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét.

Varga Róbert, a Megyei és Városi Könyvtár Szinnyei József-díjas igazgatója – az elismerést Szent István ünnepén vette át –, elsőként a Teremtőnek köszönte meg, hogy elérkezett ez a pillanat, hiszen az elmúlt időszakban igencsak megsűrűsödtek a teendői. Különösen a rendelkezésre álló pénz okozott komoly fejtörést, s ezért a könyvtár ugyan bővíthetett, s kívül-belül új ruhát ölthetett, ám a berendezés több helyen a régi maradt.

Az igazgató ezt követően a megyei közgyűlés elnökével és Kaposvár polgármesterével közösen díszoklevelet és ajándékokat nyújtott át az átalakításban tevékenyen részt vevőknek; köztük *Czinkné Bükkösi Valériának*, a Megyei és Városi Könyvtár osztályvezetőjének, aki nemcsak az építkezés szakmai tervezéséhez, hanem a berendezéshez is adta hasznos ötleteit és önzetlen munkáját.

A megye és a város első embere sem érkezett üres kézzel. Dr. Gyenesei István az igazgatónak jutalmat, a könyvtárosoknak egy zsolnai vázát adott át, s bejelentette: további 2,5 millió forintra számíthat az intézmény a legszükségesebb berendezési tárgyak beszerzésére, míg Szita Károly polgármester egy *Szabados János*-festményt emelt a magasba, amit a kollektívának szánt.

Több mint három évtizedes hagyomány, hogy elismerik a 10–20–30 éve dolgozókat. Az idén tizenkilencen részesültek törzsgárda-jutalomban. *Fiola Pál*, a könyvtár igazgató-helyettese 1994-ben halt meg. Özvegye, *Fioláné dr. Komáromi Gabriella* irodalomtörténész, a Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar docense még abban az évben megalapította a Pro Biblioteca díjat; azzal a céllal, hogy minden esztendőben pénzjutalommal ismerjék el a legkiválóbb munkatársat. A kuratórium döntése alapján erre az elismerésre *Rugási Istvánné*, a feldolgozó munkatársa volt a legméltóbb ebben az évben.

A könyvtár parkjában folytatódott az ünneplés. *Szita Ferenc* nyugalmazott igazgató avatta fel gróf Festetics László emlékkövét, aki 1825-ben ezer ezüst forinttal megalapította a Somogy Vármegyei Könyvtárat. A *Kling József* kaposfüredi szobrászművész tervei alapján készült emlékkőnél dr. Dávid Ibolya miniszterasszony is elhelyezte virágait.

Életfa a könyvtárban

Varga Róbert igazgató szobája most is, csakúgy, mint korábban, meglehetősen puritán. Maradtak a régi bútorok, s egy igencsak cserére érett, iratokkal, könyvekkel teli íróasztal fogadja a betérőt. Legfrissebb kiadványuk a *Somogyi könyvtáros ki kicsoda?*, s az igazgató szamizdatként emlegeti az a füzetet, amit a *Levelek a könyvtárból, jelek a dobozról* címmel munkatársai állítottak össze és jelentettek meg az átalakítás hónapjairól. Beszédes adatokra, jópofa rajzokra bukkanok, de megtalálom benne az aludttejes próza édes és sós változatának a receptjét is. Úgy, ahogy nagyanyáink készítették. Megtudom azt is a kis füzetből: a könyvtár munkatársai 1388 könyvvel, 140 videokazettával, CD-vel valamint 693 folyóirattal és bakelit lemezzel teli ládát mozgattak meg.

– Stratégiai tervünkben megfogalmaztuk a jövőképünket: egy olyan korszerű könyvtár kialakítása volt a célunk, amely alapterületében és szolgáltatásaiban az Országos Dokumentumellátó Rendszer tagjaként megfelel egy több mint 350 ezer lelkes régió, illetve egy hetvenezres egyetemi város polgárai, valamint tanulóifjúsága igényeinek. Úgy vélem: a felújítással és a bővítéssel ez sikerült – summázott az igazgató.

A könyvtár egyébként 1960–64 között épült Kellner Béla igazgató szakmai irányításával, és akkoriban az ország legmodernebb szabadpolcos közművelődési könyvtárának számított. Hamarosan elkészültek a bővítési tervek, ám *Kellner Béla*, majd *Szita Ferenc* igazgatók legnagyobb igyekezte ellenére sem növekedhetett a hasznos alapterület; csupán a gázbevezetéskor felszabaduló szenespincék avanszállhattak könyvraktárokká. Kihasználtak minden talpalatnyi helyet, a zsúfoltságot pedig a folyamatos selejtezéssel ellensúlyozták. Központi támogatásra 1996-ban, '97-ben és '98-ban is pályáztak – eredménytelenül, ám két éve 275 millió forintot szavaztak meg a rekonstrukcióra.

Együtt járjuk végig a hófehér, csupa fény épületet. A földszinti kölcsönzőpult közelében közszolgálati tér kapott helyet. A vasúti és az autóbusz-menetrendtől kezdve az üzletek nyitva tartásán át a szentmisék időpontjáiig sokféle témában tájékozódhatunk. Itt helyezték el a folyóirat-lapozgatót, és azt a tíz komputert, amelyeken elektromos levelezésre, számítógépes szövegszerkesztésre is van mód.

Szakedolgozatok is készülhetnek itt, s a friss diplomamunkák a könyvtár kötészeteibe kerülhetnek. A nagyterem – amely számos irodalmi, zenei, képzőművészeti esemény színhelye volt az elmúlt évtizedekben –, statikai szempontok miatt kisebb lett ugyan, de intim beszélgetésekre, különféle kamararendezvényekre, és -tárlatokra így is kiválóan alkalmas.

Az első emeleten külön terembe került a helytörténeti részleggel összevont kézikönyvtár. A régi épület első emeletének teljes egésze a könyvkiválasztó tér. Ide sikerült új bútorzatot szerezni, és olvasóasztalok mellett, kényelmes fotelbe süppedve adhatjuk át magunkat az olvasásnak. Varga Róbert szerint a bővítés nagy nyeresége, hogy az emeletráépítés eredményeként megduplázódott a gyermekkönyvtár alapterülete. Ide azonban új bútorokra nem futotta; a régieket tették rendbe, s a dekorálására az óvodásokat is bevonták. Életfát jelképezendő, speciális fűzfaágot helyeztek el itt.

A számítógépet nem lehet ágyba vinni

Az igazgatót arról is kérdeztük: vajon az információrobbanás, a számítástechnika fejlődésének következtében nem váltja-e fel a Gutenberg-galaxist az Internet-galaxis. Varga Róbert szerint a könyv illatát semmi sem pótolhatja, és a monitort szerencsére nem lehet bevinni az ágyba. A számítógép mindig eszköz marad, sohasem cél, és a könyvtárt és az olvasót egyaránt segíti a gyorsabb információszolgáltatásban. Amióta pedig fényszedéssel, számítógépes tördeléssel készülnek a könyvek, sokkal szebb kötetek születnek. A felújítás ideje alatt állították össze a könyvtár elektronikus katalógusát, így otthonunkból az intézmény honlapjára kattintva, egyebek mellett azt is megtudhatjuk, hogy a bennünket érdeklő könyv jelenleg kölcsönözhető-e.

Varga Róbertet a kistéleplülések patrónusaként tartja számon a szakma, hiszen az elmúlt húsz évben gyakran megfordult a vidéki tékákban. Az utóbbi időben azonban többnyire Budapestre vezet az útja, hiszen sokszor országos szakmai ügyek irányítójaként is jeleskedik az intézmény. Több mint tíz éve vetődött fel: jó volna létrehozni egy országos könyvtári tárgyszójegyzéket. Nos, ez elkészült, és tavaly karácsony óta megtekinthető az intézmény honlapján. A közelmúltban a Kaposvári Egyetem Művelődés- és Médiatudományi Intézetével közösen *Mit ér az ember, ha olvasó?* címmel rendeztek országos szakmai konferenciát a megyeházán, és ugyancsak Kaposváron zajlott a helyismereti könyvtárosok szervezetének VIII. találkozója, amit az ősszel a határon túli magyar könyvtárosok hagyományos továbbképzése követ.

S hogy mit jelent Varga Róbertnek a könyv, a könyvtár?

– Igazgatóként egy lelkes csapatot, sok munkát, örömet és olykor bosszúságot, de ha odahaza leveszem a polcról a könyvet, akkor megnyugvást. Kedvencem *Camus*, aki a *Pestis* című művében a heroikus pesszimizmusnak állít maradandó emléket, de szívesen lapozom *Lucian Blaga* aforizmáit is, és bölcs mondásai a munkahelyemen is agyamba villannak: *a Nap sem hazugsággal, hanem fényfölsleggel rejti a faltjait.*

Vándorszínház Levente Péterrel

A nagyközönség augusztus 27-én vette birtokba az intézményt, ahol *Miénk a könyvtár!* címmel rendkívül színes programsor várta az olvasókat, akik ezen a napon ingyenesen használhatták a számítógépeket és a könyvtárosok szeptember közepéig nem számoltak fel késedelmi díjat a lejárt határidejű könyvekért.

S hogy milyen rendezvényekkel rukkolt elő a könyvtár? Elsőként egy fotókiállítás nyílt Varga Róbert felvételeiből, aki végigfényképezte a felújítás másfél évét. Az Építkezünk című tárlatot *Kiss Tiborné*, a Somogy Megyei Önkormányzat szakfőtanácsosa ajánlotta az érdeklődők figyelmébe. Az új gyermekkönyvtárat *Levente Péter* adta át a lurkóknak, és *Döbrentey Ildikó* dedikálta Égbőlpottyant mesekönyveit. Autodidakta társas lény – ezt írná névjegykártyájára Levente Péter, akit a középgeneráció Móka Mikiként ismert meg a televízióból. A mostani ovisok és iskolások az Égből pottyant mesékben, s a *Ki kopog?*-ban kedvelték meg a Jászai Mari-díjas művészt, no meg vándorszínházáról, hiszen sok helyen megfordul az országban.

– Se színészi, se rendezői, se bábos, se látványtervezői diplomám nincs, csak különféle bizonyítványaim vannak, s a mai napig tanulva tanítok – mondta Levente Péter. – Negyven éve vagyok a pályán, s azért tartom magam társas lénynek, mert soha sem egyedül dolgoztam.

– Általában elég puritán eszköztárral lép fel, de rendkívüli érzékenységgel keríti hatalmába a gyerekeket. Az *Internet-galaxis* korában könnyű őket bevonni a mókázásba? Elég néhány színes lepel, közös rajz, együtt szőtt mese és mondóka?

– Úgy tűnik, igen, hiszen évente százhusz fellépésem van, ami jelent némi népszerűséget. Az elmúlt 40 évben sohasem ajánlottam magamat, még csak nem is adtam meg a titkos telefonszámomat. Gondoltam, akinek fontos, hogy én foglalkozzam a lurkókkal, majd kinyomozza. A vándorszínházban mindig akad néhány olyan ember, aki látja, miben más az én munkám, játékom, mint *Halász Judit*é vagy a *Kalákáé*, – akik egyébként remek előadók – s el tudja dönteni, melyikünket hívja legközelebb.

– *Hogyan lehet megőrizni ezt a népszerűséget az ízléstelen televíziós gyermekműsorok, rémületet keltő, agressziót fokozó történetek, giccses mesekönyvek társaságában?*

– Úgy, hogy nem engedem magam felfújni, mint a léggömb. Ezért nem pukadtam ki és nem fonnyadtam el. A mindennapi kenyér mellett van egy másik fohászom is: add Uram, hogy óráról órára, napról napra meg tudjam őrizni a természetességet, s meg tudjam különböztetni a valót az áltól, az igazat a hamistól.

– *Miben másak – másak-e egyáltalán – a mai gyerekek, mint nagyanyáink idejében?*

– Szerintem nincs számottevő különbség, csak az, hogy több információval találkozik a mai gyerek, és gyöngült a családi összetartás ereje. Nem hiszem, hogy nehezebb helyzetben lennének most, mint nagyanyáink, dédanyáink idejében. Aki panaszkodik, annak azt mondom: leszokott a gondolkodásról és a döntésről, s rabszolgaként másokra bízta a gondolkodást és a döntést is. Egyébként erről is be-

szélek hallgatóimnak, a nyíregyházi tanárképzőn ahol hittanszakosoknak magatartáskultúrát tanítok a Budapesti Evangélikus Teológia megbízásából, és Esztergomban is lesz egy ilyen kurzus.

– *Láthatjuk-e Móka Mikit kicsit megfiatalodva, modernebbé téve?*

– Feleségemmel, Döbrentey Ildikóval több tervet is készítettünk, amit benyújtottunk a TV1-nek, de már elfáradtunk, mert négy év óta semmi nem történt azért, hogy tovább élhessenek az Égből pottyant mesék. Most a Duna Televíziónál próbálkozunk.

Eljött *Lengyák István* is, aki ollóvágt a mesefiguráival bővölte el a gyerekeket, *Fésűs Éva* kaposvári meseíró, a Palacsintás király szülőanyja pedig a mesesarok vendége volt *Fábián Zita* könyvtárossal, aki számos mesekönyvét illusztrálta.

Závada új regényét írja

Az esti rendezvénysor egy író-olvasó találkozóval kezdődött. *Závada Pált Kerékgyártó István* faggatta, majd mi kérdeztük a Jadviga párnája szerzőjét, akiről sokan azt gondolták: ez a különös nyelvi leleménnyel írt műve az első, pedig korábban már jelentek meg szociográfiai tanulmányai, kötetei, mint a *Kulákprés* vagy a *Mielőtt elsötétül*. Mint mondta: az írói közérzet szerinte attól függ, hogy az ember az adott időszakban jól érzi-e magát. Szerencsére ő most jó passzban van, négy éve egy újabb regényen dolgozik. Csak annyit árult el a készülő műről, hogy egy huszadik századi regény lesz, amelynek egyik elbeszélője egy hetven körüli férfi, *Milota György*, a másik elbeszélője pedig egy harminc év körüli nő lesz és váltakozva jelennek meg a műben. Alkotói stílusáról annyit sikerült kihúzni a József Attila-, Déry Tibor- és Krúdy-díjas íróból, hogy általában sokat bíbelődik a mondataival. Egyszerre írója és olvasója a készülő regénynek. Ha olvasóként elégedetlen egy-egy résszel, akkor azért íróként felel. Folyamatosan újraolvassa a kéziratot, húz belőle, átír és átszerkeszt részeket.

Amikor arról faggattam, hogy miként hatott rá a siker – hiszen a Jadviga párnája tizenkét kiadást megért, díjesőt jelentett és film is készült belőle –, csak ennyit válaszolt:

– Nem szédített meg, de komoly változást jelentett az életemben. Az elmúlt négy évben vagy száz közönségtalálkozón vettem részt, s ezek az alkalmak feldobnak.

Az est *Tolcsvay Béla* Szép szerelmem, Magyarország című műsorával zárult. Az énekmondó, gitárral kezében, dalolt-mesélt e szerelmes vidékről. Istenről, magyarságról és nemzettudatról, s arról, hogy az emberben eredendően ott él a harmónia iránti vágy, ami soha sem halhat ki.

A *Miénk a könyvtár!* című rendezvénysorozat is a könyv és a harmónia iránti vágyat ébresztette fel bennünk. Igényes válogatással, neves előadókkal ünnepelt az intézmény. Hisszük, hogy a megújult épületben egyre gyakrabban szólnak a meghívók író-olvasó-találkozókra, kamaratárlatokra, előadói estekre, s olyan szívélyes, szakavatott házigazdája lesz a programoknak, mint amilyen *Halász Lászlóné* könyvtáros volt.

Lórinz Sándor

Csűry István pályaképe

Csűry István születésének 80. évfordulója alkalmából, ránk maradt írásaira és személyes tapasztalatunkra támaszkodva, megkíséreljük életének és munkásságának rövid bemutatását.

Könyvtárosi pályája Debrecenhez kapcsolódik, születési helye azonban távolabb keresendő. 1921. július 2-án a Szatmár megyei Mikola községben született. Apja, dr. Csűry Bálint abban az időben kolozsvári középiskolai tanár, 1932-től haláláig, 1941-ig debreceni egyetemi tanár, magyar nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

Csűry István a kolozsvári elemi iskolai évek után gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte. Egyetemi tanulmányait Eötvös-kollégistaként a Budapesti Egyetem bölcsészkarán, magyar és német szakon folytatta.

Az intellektuális családi légkör és a budapesti Eötvös Kollégiumban töltött esztendőik meghatározóak voltak egész pályáját illetően. A modern egyetem modelljeként a hajdani Eötvös Kollégiumban megvalósult gyakorlatot értette: „modern egyetem: dolgozva, önállóan búvárkodva, dolgozatokat megvitatta, hatások, információk és inspirációk sűrűjében tanuló tanári–hallgatói közösség. Az ott végzetteknek volt egy igazi egyetemük (a Kollégium) és egy diplomaosztó hivataluk (a Pázmány). A kollégiumi tanárok kutatási témákat kínáltak, feldolgozásukhoz módszereket s irodalmat ajánlottak, kis hallgatói csoportokkal együtt meghallgatták s megvitatták az elkészült munkákat. A hallgató a könyvtárban élt, mert a Kollégium egyetlen nagy könyvtár volt.”

A háborús események miatt utolsó vizsgáit Debrecenben tette le, és itt szerzett 1945-ben kitűnő eredménnyel középiskolai tanári oklevelet, majd 1946-ban *summa cum laude* bölcsészdoktorátust.

A családi környezetnek és a kitűnő iskolai képzésnek köszönhetően széles körű nyelvismerettel bírt, felsőfokon volt sajátja a német és francia nyelv, de jól tudott oroszul, románul, olaszul és latinul is.

A fiatal Csűry István első alkalmazása a Debreceni Egyetemi Könyvtárban történt 1945. április 11-én. Ettől kezdődően élete végéig ennek az intézménynek volt dolgozója, 1956. október 8-ától kezdődően igazgatója. A Könyvtár 1947-ben igazgató nélkül maradt; hivatalosan még nem, de valójában Csűry István látta el a vezetést, majd annak aktív részese maradt elődje, Kovács Máté igazgatása idején is. Kovács Máté szerette és nagyra becsülte a dolgozni szerető és tudó fiatalembert, igazgatósága alatt is az ő feladata maradt a voltaképpeni vezetői teendők jelentős részének ellátása. Az így vezetői tapasztalatokkal bíró Csűry Istvánt Kovács Máté bizalommal ajánlhatta saját utódjául 1956-ban, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár-tudományi Tanszékének professzori tisztjére való távozásakor.

Csűry István könyvtárosi pályájának első szakaszában – a háború okozta működési nehézségek kiküszöbölése, az elemi munkafeltételek kialakítása után – tervező- és gyakorlati munkát végzett egy korszerű könyvtári üzem alapvetékény-

ségeinek kiépítésében. Ő maga így vall erről: a '45 után munkába álló könyvtáros nemzedéknek minden vonatkozásban az alapozás problémáival kellett megbirkóznia, a katalógusok rendszerének, technikájának megtervezésétől, a hatékonyan működő munkaszervezet kialakításán át, az olvasóvá nevelés módszerének kikísérletezéséig, gyűjtési elvek kidolgozásáig és a hiányzó könyvtári rend megteremtéséig. A háború utáni könyvtári helyzet az érdeklődését a szó szűkebb értelmében vett könyvtárosi gyakorlatra, a gyakorlat éppen időszerű elemi problémáira irányította. Ez magyarázza, hogy az irodalomelméleti és szociológiai kutatás útján megtett kezdő lépések után, e szívéhez nőtt stúdiumokról önként lemondva a kevés belső szenzációt és külső megbecsülést ígérő, de a gyakorlat szempontjából parancsolóan szükséges *könyvtárelméleti és szervezéstudományi kutatás útjára lépett*, s ezen járva a primer eredményközlés mellett a szakmai publicisztika eszközeivel is szolgálni igyekezett a születő könyvtárgyvet.

Első jelentős tudományos témája Móricz Zsigmond társadalomszemléletének tanulmányozása volt. A Móricz Zsigmond társadalomszemléletével foglalkozó doktori disszertáció írásának ideje (1945–1946) egybeesik könyvtárosi pályakezdésével. S ekkor a két elkötelezettség: az eredményt is hozó igyekezet az irodalom mint társadalmi jelenség tanulmányozására és a hivatásként vállalt könyvtárosi gyakorlati pálya konfliktusba került egymással. E konfliktusból az utóbbi került ki győztesen. Az a felismerés, hogy az előző korszakból örökölt könyvtári gyűjtemény és működésbeli szegénység leküzdhetetlen nehézségek elé állította a kutatást, arra ösztönözte, hogy minden erejét a gyakorlati hivatásra összpontosítsa.

A könyvtárosi pálya induló szakaszában Csúry István még úgy gondolta, csupán néhány évre kell felfüggesztenie eredeti terveit, s majd egy jó könyvtár erőforrásaira támaszkodva folytathatja – a már hatékonyan szolgált külső olvasókkal együtt maga is – tanulmányait az irodalomszociológia körében. Kutatói hajlamát és frissen szerzett metodikai jártasságát is a könyvtár javára kamatoztatta. Hamarosan nemcsak rendszeres felhasználója, a korszerű gyakorlatba átfordítója, hanem *tevékeny művelője is lett a könyvtári szakirodalomnak*. Tanulmányozni kezdte a könyvtári munkafolyamatokat, azok szervezeti és technikai feltételeit. A könyvtári működés korszerű szakmai és üzemszervezeti alapjainak kiépítése részint a szakirodalom felhasználása, részint önálló tervezés révén történt. Egymást követte a könyvfeldolgozás munkafolyamatának megtervezése és kialakítása; az olvasószolgálat szervezetének, munkamenetének és nyilvántartásainak megtervezése, a könyvtári munkatervezés módszereinek és eszközeinek kidolgozása. Nevéhez fűződik a könyvtári munkanormáknak hazánkban először történő bevezetése; a könyvvállomány feltárásának differenciáltsága, katalogizálásának teljessége; a karterékszerű könyvleltár bevezetése; az ún. forgalmi és holt anyag tárolásának, a többes példányok kezelésének ésszerűsítése; a könyvgyűjtemény tartalmi tervének elkészítése. Ezek a munkái akkoriban *országosan is kezdeményező jelentőségűek* voltak.

Frederik Taylor nyomdokain járva dolgozta ki és vezette be a könyvtári munkanormákat. A könyvtári munkafolyamatok állandó figyelemmel kísérése, elemzése és jobbítása pedig megfelel a minőségmenedzsment egyik alapvető, mai feltételének. A munkanormák országos alkalmazását a tervezés eszközeként szorgalmazta. Úgy gondolta, hogy országos, ill. könyvtártípusonként változó normaminimumok alkalmazását lehetne előírni egy sor munkaféleség megtervezésének kiszámítási alapjaként. Elképzelhetőnek tartotta, hogy bizonyos munkaféleségek esetén elő le-

hetne írni, hogy a normaminimumot vagy egy magasabb helyi normát az ellenőrzés és az egyéni munkaértékelés eszközeként is alkalmazták a könyvtárak.

A könyvtári szervezet korszerűsítésével kapcsolatos véleménye, a fokozatosság elvének érvényesítése a változtatások bevezetésekor napjaink könyvtárosai számára is megszívlelendők. Úgy látta, hogy az akkor adott szervezeti forma a könyvtári tevékenységek reális struktúráját tükrözi, ezért e szervezet szétzúzása alapjaiban rengetné meg a funkcionális struktúrát, anarchiához vezetne. *A korszerűsítés – Csúry István felfogásának értelmében – a meglévőt nem szétzúzni, hanem megtartani és felemelni hivatott.* Ez azt jelenti, hogy olyan differenciáltabb és magasabb rendű modell kialakítása a feladat, amelybe a jelenlegi egyszerűbb képlet minden életképes eleme szervesen beépülhet. A korszerűsítési folyamatban az adott személyzeti állomány hasznosítását tervezte, és csak távlatilag számolt további erőfeszítésével.

A gyakorlati munkával párhuzamosan folytatta Magyarországon úttörő jelentőségű könyvtártani kutatásait. E témában látott napvilágot a könyvtári üzem szervezetét és működését tárgyaló, sok tekintetben máig haszonnal forgatható könyve.

Az alaptevékenységek kiépültével – a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói posztjára kerülésének időszakától – lehetővé és szükségessé vált az *információs jellegű tevékenységek* kiépítése. Erre az időre esik a szakbibliográfiai, tiszántúli bibliográfiai programok kidolgozása, a tényleges bibliográfiai feltáró munka megindítása, és ugyancsak országos jelentőségű bibliográfia-elméleti kutató és publikációs tevékenységének kibontakozása. Módis László túlméretezett tájbibliográfiai koncepciójával Csúry István a szelektálás szükségességét állította szembe, és több tanulmányban foglalkozott a válogatás és teljesség kérdésével a könyvtári és bibliográfiai gyűjtés szempontjából. A kérdés történeti folyamatának elemzéséből kiindulva irányította a figyelmet arra, hogy a dokumentumok számának nagy mértékű növekedéséből törvényszerűen következik a szelektálás szükségessége. A válogatás szempontjainak tudományos megalapozására törekedett, s ezen elvet kamatoztatta a könyvtár gyűjtőköri utasításainak megalkotásakor, a helyismereti bibliográfiai gyűjtésre vonatkozó álláspontjának összegezésekor, a helyismereti érdekű hírlapcikk tipologizálásával foglalkozó munkájában, majd a könyvtári tevékenység gyakorlatában. Szigorú revízió alá vette a gyűjteményépítés praxisát, személyes részvételével segítve a napról napra felmerülő vitás kérdések megoldását. Különös gondot fordított a Tiszántúli Katalógus anyagának új szempontú gyűjtésére. Kezdeményezésére készült el a tiszántúli helynév- és személynévgyűjtek, és történt meg mindazon cédulák kiszűrése a helytörténeti katalógusból, amelyek nem feleltek meg következetesen a felállított elvi szempontoknak.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a *helytörténeti dokumentumok gyűjtésére és feltárására* vonatkozó együttműködési törekvéseit sem. Ebben az időszakban meggyezés született az egyetemi és megyei könyvtár helyismereti tevékenységének időhatáraitra vonatkozóan, melynek értelmében az Egyetemi Könyvtár – a Tiszántúl és Debrecen életére vonatkozó régi dokumentumokban igen gazdag Református Kollégiumi Nagykönyvtárral együttműködve – végzi a regionális irodalom retrospektív gyűjtését és feltárását a háború befejezésének időszakáig, a Megyei Könyvtár az ezt követő évek vonatkozásában.

Pályájának ezen szakaszában jelentős állomásához érkezett a tanszékeken őrzött könyvgyűjtemények fejlődése is. Megkezdődött a tanszéki könyv- és folyóirat-be-

szerzés, valamint feldolgozás központosítása: nevezetesen a külföldi könyvek és folyóiratok központi beszerzése és katalogizálása, továbbá a tanszéki könyvtárak módszertani irányítása. A fejlesztő munka része volt az egyetemi kiadványok nemzetközi cseréjének és az általános kiadványcserének a megszervezése is. Ekkor indult a könyvtár kölöngyűjteményeinek kiépítése: az elsősorban tiszántúli vonatkozású, nem nyomtatott írásos dokumentumok gyűjtését vállaló kéziratár, a válogatásban és elrendezésben ugyancsak regionális hangsúlyú plakátár, a könyvtári munkafolyamatok végzéséhez, a tájékoztató munkához ma már nélkülözhetetlen bibliográfiai kézikönyvtár, a nagy értékű zeneműtár és mikrofilmár.

Csúry István az 1965. esztendő tekintetében a könyvtár vezetésében olyan mérőföldkönek, amely jelezte: az eredmények már megérlelték a nivóváltás szükségességét és minőségileg új célkitűzések lehetőségét. Gyakorlati vonatkozásban ekkor állította a könyvtár horizontálisan kiépült, bejárattott mechanizmusa elé az aktív gyűjteményépítés és információ tartalmi irányú feladatait, és látott hozzá az ehhez szükséges vertikális szervezeti elemek beépítésével (szakreferensek, szakgyűjtemények) az addig nem kielégítően ellátott egyetemi szükségletek kielégítéséhez. Az egyetemi könyvtár korszerű modelljének megvalósítása került napirendre, amely „lényegét tekintve tudományos kommunikatív tevékenységeknek az érdemi kutatási és oktatási tevékenységekben integrálódó rendszere.”

A könyvtár korszerű továbbfejlesztésének jegyében jelentős eredmények születtek új könyvtári funkciók, szolgálati ágak bevezetésével. Így épült ki Csúry István kezdeményezésére 1967-ben a *szakreferensi rendszer*. Korábban a könyvtár, horizontális szervezetben, a sajátosan könyvtári alapl műveleteket látta el korszerűnek számító szervezeti formában.

A szakreferensi rendszer bevezetésével járó szervezeti fejlesztés nem csupán abból állt, hogy a horizontális elrendezésű könyvtári műveletek rendszerébe beépült a tartalmi tevékenységek szaktudományok szerint tagozódó egysége; ezzel a tevékenységnek ez a típusa intézményessé és szervezetté vált. Együtt járt ez az olvasószolgálat, a tájékoztatás és a kézikönyvtári rendszer szakosításával, s egyáltalán a könyvtár tudományos és oktatási lényegű tartalmi feladatainak a tevékenységek központjába állításával.

Minőségi változást hoz az új rendszer a személyzet összetételében. Követelményként fogalmazódik meg az új szakreferensi munkakörök betöltőivel szemben az egyetemi doktorátus megszerzése, szakterületükön rendszeres kutató tevékenység folytatása.

E magasabb követelményrendszer felállítása

1. elsődlegesen az alapvető könyvtári funkciók betöltése érdekében történt,
2. ösztönzően hatott az egyetemi oktatókkal való partneri viszony kedvezőbb alakulására, és
3. lehetőséget teremtett a könyvtárban dolgozó tehetséges munkatársak egyéni tudományos törekvéseinek kibontakoztatására is.

A rendszer bevezetésekor Csúry István *a könyvtárosság új fogalmát és új programját* hirdette meg, amikor kimondta: az új feladat együttes ellátásához kevés a szakdiploma: a kutató–szakreferens párbeszéd csak akkor lesz erőtényező az információválság leküzdésében, ha a szakreferens is kutató. Meggyőződése volt, hogy a történelem néhány sorsfordulójához hasonlóan napjainkban is „tudós kollektívákra kell bízni az irodalmi áradat csatornába fogását, tudósoknak – s nem

technikák elidegenedett specialistáinak – kell idejük egy jelentős részét áldozniuk arra, hogy élő áttételül szolgáljanak a számítógépek nekivadult sornyomtatói és a felhasználói tudatok között...” A fejlődési spirál mai szintjén a polgári munkamegosztás által száműzött tudós embert s az élő tudományt – mint intézményünk örök lényegét – akarta visszahelyezni a könyvtárba.

Később a szakreferenciarendszer megújulásának kérdései foglalkoztatták. Megoldást keresett arra a problémára, hogyan lehet a szakreferensekre építve megerősíteni az információs szolgálatot. Elemző vizsgálat tárgyává tette: mi az oka annak, hogy a szakreferensek nagyobb kedvvel vállalják munkakörük hagyományos elemeit. A feladatok gyakorlati végiggondolása vezetett arra a felismerésre, hogy a szakreferensek előtt álló, figyelmüket szétaprózó feladatcsomó a legjobbak önszervező képességét is próbára teszi. Karnyújtásnyira érezte az időt, „amikor az önszervezés, párosulva bizonyos létszámfejlesztéssel, a szakreferenseknek is lehetővé teszi ... harmonikus munkarendjük kialakítását: fél idő a gyűjtemény s a ... tudományos kutatás, s egy másik fél a gyűjtött információ társadalmi hasznosítása.” A szakreferenciák „új hullámát” a kapacitás bővítésével, a hiányzó szervezési erők beállításával kívánta mozgásba hozni a meglévő szakreferenciák hatékonnyabbá tételében. Meggyőződéssel vallotta, hogy a szerény debreceni kezdeményezésnek távlata van a gépi adatbázisok, az automatizált könyvtárak világában is: „nemcsak hogy megnövekszik a szakreferensek szerepe, hanem a gép által végzett operációk mellett, s azokra támaszkodva, egyre kizárólagosabban a szakreferensek képviselik majd az élő könyvtári munkát.” Fáradhatatlan volt a különféle együttműködési lehetőségek könyvtári hasznosítása terén.

Az érdeklődés és a magyar könyvtárügyért vállalt felelőssége teremtett alapot a KMK műhelyével való együttműködésre. De talán több is volt ennél a Sallai István-nal és Sebestyén Gézával, az OSZK és a KMK nagy napszámosaival és más gyalognépekkel fenntartott és az egyetemi könyvtári műhely számára sok szakismereti épülést és hivatásbeli erősödést hozó munkakapcsolat.

Utaltunk már a helyismereti munka terén eme törekvésére, de számos más regionális és helyi könyvtári együttműködést is kezdeményezett. Igazgatása idején kezdődött meg a debreceni központi katalógus kiépítése az Egyetemi Könyvtárban, a debreceni könyvtárak külföldi könyvgyarapodásáról hírt adó havi tájékoztató kiadása, a debreceni könyvtárakba járó folyóiratok tájékoztatója és az OMIKK-kal együttműködve a fordítószolgálat megszervezése. Az érdekeket kölcsönösen szem előtt tartó példás együttműködést folytatott a régió jelentős egyházi gyűjteményeivel is: a nagy múltú Református Kollégium Nagykönyvtárával, majd később a máriapócsi bazilikák értékes régi szláv gyűjteményének egy részét őrző nyíregyházi Teológiai Főiskolával.

Jelentős szerepe volt az Egyetemi Könyvtár könyvtörténeti feltáró tevékenységének fejlődésében. Kezdeményezésére indult meg módszeresen, a könyvtári munka részeként az állomány possesszor és marginális bejegyzéseit feltáró munka a debreceni Egyetemi Könyvtárban és a Református Kollégium Nagykönyvtárában, valamint az Egyetemi Könyvtár különgyűjteményeit feltáró munka, mint pl. a Vikár- és a Kner-gyűjtemény feldolgozása.

A kötelespéldány-szolgáltatásra alapozva vállalt új, nemzetközi feladatot. E feladat ellátásával vált lehetővé az OSZK-val való gyűjtésbeli munkamegosztás egy speciális dokumentumtípus, az ipari katalógusok terén.

Gazdaságos és ésszerű elképzelést dolgozott ki az egyetem integrált könyvtári rendszerére vonatkozóan, meggyőző munkát végzett az illetékesek és érdekeltek körében annak elfogadtatása céljából, majd gyakorlati tevékenységet fejtett ki az elképzelés fokozatos megvalósítása érdekében. E koncepció keretében jött létre egyetemünkön az országosan is első központi könyvtári-tanszékcsoporti közös fenntartású integrált egység, a Kémiai Szakkönyvtár.

Pályájának utolsó szakaszában (1965–1980) jelentősnek mondhatjuk munkásságát a katalógizálás munkafolyamatának ésszerűsítése és technikai korszerűsítése tekintetében, a teljes személyzetre kiterjedő munkanap-fényképezésen alapuló új könyvtári munkanormák megállapításában, a szolgáltatások fejlesztésében. Javaslataira külön beruházással szerveződött az összegytemi feladatokat ellátó nyomdaműhely, és fejlődött a mikrofilm és másolat-szolgáltatásokat nyújtó reprográfiai osztály.

Kezdeményezte újabb bibliográfiai kiadványsorozatok megindítását. (A Kosuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Bibliográfiai Kiadványai; Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai; Tiszántúli Személyi Bibliográfiák, Régi Tiszántúli Könyvtárak, Tiszántúli Kéziratos Emlékek; A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak Munkássága; valamint az Alföldi Nyomdával közös kiadványsorozatban Előadások a könyvről címen.)

Több ízben vett részt hazai országos könyvtári konferenciákon és nemzetközi tanácskozásokon, ahol színvonalas előadásokkal öregbítette a magyar könyvtárügy és az általa vezetett intézmény hírnevét. A Debreceni Egyetemi Könyvtár keretében jól sikerült konferenciákat, előadássorozatokat szervezett, országos viszonylatban is kiemelkedő könyvművészeti kiállításokkal társítva (Borsos Miklós, Kass János, Lengyel Lajos, Szántó Tibor és mások életművét bemutató kiállítások.)

Könyvtárosi pályájának első szakaszától tevékenyen részt vett a könyvtári közéletben, a könyvtárügy országos önirányításában. Tagja volt többek között az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanácsnak, elnöke volt a Könyvtárigazgatási Szakbizottságnak és tevékeny résztvevője több országos terv, jogszabály kidolgozásának. Tagja volt továbbá az UNESCO Nemzeti Bizottság Könyvtári Albizottságának, a Könyvtárgépesítési Munkabizottságnak, elnöke a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Bizottságának, 1972–1975-ig a magyarországi egyetemi könyvtárak szakfelügyelőjeként az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának. E testületekben sok munkát vállalt, sok kezdeményezést indított útnak, tervek, tanulmányok, kongresszusi referátumok készítésével országos és nemzetközi könyvtári problémák megoldásában működött közre.

Ez a gazdag, a debreceni Egyetemi Könyvtár falain messze túlmutató életpálya, ha a teljesítményekhez mérjük, nem bővelkedik hivatalos elismerésekben.

Csúry István a magyar könyvtárügy egyik legműveltebb, széles körű szakmai felkészültséggel rendelkező, problémaérzékeny és az új törekvések iránt hallatlan fogékonyságot tanúsító, kezdeményező munkása volt. A vele töltött hosszú évek egy könyvtáros generáció – ahogyan ő nevezte: „a konszolidációs nemzedék” – számára voltak meghatározó jelentőségűek. Megtanultuk tőle a könyvtárosi pálya szeretetét, az igényességet munkánk végzésében és munkatársi kapcsolataink alakításában. Magasra emelte a mércét elsősorban saját maga, de az általa megbecsült munkatársak számára is. Megbecsülését kizárólag az értelmesen és önzetlenül végzett munkával, a könyvtári fejlődés irányába ható kritikus gondolkodással le-

hetett megnyerni. Szívesen vette, olykor provokálta a szakmai vagy emberi problémákkal kapcsolatos vitákat, s a racionális okfejtéssel szemben mindig kész volt feladni vagy módosítani saját álláspontját. Munkatársait lelkesítve nem egyszer odaadó, különlegesen nagy teljesítményekre tudta bírni kollektíváját. Megtanultuk mellette, hogy a könyvtári szakirodalom olvasását hivatásbeli normának tekintsük, amely biztos alapul szolgál munkánk végzésében, az általunk betöltött munkakör fejlesztésében. Az általa vezetett kollektíva szakmai gyarapodását, szakismeretének naprakészségét szolgálták a rendszeresen tartott referáló délutánok. A jó ügyek érdekében kérte, várta a szűkebb kollektíva, a hivatást vállaló könyvtárosok alkotó összefogását. Érzékenyen figyelt arra, hogy kollektívájában a tudományos könyvtárosságnak, a jó törekvéseknek és értékrendnek igazán képviselője legyen. Munkatársai körében tiszteletnek, szeretetnek és megbecsülésnek örvendett. Ennek legszebb és legmeggrázóbb pillanatai a kollektíva egyként való kiállása pályájának kritikus helyzeteiben, legfőképpen életének súlyos betegséggel terhelt utolsó hónapjaiban.

Csűry István könyvtárosi tevékenysége nem hasonlítható a könyvtárba kívülről érkezettek pályájához. Ez a pálya a könyvtárosság életre szóló tudatos vállalásán alapult! A régi könyvtárosokéra emlékeztető aszketizmus jellemezte, amellyel felüggesztette személyes gazdagodását, ismeret- és élményszerzési igényét a felkészültségének és legmélyebb hajlamának megfelelő területen. Az eszköz céllá lépett elő! Szem előtt tartotta Kőhalmi figyelmeztetését a technikában ragadás veszélyéről. Pályájával, tevékenységének eredményeivel bizonyította, mennyire tudott azonosulni Kőhalmi Béla gondolatával: „Ha van intézmény, amelynek számára veszélyt jelent, ha csak a technikával foglalkozik, úgy a könyvtár az, amelyet szoros szálak kötnek a szellemi élethez és jelentős szerepet kell vállalnia a tudományra alapozott társadalomépítő munkában.” Bár egyéni pályája megszenvedte a gyakorlat ismereti megalapozására fordított nagy kitérőt, de tudta, hogy ezt a munkát a könyvtárügy javára valakinek, valakiknek el kell végezniük! Eredményei nemcsak a praxisba ömlöttek be, hanem segítettek felemelni a könyvtárosok gyakorlati tevékenységét és a könyvtárosképzést arra a szintre emelni, ahonnan könnyen kifejleszthető a technikai (műszaki) és szervezéstudományi eredmények rendszeres követésének és adaptálásának készsége.

Újításait, fejlesztési elképzeléseit mindig a hagyományok tiszteletének jegyében, azokra építve és nem azoknak romjain vezette be. A megjobbító változtatásokat széles körben megtárgyalta, előkészítve azok kellőképpen megindokolt bevezetését.

A könyvtáros szakma hivatásként vállalása, annak magas színvonalú művelése, fejlesztése és képviselője Csűry István szellemében méltó feladatot jelent napjaink könyvtárosainak, és ezért pályájának mélyebb megismerését, tanulmányozását mindannyiuk szíves figyelmébe ajánlom.

Gomba Szabolcsné

Pióca, dögkeselyű vagy csak egyszerűen infobróker?

Egy éven belül két eszmecsere is lezajlott a Katalist levelezőlistán az információbrókerségről. Az ott, illetve az információbrókerséggel kapcsolatos előadások utáni beszélgetéseken felmerült kérdéseket feldolgozva íródott ez a cikk, hogy meghatározza az információbróker fogalmát és lehetséges viszonyát a könyvtárhoz.

Definíció és környéke

Információbróker – infobróker – ibróker, esetleg *IB* (information broker). Az elnevezés új, szokatlan, a tartalom azonban csak részben az. A név érthetőbbé válik, ha szinonimát használunk: *független információs szakember* (independent information professional). Az előbbiben ugyanis a „bróker” a részvényalkuszt, a tőzsdeügynököt idézi, és ez esetünkben nem túl szerencsés. Az információbróker célja és feladata, hogy *megrendelje problémáinak megoldása érdekében információs csomagot adjon el neki*.

A „független” kifejezés arra utal, hogy általában szervezeti kötöttségen kívül, önállóan vagy kisebb önálló csoportban dolgozik. De hogy minden esetben független-e, azt érdemes körüljárni. Szűkebb értelemben az infobróker

1. *önálló vállalkozó*, aki alkalmi, esetleg folyamatos megbízásokból tartja fenn magát;
2. bővebb értelmezésben lehet *belső vállalkozó*, aki egy nagyobb vállalkozáson belül önálló költségközpontban (profitközpont) – optimális esetben könyvtárban – dolgozik, több-kevesebb önállósággal¹. (Ilyenre találunk/találtunk példát többek között az OMIKK-ban², MTI-ben³ vagy a Richter Gedeon Vegyészeti Gyárban⁴.);
3. még tágabb értelmezésben gondolhatunk szervezetbe integráltan működő alkalmazottra is, bár itt a függetlenség erősen megkérdőjelezhető.

Kézenfekvő, hogy az információbrókereket más információs hivatásokkal szemben is meghatározzuk. Horizontális szempontok szerint vizsgálva: az *informatikus* adatokat, az *információbróker* információt, a *tudásmenedzser* vagy *tudásmérnök* tudást menedzsel, bár a valóságban nem lehet ilyen egyértelmű határokat meghúzni. Tevékenységei lehetnek: információcsomagok összeállítása, dokumentumszolgáltatás, adatbányászat, tudásmenedzsment, versenytársfigyelés, témafigyelés⁵.

E lap olvasói számára azonban izgalmasabb lehet az információbróker és a könyvtáros közötti viszonyokat vizsgálni. Számos hasonlóságot és különbözőséget fedezhetünk fel. Ha az infobrókert a könyvtárosság felől vizsgáljuk, akkor a címben is említett állatok mellett az alábbiak juthatnak eszünkbe: *könyvtáros konkurense*,

láncait vesztett könyvtáros, könyvtárosság – átítatva marketinggel. Véleményem szerint mindegyik kijelentésnek van valós alapja, de önmagában egyik sem állja meg helyét. Tevékenységét tekintve, az időrendet is figyelembe véve az alábbiakat sorolhatjuk fel:

1. Információs igények felkutatása, előrejelzése (vö.: proaktivitás), majd referenzinterjú;
2. Az információ legszélesebb körű (on-line, off-line) beszerzése, elemzése, csomagolása;
3. A következtetések célorientált prezentálása, értékesítése;
4. Meglévő területek ismereteinek ötvözése, kiegészítése új profilokkal (új termék/szolgáltatás előállítása).

Ha a könyvtáros tevékenységeit a fentiekhez hasonlítjuk, akkor azt találjuk, hogy az első két pont időrendben gyakorlatilag felcserélődik. Noha a könyvtárakban is található bizonyos szintű marketing-tevékenység a beszerzésben, az információbrókerre nem jellemző a dokumentumok gyűjtögetése: szakismeretén kívül addig szinte semmit nem gyűjt be, amíg el nem végezte a referenzinterjút (vö.: „láncait vesztett könyvtáros”). Az információbróker ugyanis olyan szakember, aki az információt összeszedi és értékesíti, de a hangsúly az utóbbin van. Ha nem ezt teszi, akkor felkopik az állá. *Az eredményes infobrókerek elsősorban üzletembernek, másodsorban könyvtárosnak tartják magukat. Kiváló kommunikációs gyakorlattal rendelkeznek, és kisujjukban van a telefonos üzletkötés*⁶. A szakirodalom azt tartja, hogy az infobrókernek *akarnia kell eladni*. És azt is megjegyzi, hogy ezzel az attitűddel a könyvtáros általában nem rendelkezik. A könyvtárosi kultúra ebben más, és ezt esetleges váltás esetén nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Egy további definíció: az infobróker *megrendelésre pénzért információt prezentál*.

- *Megrendelésre*, azaz nem általánosságban, széles piaci réteg(ek)nek, mint a könyvtáros, aki egy egész települést/vállalatot/iskolát/szakmát lát el potenciálisan. Az infobróker hogy megéljen, folyton keresi a megrendeléseket. A könyvtár nincsen erre rákényszerítve, legalábbis idehaza.
- *Pénzért*: azaz teljesítményéért azonnali visszacsatolást kap. A könyvtáros csak kevésszer kap közvetlen térítést szolgáltatásaiért.
- *Információt*, tehát döntően nem primér dokumentumot, mint ahogy a könyvtárosok, legalábbis többnyire.
- *Prezentál*, azaz nagy hangsúlyt helyez a végtermék megrendelő által preferált formai jegyeire is. A könyvtáros ugyanis idő hiányában nem jegyzetelheti ki és fordíthatja le a hallgató számára a feladott irodalmat.

❖ **Néhány példa információbrókereknek feltett kérdésekre:**

- ❖ **Üzemünkben melléktermékként márványpor keletkezik. Van-e olyan fizetőképes ipari vállalkozás, melynek tevékenysége esetében ez alapanyagul szolgálhat?**
- ❖ **Szeretném megtudni, hogy lehetséges külföldi megrendelőm fizetőképes-e; volt-e az előző öt évben késedelmes fizetése?**
- ❖ **Németországban mely termékek lesznek odaszállítandó gombakonzervem vetélytársai, és miért?**

- ❖ Gyorsan növekvő fiatal sütőipari vállalkozás szeretné jobban megismerni környezetét, figyeltetni az iparág sajtóját, konkurens vállalati és ügyvezetői profilokat, illetve pénzügyi elemzések elkészítését kéri.
- ❖ Egy asszony eltörte lábát, mert egy járdán lévő csatornanyílásba lépett. – Kitől követelhet kártérítést és mekkorát? A munka során választ kell találni arra, hogy miért törött el a csatornafedél? Vagy: precedensek keresése a jogi szakirodalomban.

A közvetlen anyagi visszacsatolás további jellemzőket határoz meg.

- **Tevékenységének minőségét** az információs piac könyörtelenül és azonnal minősíti (már rövid távon is). A nem elég barátságosan mosolygó és szolgáltató könyvtárosnak általában a haja szála sem görbül, miközben a kevésbé készséges vagy munkájáért garanciát nem vállaló infobróker a második megrendelést már nem kapja meg.
- **Nem „papírjai” számítanak**, azaz elvileg mindegy, hogy van-e ilyen vagy olyan végzettsége; az ügyfeleket nem ez érdekli. A könyvtáros érdekképvi-seletek kimondva-kimondatlanul körülbástyázzák a könyvtári szolgáltatást a minőségre csak áttételesen hatást gyakorló végzettségekkel. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az egyes területekre szakosodott információbrókerek leginkább az adott témakör diplomás szakemberei közül kerülnek ki.
- **Motivációja közvetlenebb:** *ha a könyvtárban pénzért adnak üzleti szolgáltatásokat, jól kezdenek el dolgozni a munkatársak, büszkék a pénzkitermelésre, az egész könyvtári szolgáltatás színvonala emelkedik⁷* – és ez a hatás könyvtáron kívül is nagyon érezhető.

Ezek a kijelentések bizonyos szempontból kiábrándítóak, hiszen azt sugallják, hogy a jobb minőséghez, a nagyobb motivációhoz és tudáshoz elengedhetetlen a pénz szerepe. Nos, ez nem mindig van így – bizonyítják ezt az altruizmus nagy-szerű példái, pl. szerzetesrendek tevékenysége – de azt azért érdemes tudomásul venni, hogy hosszú távon, „rendszerfüggetlenül” egyenletes szintű szolgáltatást közvetlen anyagi érdekeltiség által lehet elérni.

Könyvtárosi félelmek és fenntartások

Konkurencia

A könyvtárosok az információbrókerek megjelenését nem ritkán félelemként élik meg. Félelmük nem mondható alap nélkülinek, de túldimenzionálni sem érde-mes azt. Az információbróker magasan fizetőképes információigénnyel rendelkező ügyfeleket térít el a könyvtártól, mert számukra az információbróker testreszabot-tabb, nagyobb elégedettséget jelentő szolgáltatást tud nyújtani. Ha ilyet a könyv-táros nem nyújt, akkor aggodalma nem lenne sportszerű, hiszen a használó csak jobb szolgáltatáshoz jut. Ráadásul a pénzéért a megrendelő minőséget is elvár, ezért az infobróker rögzített módon garanciát is vállal az információért. Az információs piacon ugyanis növekvő rés támad, amelyet a könyvtáros nem akar és nem tud kitöl-

teni, és általában nem azért, mert lusta vagy alkalmatlan lenne erre, hanem azért, mert más a feladata. E piaci rés jelent lehetőséget az infobróker számára.

Kizsákmányolja a könyvtárosokat

A könyvtárosok leginkább attól tartanak, hogy az infobróker az ingyenes szolgáltatásokat térítésért adja tovább. Ilyen is előfordulhat, bár a könyvtárost elvileg semmi nem tartja vissza, hogy ilyen esetekre az infobróker alvállalkozójaként térítésért szolgáltatson. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az információbróker a könyvtárostól (is) kapott adatokat nyersanyagként kezeli, s ahhoz képest értéknövelt szolgáltatást ad tovább, azaz nem a könyvtáros közvetlen szolgáltatását, hanem annak értéknövelt változatát bocsátja áruba, azaz a feldolgozással, testreszabással dolgozik meg a pénzért. (Pesten anno a körüton Dunából vett vizet árultak a vízárusok. Emellett bárki lemehetett a partra ingyen inni.) Leegyszerűsítve: a könyvtáros inkább a megfelelő katalógusra/adatbázisra mutat, s csak ha van ideje, akkor segít kikeresni a megfelelő rekordot/könyvet/cikket. Ritka, hogy a kapott információból jelentést készítsen vagy adott esetben lefordítsa azt magyarra/angolra. Ha mégis megteszi, akkor már térítéses szolgáltatásról beszélünk (közelítve az infobrókerséghez!).

A könyvtáros vélelmezett „kizsákmányolása” éppenséggel megeshet, azonban egyáltalán nem jellemző. Ugyanis az ibrókernek ellenőrzött információt kell szolgáltatnia. Az ilyen, ellenőrzött és friss információ általában fizetős, drága adatbázisból kaparasztható elő. Ha egy könyvtár szolgáltat ilyenből, akkor azt általában meg is téríteti. Mindazonáltal az igaz, hogy az információbróker könyvtárba beiratkozva igénybe veheti munkája eredményesebb tétele érdekében az ott térítésmentesen kínált szolgáltatásokat ugyanúgy, mint a bányász, diák vagy cipész, földművelő. Közös bennük, hogy a könyvtárban talált szakinformáció által optimális, előbb-utóbb anyagi vagy erkölcsi nyereségre tesznek szert. Ezt nem sajnálom tőlük, sőt: mindenkinek ezt kívánom.

Az infobróker tehát nem igyekszik kihasználni a könyvtárat, sőt ha lehet, be sem megy oda. Legfőbb eszközei ugyanis a telefon, fax és az internet, mivel a referenzkérdésekre adandó információ általában ritkán van egy dokumentumban leírva, sőt gyakran csak különböző emberek fejében található. Másrészt fontos a gyorsaság, amelyet az (internet által elérhető) elektronikus adatbázisok jobban szolgálnak, mint a nyomtatott kiadványok. Ezért csak akkor megy könyvtárba, ha konkrét dokumentumra van szüksége vagy ha nagyon sok ideje van. Egyébként ugyanis nem kifizetődő – ahogyan Sue Rugge, az amerikai infobrókerek „nagyanyja” is írta.⁸

Ipari kémkedéshez is folyamodik

További tévhit, hogy az infobróker munkája során gyakran az ipari kémkedéshez folyamodik. Ilyenre azonban tisztességes információbróker nem vállalkozik, s ha mégis, az mindenképpen törvénysértő lenne. A titkosszolgálati módszerek alkalmazása idehaza is törvényileg szabályozott. A versenytársfigyelő (Competitive intelligence) cégek is kiemelik ezt. Mindazonáltal meglepően sok információt lehet összeszedni teljesen legális módszerekkel. A *Vadászat a Vörös Októberre* című regény szerzője, Tom Clancy például alaposan felkeltette könyvével a CIA

érdeklődését. Az után érdeklődtek, hogy milyen forrásokból állította össze a majdnem valóság-hű technikai és katonai adatok halmazát. Az író kifejtette: csupán a bárki által elérhető, előfizethető, szakkönyvtárban megtalálható dokumentumokra támaszkodott, és ezekből vont le következtetéseket. Akárcsak az információbróker – teszem hozzá.

Elhanyagolja a feldolgozó munkát

Azaz: az információbróker nem foglalkozik a verejtékes „háttérmunkával”, ezért – úgymond – tisztességtelen előnyre tesz szert. – Nézőpontom szerint az információ, ezen belül a dokumentumok feltárása nem dicsőség és nem is lenézendő tevékenység, inkább névértéken veendő. A tájékoztatással (információs szolgáltatással) egybevetve egyik a másiknak szolgált (vö.: minőségi lánc; TQM). A szolgáltatás minőségi paramétereit pedig (legalábbis jó esetben) a vevő határozza meg.

Egy példával élve: a minap kezembe került egy hazai kiadású műszaki bibliográfiai füzet. A tételek egymást követték benne, témakörök szerint. Ugyanakkor nem volt benne egy index sem(!). Ugyan szívesen böngészttem volna, de az ehhez szükséges 20–30 perc helyett csak ötöt tudtam rászánni (ebben kiválóan segítettek volna az indexek), tehát rövidesen letettem. Készítője saját, feldolgozó szempontjait tartotta fontosnak, nem az enyémet, a használót, ezért csökkent értékű terméket állított elő (közpénzből!). „Régebbi” kifejezéssel élve: a munkás *elidegenedett* az általa előállított terméktől. A kiadványt előállító patinás szervezetben nem volt összhang a „termelés” és az „értékesítés” között. Nos, az infobróker – saját keresését kiegészítendő – azt a háttérmunkát vásárolja meg, amelyből legkönnyebben (költséghatékonyan) tud majd feldolgozás után szolgáltatni. S ebbéli felfogásával sincs egyedül: földműves sem gyárt jószántából traktort vagy csáváz vetőmagot. Lehetőség szerint megveszi ezeket. A traktorgyártókat, magcsávázókat, adatbázis-építőket nem szokták sem lenézni, sem felmagasztalni. Az ő munkájuk akkor jó, ha vevőik jól, könnyen stb. tudják termékeiket használni.

Mellesleg a könyvtárban is növekszik a kívülről megvásárolt munka aránya (vásárolt bibliográfiák, külsősök általi katalogizálás, internetes források stb.) annak ellenére, hogy a jogi és pénzügyi szabályozás ezt nem támogatja. Ennek ellenére terjed, mert hatékonyabb.

Az információbróker saját magának tartja meg a hasznot

Nos, annak ellenére, hogy az információbróker okos, ügyes, ráadásul még szép is ;-) nem tud mindent egymaga megcsinálni, ezért legtöbbször specializálódik pl. szabadalmi kutatásra, versenytársfigyelésre, gazdasági, gyógyszerészeti vagy orvostudományi információra, piackutatásra, export/importra, biotechnológiára stb. Néhány az on-line keresést és a telefonos kutatást kombinálja valamilyen arányban. Van, aki információt keres, van, aki elemzi is. Az utóbbiak tanácsadóknak nevezik magukat, és többet kapnak munkájukért. Vannak, akik csak dokumentumszolgáltatással foglalkoznak. Vannak olyan független szakemberek, akik inkább csak keresnek, vannak, akik inkább csak értékesítenek. Ugyanis nem mindenkinek van érzéke ehhez vagy ahhoz. Ebből az is következik, hogy értéklánc

alakul ki, és továbbadják a munkát, illetve annak ellenértékét is. Ráadásul az információbróker a mögötte álló hálózattal képes elérni az adott információ avatott keresőjét – infobróker-társát –, aki által egyedülálló szolgáltatást tud nyújtani.

Az így kialakuló laza munkaszervezetben – melyben könyvtárak is előfordulhatnak – nem merül fel a kérdés, hogy fair dolog-e továbbadni az információt vagy sem, mert az értékesítés is munka, amit meg kell fizetni. Bevált üzleti gyakorlat, hogy a közvetítő ráteszi saját százalékát. A szorzót leginkább a piac dönti el. Hogy mennyit forgat vissza a „termelésbe”, az pedig stratégiai megfontolásainak eredménye (vö.: Boston-mátrix). Magánvállalkozásnál a hosszabb távon élni akarás a meghatározó motívum. Költségvetési szervnél más szempontok is előkerülnek.

Lehet-e könyvtárosból információbróker?

Mindenekelőtt le kell szögezni: *nem kell*, hogy a könyvtárosból információbróker legyen. Csupán lehet, amennyiben ezt fontosnak tartja; kihívásra éhes, és tevékenységéért befektetésarányos térítést kíván.

Azt is láttuk, hogy az infobrókerek és a könyvtárosok „halmaza” között *metszet* is található. Amennyiben a (hagyományos értelemben vett) könyvtáros információbrókerré szeretne válni, sorozatos befektetésekre van szüksége: folyamatos tanulás, technikai berendezések beszerzése és fejlesztése, iroda fenntartása stb. Azon túl, hogy figyelembe veszi a mélyen gyökerező, korábban már említett kulturális különbségeket, hasznos, ha a váltás nem máról holnapra történik. Valószínű ugyanis, hogy az első évben (vagy fázisban) a munka nem nyereséges. Célszerű ezért ebben a főleg marketingre és pr-re fordítandó szakaszban más, nyereséges pénzkereső tevékenységet is folytatni.

Képzés

Az 1970-es években az Egyesült Államokban az információbrókerek általában könyvtári diplomával rendelkeztek. Manapság tudományos fokozattal rendelkező jogi, üzleti, orvostudományi és más szakemberek is bekerültek az információbrókerek sorába. Az utóbbiak a tanulmányaik során szerzett tudást ötvözik vállalkozási tapasztalataikkal, és nemritkán megrendelőként hozzák korábbi munkaadójukat. Ezek a szakemberek – a könyvtárosi diplomával rendelkezőkkel együtt – általánosabb és szakmai részletkebe menő kérdéseket és megbízásokat egyaránt el tudnak vállalni. Tapasztalati és intellektuális körükön kívülre eső projektek esetén más információbrókerek tanácsaira vagy alvállalkozói együttműködésére számíthatnak.

A sikeres információbróker jellemzői: el tudja magát és szolgáltatását fogadtatni, kezelni tudja az elutasítást, menedzseli az üzletet, eredményesen és hatékonyan fér hozzá információhoz. A sikeres on-line keresés logikus, elemző gondolkodást kíván, kiváló kommunikációs képességeket, lelkesedést, kíváncsiságot, döntési képességet. Ezekre mind szükség van, de ha az illető nem tudja magát „eladni”, akkor a többit már meg sem tudja valósítani. Ilyen tudáselemek meg-

szerezésére leginkább a mentorálás az alkalmas módszer, de ennek ma idehaza meglehetősen korlátozottak a lehetőségei. Másik ellenvetés, hogy az infobrokerek többnyire önálló vállalkozók, nehéz a mentorálás megszervezése. Marad tehát az intézményesített képzés.

Az általam 10 éve megismert holland főiskolán (Rijkshogeschool IJsseland) egymás mellett ültek a leendő könyvtárosok és a leendő infobrokerek (de így van ez sok más helyen is Nyugaton). Ugyanis készségeik között jelentős átfedés van. Tevékenységeik azonban különböző társadalmi és üzleti igényekre reagálnak. Ráadásul az információs piac növekszik, szükség van könyvtárosra és információbrókerre egyaránt. (Hogy melyikből mennyire, az további kérdés.)

Idehaza üzleti infobróker-képzéssel a budapesti Bénédict School foglalkozik⁹ immáron második éve; az üzleti világ szakembereinek kínált képzés mellett könyvtárosok, pedagógusok számára egyaránt indít 120 órás akkreditált kurzusokat. Az állami képzésben a szombathelyi BDF – Berzsényi Dániel Főiskola¹⁰ 2001-től indít kétéves információs bróker szakirányt a négyéves könyvtárosképzésen belül. A Szegedi Tudományegyetem és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárosképzésében¹⁵ is megtalálható az információbrókérség több eleme. Lásuk a két hazai információbróker-képzés tematikáját:

		Bénédict School képzése	BDF könyvtáros- képzése
Alapozó ismeretek	Egyéb könyvtári ismeretek, gyűjteményalakítás, fel- dolgozás, stb.	0%	30%
	Információtechnológiai ismeretek	0%	12%
Információbró- keri ismeretek	A környezet tanulmányozása és kommunikáció (in- formációs társadalom, marketing és pr)	32%	15%
	Információkeresés (az internet mint eszköz, adatbá- zisok lekérdezése, prezentálás)	38%	26%
	Információmenedzsment (jogszabályi háttér, minő- ségmenedzsment, költséggazdálkodás, adatbányá- szat stb.)	30%	15%

A Bénédict School hallgatói részről adottnak veszi a keresésekhez szükséges alapvető információs, számítógép-használati, illetve részben angol nyelvi ismereteket, a szombathelyi képzés ezt beépítve kínálja. Az előbbi képzés elsősorban a munkatapasztalattal rendelkező gyakorlóról szakembereket, az utóbbi inkább a fiatal leendő szakembereket célozza meg.

Aki könyvtárosként irigyli/vonzónak találja/kihívásnak tartja e tevékenységet, kóstoljon bele az infobrokérségbe! Előrebocsátom: általánosságban(!) nagyobb erőbedobást igényel (munkaidő, energia, folyamatos tanulás, munkaeszközök, stressz, folyamatos üzletszerzés stb.) – független vállalkozás esetén nagyobb erkölcsi és anyagi elismertséget.

Infobróker a könyvtárban?

A korábbi gondolatmenetek és példák után már feltehetően nem kérdés e kérdés. A dolgot mindenképpen érdemes megfontolni. Nézzünk néhány példát:

- Kulturális különbség a kétféle munkavégzés között. Nem biztos, hogy a munkatársak kötélnek állnak. A helyzetben rugalmasabb munkatársak képzése segíthet.
- Az információbrókeri munka csak megfelelő szervezeti kultúrában működik. A hazai könyvtárakban gyakori hatalom- és szerepkultúra lehetetlenné teszi a feladat- és személykultúra viszont elősegíti e munkát.¹²
- A munkatársak polarizálódhatnak: „pénzkereső” és „nonprofit” munkatársak lesznek, ami feszültségeket okoz. A megoldás a munkatársak rotálása lehet.
- A fenntartó – amennyiben bevételt lát – hajlamos csökkenteni a költségvetést. A döntés tehát politikai előkészítést is kíván, például különálló alapítvány vagy vállalkozás létrehozásával.¹³
- Az infobrókeri tevékenység megköveteli többek között a (nem csak papíron létező) minőségmenedzsmentet, kalkulálási képességet, nyelv- és számítógépes készségeket, az információs környezet ismeretét, mesteri kommunikációs és eladási képességeket.

* * *

E cikk bemutatta az infobrókert és tevékenységét, igyekezett bizonyítani, hogy alapvetően nem konkurens a könyvtárosnak, hanem lehetséges fejlődési irány. Kizsákmányolás helyett az együttműködésben érdekelt: megvásárolja a számára értékes könyvtárosi munkát. Ipari kémkedés helyett alaposan dolgozik, és garanciát vállal munkájáért. Hogy pióca, dögkeselyű vagy egyszerűen csak infobróker? A kérdés eldöntése továbbra is az olvasó dolga.

Észak- és Nyugat-Európában megszokott, hogy a nagyobb szak- illetve közkönyvtárakban dolgozik információbróker vagy akár egész részleg is mint önálló költségközpont. Nem ritkán úgy vetődött fel a váltás kérdése: elbocsátás vagy a saját bér megkeresése a járható út? Az infobrókerség avatott ismerője, Irene Wormell¹⁴ tapasztalata szerint a könyvtárak kezdetben nem örültek e kényszernek, de amelyikük belevágott, növelte fennmaradásának esélyét. Az igény idehaza is megvan, sőt növekszik. A tudás részben adott, részben beszerezhető. A várható haszon kézzelfogható. A döntés rajtunk múlik...

„Nyilvánvaló, hogy sajátos képességek és sokféle készség (analízis, szintézis, szerkesztési ismeretek, gyorsaság, közgazdasági szemlélet, gyors döntés stb.) magas szintű nyelvtudás és számítástechnikai, informatikai ismeretek nélkül nem végezhető az információbrókeri tevékenység. A fentiekkel viszont egyre több könyvtáros rendelkezik - miért ne törnénk be erre a területre? Szerintem érdemes kezdeményezni, mert nem várhatunk arra, míg a lehetőséget felkínálják.”¹⁵

JEGYZETEK

- 1 *Rendszeres feladatunk volt néhány adatbázisból és az internetről gyűjtött (általában angol nyelvű) pár ezer oldalnyi információ alapján pl. 30 oldalas, szerkesztett, tartalomjegyzékkel ellátott magyar vagy angol nyelvű információcsomagot készíteni adott témához. A végeredményt formailag is igényesen kellett tálni. Ugyanezen anyagból egy felső vezető számára 3 oldalas összefoglalót kellett készíteni, mert ennél többet úgyszem olvasott volna el időhiány miatt – és a vállalati megfelelő intranet oldalakat ezen anyagok alapján lehetett szerkeszteni, frissíteni. A határidő gyakran nagyon rövid volt – esetenként néhány óra, mert a feladathoz kért információ csak a feladat teljesítési ideje előtt képezhetett értéket. (Levél a Katalist levelezőlistán / Horváth Zoltánné, 2001. július 6. – a szerző engedélyével közölve)*
- 2 *...nagyon is útörő munkát végzünk, hogy komoly részünk van abban, hogy a hagyományos könyvtárból hazánkban is megszülessen a korszerű könyvtári-informatikai szakma, amelynek a tanszékei, fakultásai a fejlettebb országokban akkor már így, kettős névvel szerepeltek, de amely Magyarországon akkor még épp csak születőben volt. Nem szégyelljük, hogy pénzért adjuk a nagyon is személyre szabott, egyéni igények szerint összegyűjtött információt, sőt határozottan úgy éreztük, hogy tevékenységünket nem értékelnék a felhasználók, ha ingyen adnánk, elárasztának bennünket ostobaságokkal, ha nem kéne érte fizetni, a komoly felhasználók pedig elkerülnének, mint bővít. Tuduk, hogy amit produkálunk, az a felhasználók többségének tízszer-százszor, némelyiknek sok ezerszer többet hoz, mint amit nekünk kifizetnek, ezért a közvetlen és közvetett költségek megfizetését és a viszonylag mérsékelt hasznot afféle bevezető árnak tekintettük, amelynek az a feladata, hogy az újdonság iránt megteremtse az igényt. Tuduk, hogy normális piaci viszonyok között ennek a sokszorosát is meg lehetne fizettni. (Levél a Katalist levelezőlistán / Válas György, 2001. július 9. – a szerző engedélyével közölve)*
- 3 *Az információs brókeri tevékenység az MTI Sajtóadatbankjában / Péterfi Rita. In: Könyvtári Figyelő 41 (1995) 3. 442–447. p.*
- 4 *Hogyan járul hozzá a könyvtár a fenntartó vállalat eredményességéhez? / Sándori Zsuzsanna, Vajda Katalin. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 43 (1996) 1. 3–7 p.*
- 5 *Bővebben: <http://www.extra.hu/mikulasg/cikkek/menedzsment/ibr-boss.htm>, nyomtatásban: Infó-kuszbán / Mikulás Gábor. In: BOSS, 2 (2000) 7. 58–60 p.*
- 6 *Founder and principal of an information brokering firm / Marydee Ojala. In: Opening new doors : alternative careers for librarians. / ed. By Ellis Mount. – Washington ; Special Libraries Association, 1993. – 271 p.*
- 7 *Entrepreneurial library management / Maurice B. Line. Elhangzott Maurice Line 1990. november 7-i előadásán az Országos Széchényi Könyvtárban*
- 8 *The information brokers handbook / by Sue Ruge, Alfred Glossbrenner. – 2nd ed. – New York : McGraw-Hill, 1994.*
- 9 www.benedict.hu
- 10 <http://kit2.bdtf.hu/>
- 11 <http://www.bibl.u-szeged.hu/~clio/bibl/kepzesf.htm>
- 12 *A könyvtári kultúrákról bővebben: 128–34 p., Menedzsment – Bevezetés 7 vezetői teszttel, 222 információs és könyvtári példával / Mikulás Gábor. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Könyvtárak Egyesülés, 1999. Elektronikus formában: <http://www.neumann-haz.hu/digital/studies/menedzsment/index.htm>*
- 13 *Pl.: a University of Hertfordshire által alapított HERTIS Information and Research*
- 14 *Magyarul elérhető könyve: Térítéses információ szolgáltatás : a siker titka / Irene Wornell. – Budapest : Informatikai és Könyvtári Szövetség, 1998. – 134 p.*
- 15 *Levél a Katalist levelezőlistán / Horváth Zoltánné, 2001. július 6. – a szerző engedélyével közölve.*

Mikulás Gábor

Megbízási díjas községi könyvtárosok szakmai ismereteinek forrásai

Az MKE Oktatási Bizottságának tagjaként februárban azt a feladatot kaptam, hogy tájékozódjam a megbízási díjas községi könyvtárosok szakmai ismereteiről, illetve azok forrásairól. Elsősorban az alapfokú tanfolyamokra gondoltunk akkor.

Az elmúlt évben Győri Erzsébet, Tóth Gyula, Sonnevend Péter és mások írásait olvashattuk a kistelepülések könyvtári ellátásáról, néha egészen drámai megközelítésben: „vannak-e esélyek...?”. Csak néhol és nagyon érintőlegesen esett szó bennük a kisközségi könyvtárosokról. Örömmel találkoztam viszont a Könyvtári Intézet konferenciáján és a hozzá készített oktatási tervzetben a problémájukkal. Véleményem szerint személyük kulcskérdés a falun élők könyvtári ellátásában, s évente legalább egyszer, az éves statisztikai jelentés elkészítésekor szembesülünk tájékozatlanságukkal a legalapvetőbb szakmai kérdésekben is.

Szakmai és terminológiai bizonytalanságok

Munkám során és a Könyvtári Intézet tanácskozásán is belebotlottam a szakma néhány nem tisztázott alapkérdésébe. Minek nevezzük azokat a kis falusi könyvtárakat, melyekben nincs főfoglalkozású szakalkalmazott? Ha nem könyvtárak, akkor hogyan kerülhetnek fel a nyilvános könyvtári jegyzékre? (Mert hogy felkerülnek. Már csak azért is, mert más módon nem juthatnának központi támogatáshoz – pl. érdekeltség-növelőhöz –, s ez a kistelepüléseket indokolatlanul hozná hátrányos helyzetbe.) A *községi könyvtári ellátóhely* megnevezést alkalmasnak és kifejezőnek vélem. Továbbá: minek nevezzük az ott dolgozó személyeket, alkalmazottakat, akik – ha nagyon különböző szinten is – de kezelik a könyvtárakat, kiszolgálják az olvasókat. Ők a könyvtárügy valóságos résztvevői. Kiváltásuk szakképzett könyvtárosokkal nem várható, és nem is lenne gazdaságos. Abban sem reménykedhetünk, hogy belátható időn belül bibliobuszok fognak közlekedni szakképzett könyvtárosokkal, vagy hogy özönleni fognak a községi könyvtárakból a megyei könyvtárakhoz a megrendelések a különböző szakszolgáltatásokra. Amíg eljutunk odáig – de szerintem azután is –, szükség lesz a kistelepüléseken egy helyiségre és egy személyre, egy közvetítőre. Én őt a *községi könyvtári ellátóhely kezelőjének* nevezném.

(Ennyi elmélkedés után engedtessek meg nekem, hogy most hagyományosan és egyszerűen községi könyvtárakról és megbízási díjas könyvtárosokról írjak – felmérésem során semmiféle félreértést nem okozott ez a szóhasználat.)

Kistelepülések és könyvtárosaik

Sokan tudják, mégsem kap elég hangsúlyt, hogy a *magyar lakosság egyharmada, kb. 3,5 millió ember falvakban él*, melyek átlagos lakossága 1000 fő. Ebben benne vannak a 10–15 000-es lélekszámú alföldi nagy falvak, de Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén, Vas, Veszprém, Szabolcs-Szatmár, Zala megyékben zömmel 500–800 lakosúak. Nem lehet, nem szabad sem a művelődéspolitikában, sem a könyvtári ellátásban hallgatni arról, hogy az itt élők milyen művelődési, könyvtári szolgáltatásokat kapnak állampolgári jogon. Különösen a gyerekek és a fiatalok hátránya szembetűnő a városban élőkéhez képest, de az információk hiánya, a hozzájutás nehézsége minden ott élőknek negatív diszkriminációt jelent. Akkor is, ha ma még ezt nem mindig fogalmazzák meg, hangoztatják maguk sem.

A Könyvtári Intézet múlt évi statisztikája szerint 1632 kistelepülésen megbízási díjas vagy díjazás nélküli személy kezeli a könyvtárakat, heti két-három alkalommal, két-három órában „szolgáltatva”. Nem volt feladatom vizsgálni, hol terem, honnan és kiből lesz megbízási díjas könyvtáros. Ma nagyon nehéz vállalkozó és alkalmas személyt találni. „Szerencsés esetben pedagógusok vállalják magukra ezt a feladatot, de sajnos van olyan is, ahol közhasznú alkalmazott végzi a könyvtári feladatokat” (Nógrád). 778 főnek van felsőfokú iskolai végzettsége (óvónők, pedagógusok, népművelők, néhány könyvtáros), 854-en azonban csak általános vagy középiskolát végeztek. Összességében 1305 főnek semmiféle könyvtári szakképzettsége sincs, az „egyéb felsőfokú végzettségűek” saját korábbi könyvtárhasználati ismereteikre, emlékeikre támaszkodhatnak. Nagy a fluktuáció, különösen a fiatal, nemrég dolgozók között. Ebbe belejátszik az alacsony megbízási díj, a sok elvárás, a nagy lekööttség éppúgy, mint tájékozatlanságukból fakadó kiszolgáltatottságuk, szakmai bizonytalanságuk, magukra hagyottságuk. Szerencsésebb helyzetben vannak azok, akik ellátórendszerbe tartoznak, ők élvezik a nagyobb könyvtár rendszeres szakmai segítségét, amely biztonságot nyújt, megszabadulnak a beszerzés, leltározás, feldolgozás gondjaitól is. Közöttük már felfedezhetjük az egyéb szolgáltatások igénybevételét is: így a gyorsított könyvtárközi kölcsönzést, a helyismeret támogatását, információszolgáltatást, programszervezést, szakmai segítséget, kiadványokkal történő ellátást. Ezek gyorsabb fejlesztése, elterjesztése azonban mind a községek, mind az ellátórendszerek részéről jobb anyagi kondíciókat igényelne.

A megyei könyvtárak gyakorlatának és véleményének felmérése

Valamennyi megyei könyvtárnak 9 pontból álló kérdőívet küldtem, hiszen több mint három évtizede az ő feladatuk az alapfokú felkészítés, a tanfolyamok, konzultációk szervezése, a vizsgáztatás és igazolás kiadása (amely sosem jelentett szakképesítést). Köszönettel tartozom annak a 15 megyei könyvtárnak, illetve munkatársainak, akik válaszoltak. Természetesen a probléma legizgalmasabb a kistelepüléses megyékben, az ő válaszaik voltak a legrészletesebbek. A kérdések elsősorban az alapfokú felkészítésekre, tanfolyamokra, tartalmukra és feltételeikre vonatkoztak. Tudakoltam a felhasznált segédleteket, a könyvtárosok és az önkormányzatok hoz-

záállását. Véleményt kértem az alapfokú oktatás szükségességéről és megújítási javaslataikról.

A legtöbb megbízási díjas könyvtáros Zala (174), Veszprém (172), Vas (168), Somogy (167), Borsod-Abaúj-Zemplén (109), Szabolcs-Szatmár (104), Győr-Sopron (101) megyékben dolgozik, jelentős még a számuk Baranya, Pest, Tolna és Nógrád megyékben. Az elmúlt öt évben 459 könyvtáros tett alapfokú vizsgát a megyei könyvtárakban, sajnos legalább harmaduk már nem könyvtáros. A legkitaróbb szervezők a Zala, Somogy, Pest, Baranya, Vas megyeiek, az utóbbi öt évben 4 alkalommal biztosítottak vizsgalehetőséget. Több megyei könyvtár (Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Vas) időközben asszisztens-képzésbe fogott, amely mellett egyáltalán nem vagy csak kis mértékben jut idejük és erejük alapfokú tanfolyamokra. Bizonyára senki sem gondolja, hogy a megbízási díjasok többségét ide be tudják iskolázni!

A fentiek ellenére valamennyi kistélepüléssel rendelkező megye úgy vélekedik, hogy szükség van, szükség lenne az alapfokú tanfolyamokra, illetve korszerűbb változataikra. A feladatot sajátjuknak ismerik el, és nem zárkoznak el tőle. Ma többnyire a megyei könyvtárak elszántságán, erőviszonyain, lehetőségein múlik, csinálják-e. Ahol igen, ott is feltételek és díjazás nélkül végzik a felkészítéseket. Többnyire a módszertanosok; Vas, Veszprém, Zala megyében egyes városi könyvtárak is részt vállalnak a szervezésből. A képzés költségeire sehol sincs tervezett fedezet (utaztatás, étkezési hozzájárulás, előadói díjak, prezentációs költségek...). Nincs jogszabály, amely az önkormányzatokat és a könyvtárosokat ösztönözné. A főállású munkahelyek természetesen csupán szabadságuk terhére engedik el dolgozóikat, ezért legtöbbször szombatonként tartják a könyvtárak a konzultációkat. Mindezt a megbízási díjas könyvtárosokat érdeklődésükön kívül semmi más nem motiválja a tanfolyam elvégzésére. Elvértve akad néhány kivételes példa: Baranya, Somogy, Pest és Tolna megyében az önkormányzatok megtérítik az úti-költséget, Tolna és Vas megyében előfordul, hogy megemelik a megbízási díjat a megyei könyvtár javaslatára a tanfolyam, illetve a vizsga után.

A fentiek ellenére általános az a vélemény, hogy „a tanfolyamok, továbbképzések szervezésére nagy igény van. A kiskönyvtárak tiszteletdíjas munkatársainak ezek az egyedüli lehetőségek a szakmával és az egymással való kapcsolattartásra, ennek fontosságát minden alkalommal kifejezésre is juttatják” (Somogy).

Mit és milyen módon közvetítenek „alapfokú ismeretek” címén a megyék?

A tapasztalatok szerint átlag 30 órát fordítanak a könyvtárosok felkészítésére. A korábban szokásos egyhetes tanfolyami formával már csak Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Szabolcs-Szatmár megye próbálkozott az elmúlt években. Jellemzőbb, hogy 4-5 alkalommal, többnyire szombaton tartanak előadásokat, gyakorlatokat, melyeket igény szerint egyénileg egészítenek ki a résztvevők a megyei vagy a közeli városi könyvtárban konzultációkkal. Tanfolyam helyett „levelező formát” alkalmaztak Fejér megyében, egyénileg készítették fel a könyvtárosokat a módszertani látogatások során Hevesben és Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Az alapfokú tanfolyam szervezői a módszertanosok, de más osztályok munkatár-

sai is tartanak előadásokat, így a feldolgozók, gyermekkönyvtárosok, olvasószolgálatosok.

Valamennyi könyvtár tematikát és/vagy vizsgakérdéseket állít össze, átlagosan 15 tételben. A tudnivalókat igyekeznek gyakorlatiasan megközelíteni. A tematikák tartalmi elemzéséből ugyanakkor kitűnik, hogy azok fele, kétharmada az állományhoz kötődik: a gyűjteményi tudnivalókon kívül reménytelen harcot vívnek a feldolgozással és a bibliográfiai leírással, a szakrenddel és a katalógussal. Az ellátórendszerbe tartozók esetében igen helyesen megelégednek a bibliográfiai leírás adatainak, adatcsoportjainak értelmezésével és egy nagyobb könyvtár katalógusában való kereséssel, eligazodással. Szinte mindenütt aránytalanul kevés idő jut a szolgálattal, a szolgáltatásokkal, az olvasókkal kapcsolatos tudnivalókra és a tájékoztatásra. Ritkán jelenik meg a tematikákban a könyvtári rendszerben való eligazodás (honnan, mit várhatnak, kérhetnek, mi módon), a PR, az olvasó- és a könyvismeret, a jogszabályok. A győriek és a szabolcsiak foglalkoznak a gyerekek ellátásának sajátosságaival, Vas megyében az olvasói rétegekkel és ízléssel, valamint néhány nagyobb könyvtár meglátogatásával. Zala megye fordít legtöbb gondot a könyvtári kapcsolatokra, a statisztika és más írásos dokumentumok vezetésére, a pályázatokra. Legtöbörbben és legpontosabban a nyíregyházi kollégák fogalmaztak: „*a napi munkához szükséges legalapvetőbb gyakorlati szakmai ismeretek elsajátítására és a szakmához való kötődés erősítésére törekednek*”. Szakmai kötődésen reményeim szerint a rendszerbe tartozást, a hálózati központtal való sokféle kapcsolatot, az olvasóknak nyújtható és a saját maguknak szóló szakmai segítség lehetőségét értik. Ez az, amit nem lehet eléggé tudatosítani, ha csak alkalmoszerű a segítség, a gyakorlati ismeretek betanítása a helyszínen.

A legtöbb megyében *A könyvtáros munkája* című (Katsányi Sándor–Bereczky Lászlóné által szerkesztett) tankönyv kijelölt fejezeteit használják, felhíva a figyelmet az időközben bekövetkezett változtatásokra, főként jogszabályokra. Előadásvázlattal, aktuális szakirodalommal egészítik ki a tankönyv fejezeteit, a gyakorláshoz szükséges feladatsorokat maguk állítják össze. Valamennyi megye észrevételezi a korszerű jegyzetek, segédletek hiányát. Heves megye kifejezetten a Könyvtári Intézettől várja „*egy olyan módszertani útmutató, összefoglaló (kézikönyv) kiadását, amely a legalapvetőbb szakmai ismereteket biztosítva nyújt segítséget, eligazítást a valóban csak alapszolgáltatást nyújtó, biztosító könyvtárak dolgozóinak*”.

Minden elismerés megilleti a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárat, ahol a kollégák nem vártak központi segítségre, hanem Katsányi Sándorék könyvét alapul véve Bangó Béla és Sebestyénné Horváth Margit állított össze segédkönyvet „*A könyvtáros munkája: Alapfokú könyvtári ismeretek*” címen. 1993-ban még *jegyzetként*, 1999-ben átdolgozva már *kézikönyvként*. Nemcsak a vizsgázóknak, hanem valamennyi községi könyvtárosnak eljuttatják a kiadványt. Nyolc fejezete jól ötvözi az elméleti és gyakorlati tudnivalókat. Az adott problémáknál vonatkozó jogszabályokat, mintaszabályzatokat közöl, még a költségvetéshez és gazdálkodáshoz is ad tanácsokat. Talán egyetlen gondolat hiányzik belőle nekem: annak a felvillantása, milyen segítséget jelentene a kistélepülésen élők ellátásában, ha számítógépes információs rendszerbe tartoznának, ha internetes hozzáférés is lenne a könyvtárakban. Sajnos Magyarországon a teleházak többségét nem a könyvtárak mellé telepítették. Ezzel elveszett egy kiváló esély a nyomtatott és

elektronikus információk központosítására és szolgáltatására, pedig ez lehetne a jövő útja. Úgy vélem, erről jóval többet, szélesebb körben (nemcsak könyvtári körökben) kellene beszélnünk, érvelnünk, hátha még nem késtünk el véglegesen.

Összegzés és javaslatok

- A kistelepülésen élők könyvtári ellátását továbbra sem tudom elképzelni egy helyi könyvtárkezelő, közvetítő nélkül – akár ellátórendszerbe tartozik a könyvtár, akár megrendeli a szolgáltatásokat. (Egyelőre a bibliobuszos ellátás csak vágyálom.) A megbízási díjas könyvtárosnak munkájához szüksége van *alapismeretekre* és folyamatos *szakmai segítségre*, melyet ellátóközpontjától és/vagy a megyei könyvtártól kaphat. Ehhez azonban jelenleg mind a helyi önkormányzatoknál, mind a szolgáltató könyvtáraknál hiányoznak a feltételek, elsősorban az anyagi alapok. Erről is bátrabban kellene szólnunk, tudatosítani a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Belügyminisztérium irányában. Ellenkező esetben más központi támogatások és erőfeszítések (érdekeltségnövelő támogatás, esélyegyenlőséget segítő juttatások, stb.) sem hasznosulhatnak megfelelően.
- A tartalmában és módszereiben gyakran korszerűtlen *alapfokú tanfolyamok, felkészítők* megújításához országosan egységes tematika kidolgozására, oktatási segédletek, prezentációs eszközök előállítására lenne szükség. A megyei könyvtárak ebben a Könyvtári Intézet segítségére számíthatnak. Nem tartom elképzelhetetlennek (a Könyvtári Intézethez hasonlóan), hogy az Országos Képzési Jegyzékbe bekerüljön egy „*alapfokú könyvtárkezelő*” szakma, melyet megbízási díjas községi könyvtárosok szerezhetnek meg. Kb. 50 órában meg lehet tanítani előadásokkal, távoktatással és gyakorlatokkal a legszükségesebb tudnivalókat, melyek középpontjában a kiskönyvtár és az olvasók „kezelése”, a szolgáltatások köre és beszerezhetősége, valamint a könyvtári rendszerbe tartozás jelentőségének tudatosítása állhatna. Szerintem lenne érdeklődő a képzés iránt: olyanok, akiknek más irányú szakképzettségük van, de hosszabb távon szívesen egészítenék ki jövedelmüket könyvtároskodással. Esetleg érettségizett, főállású munkaviszonyban nem lévő családanyák vagy akár középiskolai végzettségű munkanélküliekre is gondolok. Természetesen ösztönzőleg hatna, ha a megbízási díjak megállapításánál figyelembe lehetne venni a megszerzett bizonyítványt.
- Nagyon sürgős lenne egy *összefoglaló kézikönyv* kiadása, amely ismereteket, eligazítást adhatna nemcsak a vizsgázóknak, hanem a valóban csak alapellátást nyújtó könyvtárak kezelőinek is. Erre lehetne pályázatot kiírni, de tökéletesen megfelelne a zalaegerszegiek „A könyvtáros munkája” című kiadványa – apróbb átdolgozásokkal. Legalább 2000 példányra lenne szükség, hogy valamennyi községi könyvtároshoz eljuthasson. Meggyőződésem, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatása jobb célt nem is szolgálhatna. Ebben a témakörben is a Könyvtári Intézet segítségére számít a szakma.

Balogh Ferencné

A (h)őskor könyvtárosai

A hőskor az én megfogalmazásomban és korosztályom tagjainak emlékezetében az 1949-cel kezdődő és 1952-vel végződő négy évet jelenti. Azt az időszakot, amikor a modern magyar könyvtárügyben több esemény történt, mint azt megelőzően és utána következően évtizedek alatt. Ez volt a nagy alapítások, „gründolások” korszaka, s ekkor jelent meg hazánkban az első, az egész országra kiterjedő, minden részletében kidolgozott ellátó és gondozó könyvtári rendszer, a körzeti könyvtárak hálózati szisztémája. Igaz ugyan, hogy a gondolat már jóval korábban megszületett, és megalkotója, *Sebestyén Géza* s a mögötte álló kultuszminisztérium, valamint az ún. szabadművelődés vezető szervei 1946 elején meg is hirdették, de még három évig kellett várni, míg a tervezett intézmények megkapták költségvetési alátámasztásukat, és 1949. április 4-én Veszprémben felavathatták az első körzeti könyvtárat, s fél éven belül még további kilencet. Ám nemcsak a körzeti könyvtári, tehát a falusi könyvtárügyi fejlesztésben történt meg az alapvetés: 1949-ben kezdődött meg a munkahelyi könyvtárak nagyarányú kifejlesztése, a szakszervezeti könyvtárak gyorsabb ütemű kiépítése az üzemekben, és az Iparügyi Minisztérium felszólítására az év végéig 130 műszaki könyvtár is létesült a vállalatoknál. A műszaki kultúra kiterjesztése végett a Technológiai Könyvtár megkezdte vidéki fiókhálózatának kiépítését, kormányrendelet felállította az *Országos Dokumentációs Központot*, és öt szakmai dokumentációs központ szervezése, illetve munkájának megindítása is megtörtént. Az első referálólapok, lapszemlék megjelenésével – általában a dokumentáció feltűnésével – olyan kihívás érte a meglévő kevés és nehézkes nagykönyvtár olvasószolgálati, tájékoztató és bibliográfiai munkáját, amelyre a „filosz” könyvtáraknak is meg kellett mozdulniuk: többet vállalni, jobban figyelni a használókra, és szervezetileg megújulni. Elsősorban a nagykönyvtárakra gondolva állították fel a budapesti egyetemen a könyvtári tanszéket, a „könyvtártudományi intézetet”, és indították meg a könyvtárosképzést 1949 márciusában.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy ugyanebben az évben, az esztendő kezdetén történt meg az ország első könyvtárának önállóvá válása is, az Országos Széchényi Könyvtár kiemelése a Magyar Nemzeti Múzeum kereteiből. (Zárójelben jegyzem meg, hogy tudomásom szerint még senki sem foglalkozott azzal a különös helyzettel és következményeivel, a társadalom könyvtárképének alakulása szempontjából is meghatározó ténnyel, hogy az országnak addig nem volt egyetlen – státusát tekintve – teljesen autonóm szervezetű és eszközrendszerű országos könyvtára. A nemzeti könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, vagy ahogyan korábban nevezték, a Széchényi Országos Könyvtár, 1808 óta nevében is a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára volt, holott 1802-ben Széchényi Ferenc nem múzeumot alapított, hanem könyvtárat, amelyben muzeális tárgynak csak néhány földgömb és a numizmatikai gyűjtemény volt minősíthető. Az igen korszerű szemléletű, *Káplány Géza* vezette Technológiai Könyvtár – a mai OMIKK előd-

intézménye – a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet könyvtára volt; az egyetlen, nagyobbfajta pedagógiai könyvtár pedig a Fővárosi Nyilvános Könyvtár – a mai Szabó Ervin Könyvtár – részeként működött. Más, későbbi nagykönyvtárak múzeumi vagy egyetemi keretbe tartoztak – mint ahogyan az akkoriban egyáltalán működő városi könyvtárak is –, lásd a szegedi Somogyi Könyvtár vagy a debreceni Déri Múzeumban lévő városi könyvtár helyzetét. Mindezen könyvtári intézmények ancillaként, alázatos, vagy időnként bátortalanul lázadó cselédlányaként szolgálták anyaintézményüket, s önállósodásuk, felszabadulásuk csak az általunk kezdő korszakhatárként tárgyalt 1949-es évben kezdődött. – Napjainkban, sajnos, ismét úgy látszik, hogy a világ ilyen tekintetben nem előre, hanem körbe megyen: újból és mind nagyobb számban alakulnak ki „kenguru”-intézmények: a könyvtárakénál sokkal nagyobb fontosságú „ugróállatok”, egyre több könyvtárral erszényükben, amelyből azok csak meghatározott időben dughatják ki egyre kisebb fejüket. Napjainkban immár egzotikus különlegességnek számít, ha egy-egy városi könyvtár magánjáró állatka maradhat, integrációként címkézve ismét általánossá válik a könyvtárak kengurusítása, bár kissé feldúsítva: a nagy szintetizátor–integrátor művelődésiház-kenguru meleg erszényéből ugyanis immár nem egyedül kandikál ki a könyvtárállatka, hanem olyan testvérekkel szimbiózisban, mint egy-egy óvoda, napközis tábor, netán rezesbanda.

Második zárójeles megjegyzésem: Mi mással, mint a totális rendszerekben tapasztalható irracionálizmussal magyarázható az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1949. novemberi átszervezéséből, amelynek során rengeteg kiváló és tisztességes tudóst löktek ki a tisztességes testületből, a könyvtárügynek kifejezetten hasznos származott: az Akadémiából és a tudományos intézetekből, valamint a szintén ekkortájt átszervezett egyetemekről eltávolítottak ugyanis a politikailag súlytalannak ítélt könyvtárakban még elhelyezkedhettek. Így kerültek könyvtárba vagy a könyvtárügy vezető intézményeibe – például az Országos Könyvtári Központba – kiváló történészek, nyelvészek, néprajztudósok, jogászok, társadalomtudósok *Bibó Istvántól Ferenczy Gézáig* át *Komjáthy Miklósig, Tóth Andrásig, Vargyas Lajosig* és – *Kosáry Domokosig*. S így lett egy kontraszelekciós aktusból – Kövendi Dénes kollégánk elmés kifejezésével élve – jó következményű rekontraszelekció. Zárójel zárva.)

1949-et magunk mögött hagyva nem akarom folytatni a következő évek nagy könyvtári eseményeinek–teljesítményeinek felsorolását, mert akkor a megadott időben másról sem szólhatnék. Arra sem kívánok részletesen kitérni, hogy a magyar történelem tragikus ellentmondásaként ezek a nagy könyvtári sikerek, teljesítmények az ország sorsának legsötétebb esztendeiben születtek. Összevetésként szembeállíthatnám például a körzeti könyvtárak szervezésének említett sikeres időszakát a Rajk-per, a kivégzések heteivel; a könyvtárügyről szóló 1952-es Minisztertanácsi Határozat kiadásának és a 3000. népkönyvtár felavatásának napjait a falusi padlások lesöpprésének idejével, a Könyvtárellátó felállításának hónapját a vidéki kitelepítések havával, de nem teszem. Noha a történelemkönyvekből gondosan kiírtam a kor minden rémségét–szörnyűségét, ellentételekként pedig a könyvtári krónikákból szakmánk akkori nagy sikereit, most eme dokumentációnak bizonyító tényanyagának ismertetése helyett elégedjenek meg a pusztá becsület-szavammal: Higgyék el nekem, hogy akkor, a legrosszabb korban futotta legjobb formáját a magyar könyvtárügy, ezért a *hőskor* jelzőre nemcsak a megszépítő idő-

beli távolsága miatt érdemes! Hogy mások – közülünk, az egykori szereplők közül is – *őskornak* is szokták titulálni ugyanezt az időszakot, lelkük rajta! Nekik szintén igazuk van. A továbbiakból talán az is kitűnik majd, mennyiben és miért.

Minden rendszerváltozás sajátossága, hogy általa-vele született új világot hirdet, és az előző éra hegycsúcsait is silány homokbuckáknak minősítve–degradálva, végképp el akarja törölni a múltat. A diktatórikus rendszerekre különösen jellemző ez. A miénknek azonban valóban könnyű volt meghaladnia a múltat, a magyar könyvtárügy ugyanis tiszteletreméltó múlttal rendelkező intézményei ellenére is az 1940-es években már valóban egy futóhomokos sivatagi tájhoz volt hasonlítható, amelyben csak itt-ott lehetett felfedezni egy-két oázist, alig csepegő kis forrásokkal. A megüledett állományú népkönyvtárakat alig használták, s bizonyára igaz tudós kollégánk, *Bényei Miklós* tanár úr azon adata is, hogy 1940-ben mindössze nyolc városi könyvtár működött az országban. (Ha halkán megkérdezzük, talán azt is elárulja, hogy e számban nem volt-é benne például az 1938-ban visszatért Kassa és az 1940-ben hazakerült Marosvásárhelyi közkönyvtára? – mert még ezt is lehetségesnek tartjuk az akkori könyvtári viszonyok ismeretében.)

A kis létszámú könyvtárosság inkább számíthatott egy vékonyka közgyűjteményi rétegnek, mint önálló szakmának, hivatásnak: a könyvtárak jelentőségét nem rangosította magas rendű jogszabály, nem volt külön könyvtárosi nomenklatúra, többnyire önálló költségvetés sem, nem létezett könyvtárosképzés. (Az egyesületi keretben a harmincas évek végén lebonyolított két híres tanfolyam nem pótolhatta a szisztematikus utánpótlás-nevelés hiányát.) A nagykönyvtárak a kutatóintézetek és az egyetemi tanszékek csekély száma, illetve hiánya miatt tudósképzők voltak: kevésbé a szolgálat műhelyei, sokkal inkább a tudósjelölti ambíciókat szolgáló műhelyek. A napi munkaidő nemritkán csak négy óra volt, s ennek egy részét is a saját kutatásaira fordíthatta a könyvtáros. Sokan ezzel a lehetőséggel olyannyira visszaéltek, hogy a dokumentumfeltárás és az olvasószolgálat nagyon megsínylette.

Igaz, az alacsony létszámra is lehetett hivatkozni: 1940-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának személyzete mindenkit beleszámítva is csak 73 fő volt, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának – 1935 óta változatlanul – mindössze 14 (!), a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának 18, az Országgyűlési Könyvtárnak 17, a Műegyetemi Könyvtárnak 22, a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárnak 16, a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Káplány Géza vezette könyvtárának pedig csupán 10! Egyedül a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár elődjének) létszáma haladta meg a százat: a központnak és 12 fiókból álló hálózatának 127 alkalmazottja volt, beleértve természetesen a könyvkötőket és az egyéb, nem könyvtáros beosztásúakat is. A vidéki egyetemi könyvtárak közül az 1935-ös adatok szerint kiemelkedett a Szegedi Tudományegyetem könyvtára 21-es létszámával; a pécsinek 17, a debreceninek csupán 12 munkatársa volt – igaz, hogy Debrecenben a Református Főiskola könyvtárában is csaknem ugyanennyi (11) alkalmazott tevékenykedett.

Mindent számítva, a nehezen összekaparható adatokból az derül ki, hogy 1935-ben a tízezer kötetnél nagyobb állományú könyvtárak alkalmazottainak száma országosan 761 volt, 1940-ig azonban ez a szám nem növekedett, hanem csökkent, valószínűleg 700 alá! E helyzetet a veszített háború, majd az utána következő világrekorder infláció minden bizonnyal tovább rontotta, vagy legalábbis nem javította, az új rendszer kultúrpolitikusai a tervkorszak mámorában tehát ilyen vonat-

kozásban is jogosan hivatkozhattak látványos javulásra a múlthoz képest: A tudományos és a szakkönyvtárakban 1953 végén már 1601-en dolgoztak (közülük 1073-an könyvtárosi beosztásban), s mivel ugyanebben az időben a közművelődési könyvtárosok száma 400 körül lehetett, a kettő együtt bizonyosan meghaladta a 2000-ot. 1949 és 1953 között a létszámnövekedés évi átlagban 250–260 lehetett!

Ehhez a nagyarányú növekedéshez 1949 elején még nem járult semmiféle könyvtárosképzés, tansegédlet, szakasjtó. Sebestyén Gézáék sem válogathattak képzett könyvtárosokban a körzeti könyvtárak szervezésének megkezdésekor. Csak a személyes megismerkedésen alapuló gondos kiválasztás sikerében bízhattak. Sebestyén Géza átkerülve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból az Országos Könyvtári Központba, ő vagy az OKK népkönyvtári alosztályának munkatársai személyesen keresték fel a körzeti könyvtár létesítésére kiszemelt településeket és próbáltak alkalmas embereket megnyerni a könyvtár vezetésére. (Minden körzeti könyvtár két könyvtárosból állt, az OKK emberei örültek, ha egy-egy gyors látogatásuk alkalmával legalább a vezetőt ki tudták választani a helyi többségek egyetértésével.) Hogy miként ment végbe a „verbung”, arra egy példa *Lipták Pál* „beszervezése”, amelyet illusztris barátunk megírt a *Könyvtári Levelező/lap* 1996. évi 2. számában. A kiválasztások végeredménye semmi esetre sem volt rossz, sőt! Az 1949 áprilisa és szeptembere között megnyitott 10 körzeti könyvtár 11 könyvtárosa közül 10-et személyesen ismertem, ezért háttérükről és további pályafutásukról tudok néhány jellemző adatot. Íme:

Eredeti foglalkozásuk szerint tanár, tanító volt 3; levéltáros 1; vármegyei tisztviselő 3; rendőrtiszt (előzőleg postatiszt – mindkét beosztásában oktató), illetve tűzoltóparancsnok 2; érettségizett fiatal, illetve festői tehetséggel megáldott ifjú szabóságéd összesen 2.

Nemük szerint: nő 1; férfi 10. Életkoruk szerint: 23–25 éves 3
26–30 éves 4
31–35 éves 1
40–45 éves 2
47 éves 1.

A kiválasztottak további életútja: Valamennyien legalább öt évet töltöttek a pályán. Egész életében könyvtáros maradt: 7. Ha azt számítjuk, hogy a 11 közül az egyik, aki főállásban a „közigazgatásilag ideiglenesen egyesített” Abaúj-Torna vármegye főlevéltárnoka volt, s csak ideiglenesen vállalta a körzeti könyvtár vezetését, a „maradék” 7-es szám az összes 70 százalékát jelenti, tehát a válogatás kiválónak mondható!

Közülük később – hat év múltán – csak egyet váltottak le vezetői állásából, ám nem rossz munkája, hanem erélytelensége miatt, a többi jeles alakja lett a magyar könyvtári világnak. Soroljuk fel őket név szerint is: *Nagy Lászlóné Rácz Aranka* az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetőjeként vonult sok évvel később nyugállományba; *Lipták Pál*, az első Kossuth-díjas könyvtárosunk, aki a legtöbb közművelődési könyvtári újítás kezdeményezője–megvalósítója volt, „civilben” pedig festőművész, valamint egy kvázi néprajzi múzeum összegyűjtője, könyvtárépítész, művészi könyvek tervezője–kiadója és olyan személy, akit meggyőződésem szerint mint frót is meg fogunk ismerni. Továbbá a tragikus véget ért *Szőnyi László*, a Miskolci Megyei Könyvtár igazgatója és új székházának fel-

építője, sok kiváló könyvtáros pályára indítója; az 1956 miatt méltatlanul félreálított *dr. Kerekes András*, a Kaposvári Megyei Könyvtár első vezetője, majd a Székesfehérvári Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; minden bizonnyal még sokan emlékeznek a „morgós” *Horváth Gézára*, a Tatabányai Megyei Könyvtár alapítójára és építőjére, sok jó vállalkozás kezdeményezőjére, aki igazán tudatában nem habozott megölelni a forró kályhát, ütközni akár országos vezetőemberekkel is. És talán nem felejtették el a szelíd *Szöllősy Kálmánt* sem: ő a Pécsi Megyei Könyvtár első vezetője, a pécsi városi könyvtári hálózat megalapítója és nyugállományba vonulásáig igazgatója volt – melleleg szintén íróember...

E személyi kitérő után arra hívom fel a figyelmet, hogy amilyen végtelen gondossággal kidolgozta Sebestyén Géza a körzeti könyvtári rendszert, ugyanolyan precízen kimunkálta könyvtárosainak ki-, illetve továbbképzését is. Mivel tudta, hogy könyvtáros-iskolai háttérrel nem számolhat, a távoktatás egyik formáját tervezte és valósította meg ötven évvel ezelőtt. A körzeti könyvtár megszervezésekor mindegyikük kapott egy kezelési utasítást, amely tulajdonképpen szabályos gyakorlati kézikönyv, vademecum volt. Két kiadásban jelent meg, 1947-ben (amikor még nem léteztek körzeti könyvtárak) *Vezérfonalak a körzeti könyvtárak számára* címmel 3 füzetben, és 1949-ben *Útmutatók a körzeti könyvtárak számára* címmel 2 füzetben, az előző – részben javított – kiadásaként. Ezekből mindent kiolvashatott és megtanulhatott a magára hagyott körzeti könyvtáros is arról, mit és hogyan kell tennie. A füzetek és az Országos Könyvtári Központ által megadott irodalom alapján a körzeti könyvtárosnak dolgozatot kellett írnia és konferencián beszámolnia tudásáról, válaszolnia a feltett kérdésekre. Ilyen beszámoltatásra emlékeim és Rácz Aranka emlékezete szerint mindössze egy-két alkalommal került sor. Amikor a Népművelési Minisztérium elragadta a körzeti könyvtárak szervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, 1949 őszén nemcsak ez az oktatási forma szűnt meg, hanem Sebestyén Géza füzetei sem jutottak el az újabb alapítású körzeti könyvtárakba. (Igaz, van nyoma annak, hogy a Népművelési Minisztérium könyvtári osztálya 1950-ben hasonló „kikérdezést” tervezett a leromlott színvonalú könyvtárosgárda felrázására, de erejéből emlékezetem szerint csak a meghirdetésre futotta, a megvalósításnak mindaddig nem bukkantam nyomára.)

A Sebestyén Géza és munkatársai által kezdeményezett és lebonyolított helyszíni kiválasztás – amelyet az OKK-ban végzett egyéni meghallgatások, „kérdések” egészítettek ki – leginkább a körzeti könyvtárak első emberére irányult, a második emberek felkutatására többnyire már nem futotta a központi erőből. Ez a helyiekre maradván, a legtöbb helyen elodázódott a tanácsalanság, bürokratikus tehetetlenség miatt: az első tíz körzeti könyvtár többségében fél-, háromnegyed évig tartott, amíg sikerült betölteni a szervező-könyvtárosi, akkori hivatalos elnevezése szerint: utazó-könyvtárosi státust. (A harmadik, az adminisztrátori állás-helyről nem is beszélve.) Igaz az is, hogy közben, 1949 szeptemberétől kezdve megváltozott a helyzet az irányításban. Említettem, hogy az új minisztérium, a Népművelési meglehetősen erőszakosan átvette a körzeti könyvtárak szervezését és szervezetét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó Országos Könyvtári Központtól, de ez nem történt zökkenők nélkül. Hézagok támadtak a szervezésben, mert az új, a Népkönyvtári Központ, amelynek felállítását szerencsére a könyvtárosként kezdő, de nagyon széles látókörű és igen-igen bölcs emberre, az egykori kisszállási tanítóra, majd bajaszentistváni igazgatóhelyettesre,

Sallai Istvánra bízta, igen kevés emberrel kezdte meg működését. Hiába segített a Népkönyvtári Központnak a Népművelési Minisztériumban szintén újonnan felállított könyvtári osztály két-három tagja, erejükből inkább csak a meglévő körzeti könyvtárak ritka, alkalmi meglátogatására és az újabbak szervezésének elindítására futotta, a személyi kérdésekben legfeljebb rögtönzésekre telt erejükből, vagy megpróbálták a tervezett könyvtáros-tanfolyamokra hagyatkozni. Ezek az 1949 végén indított hathetes („Máramaros úti”) gyorstalpalók – ezt mondhatom, mert engem is ott képeztek ki perfekt könyvtárossá – csupán arra voltak alkalmasak, hogy a könyvtárosjelöltek általános képességeit és politikai megnyilvánulásait (legalábbis azokat, amelyeket a résztvevők magukról kimutattak-elárultak) a szemináriumvezetők felmérhessék, értékelhessék. A résztvevők többségének alacsony műveltségi színvonala és a tananyag egyoldalúsága miatt itt kezdődött a körzeti, a városi és a szakszervezeti önálló könyvtárak utánpótlásának felhígulása, noha későbbi kiváló könyvtárosokat a Máramarosi út is fel tud mutatni az akkor még kevésbé iskolázottak közül is (pl. *Fekete Dezső, Varga Béla, Tóth Ferenc, Kovács Pál*). Az ellenpélda *Krausz Mátyásé*, a Bajai Körzeti Könyvtár 18 éves, frissen érettségizett könyvtárvezetőjéé, aki – noha jó eredménnyel végzett a hatheteses –, könyvtároskodásának háromnegyed éve alatt gondosan visszaküldte a Népkönyvtári Központnak az onnan a könyvekhez kapott valamennyi nyomtatott katalóguscédulát, mert nem tudta – és senkitől meg sem kérdezte –, miért küldi neki ezeket oly makacsul a központ.

A körzeti könyvtárakhoz tartozó *népkönyvtárak* (letéti könyvtárak), vagy ahogy akkor őket nevezték, „alapkönyvtárak” könyvtárosainak kiválasztását szintén pontosan kigondolta a rendszeralkotó. Az elvekről tudomásom szerint *Kéglí Ferenc* dokumentumok alapján fog beszámolni, én itt is csak emlékeimre hagyatkozom.

Mivel a falusi letéti könyvtárosok, népkönyvtárosok – még a nagyközségekben tevékenykedők is – 1949-ben és még utána is néhány évig egyetlen fillért sem kaptak munkájukért (a nagyobb községekben 1952–53-ban vezették be az utólagos, negyedévenkénti egyszeri jutalmazásokat), túlzott követelményeket nem lehetett támasztani a falusi könyvtárosokkal szemben. (Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy például 300 kötet már nagy állománynak számított akkoriban, tehát a vele való foglalkozás még belefért az emberek szabad idejébe.) A legtöbb körzeti könyvtár vezetője arra törekedett, hogy az igazi *néptanítókat*, az egy-két személyes falusi iskolák 40 év feletti igazgatótanítóit nyerve meg könyvtárossá. A néptanítók a feladat vállalását természetesnek vették, annál inkább is, mivel a könyvtár létét fontosnak tartották, telepítését maguk kezdeményezték. Ám közben az történt, hogy a mindenhatóságra törő hatalom nem bízván az adott faluba beleyökeresedett, véleményformáló néptanítók politikai hajlandóságában, elkezdte őket ide-oda dobálni, idegeneket rakni a helyükbe. Új helyen pedig az a természetes, hogy a jövevény visszahúzódik, csökken a vállalkozó kedve. Az elemi iskolák nyolcosztályos általános iskolákká fejlesztése során nőni kezdett az iskolák tantestületének létszáma, az új tanítók többsége pedig a felfejlesztett tanítóképzőkből frissen falura helyezett leány vagy fiatalasszony lett – a beilleszkedés megannyi, kezdeti gondjával. Mint kezdőkre, az igazgató azonnal rájuk osztott minden feladatot, aminek ellátásáért nem adtak pénzt, az úttörőcsapat vezetésétől kezdve a Vöröskereszt titkári teendőinek végzésén át mindenféle beszedett pénzek kezeléséig és – melleleg – a könyvtárosi munkáig. A következmény: kudarc az egyik részen, kudarcélmény a

másik félnél. A falusi könyvtárosok kiválasztásában tehát kezdett eluralkodni a véletlenszerűség: a körzeti könyvtáros örült, ha a falu vezetőivel együtt, vagy nélkülük egyáltalán rá tudta tukmálni valakire a könyvtár kezelését, s örülhetett, ha ez a botcsinálta könyvtáros legalább bevallottan szerette a betűt, s jobb esetben újságolvasó is volt. Hasonlóan alakult a helyzet az üzemi, szakszervezeti, munkahelyi könyvtárakban is, ahol a régi, sokat olvasó, egy bizonyos ismeretkörben némileg tájékozott öreg szakikat mindinkább felváltották a sokelfoglaltságú, a könyvtárosságot csupán párt- vagy szakszervezeti megbízásból elvállaló ún. „aktívák”, valójában lóti-futi, sehol senki, felelőtlen „könyvtárfelelősök”.

1951 őszén a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályvezetőjének, a „gőzhenger” *Barabási Rezső*nek rámenősségéből megindult a könyvtárosképzés a Budapesti Pedagógiai Főiskolán. A Cukor utcában lévő, Apáczai Csere János nevét viselő intézményben az első évben esti és levelező tagozatra vették fel a hallgatókat (a következő évben nappali képzés is indult), mégpedig mindenféle iskolai előképzettség megkövetelése nélkül. Tapasztalataim és az élet igazolása szerint a főiskolát eredményesen elvégzők sikeresen pótolták iskolázottságuk hiányát, különösen azok, akik utána elvégezték a bölcsészkar magyar vagy történelem szakját is. Mindez a főiskola jó, gyakorlati tantervének és kitűnő tanárainak volt köszönhető. A könyvtári tanszék vezetőjéről, a méltatlanul teljesen elfeledett *Miszi Lászlóról* „Misziániumként” is emlegetett tanintézetben rajta kívül olyan kitűnőségek oktatták a könyvtári ismereteket, mint például *Kéki Béla*, *Dezsényi Béla*, *Tóth András*, *Szentmihályi János*. A hallgatók gyakorló könyvtárosok voltak, többnyire a körzeti és a városi könyvtárak vezetői, szervezőkönyvtárosok, valamint budapesti szakszervezeti és szakkönyvtárosok, illetve nagykönyvtári beosztott munkatársak. És egy különleges csoport: a könyvtári vezetőszervek szinte teljes tisztikara, sőt, egynek – az Országos Könyvtári Központnak – a hivatalvezetője, a már 40 éven felüli *Zalai Zoltán* is. A Népművelési Minisztériumból meg *Darabos Pálné* és *Kondor Istvánné*, a könyvtári osztály későbbi, 1961 és 1978 közötti vezetője, továbbá *Fodor Zoltán*; a Népkönyvtári Központból pedig *Gaschler Rezső* hivatalvezető-helyettes és *Rózsa György* (a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának későbbi főigazgatója). A következő évben beiratkozott – és kitűnően elvégezte is a főiskolát a *Könyvbarát-Könyvtáros* felelős szerkesztője, *Zolnay Vilmos* (író), valamint *Ubornyák László*, a Könyvtárellátó megszervezője és nyugdíjazásáig kiválóan tisztességesen dolgozó, a könyvtárak érdekeit mindig előtérbe helyező vezetője. Néhány évvel ezelőtt az Új Magyar Központi Levéltárban döbbenetesen olvastam azt a tárgyalási jegyzőkönyvet, amelyből kiderült, hogy egy nagy fontosságú értekezleten a szakma legjobb, vitathatatlan tekintélyű vezetői miként léptek fel – látszólag cáfolhatatlan érvekkel – egyöntetűen e képzési forma ellen, amely valóban meg is szűnt (maga a főiskola szintén) 1955-ben. Bár elméletileg igaza lehetett a szakma agytrösztjének, az élet mást bizonyított: sok, vargabetűs kísérletezgetés után a tapasztalatok alapján kialakult közakarati visszaállította a főiskolai könyvtárosképzést, igaz, csak majd’ két évtizeddel később. Súlyosbította a helyzetet, hogy az 1952 januárjában Újpesten indított öthónapos könyvtárosképző tanfolyamok szintén megszűntek az 1953-as fordulatot, *Nagy Imre* kormányprogramját követő, nagy kényszertakarékosság következtében. Pedig a szigorú vezető, *Dobos Piroska* marxistakolostor-jellegű műintézetéből a nagy teljesítményszóródások ellenére is kikerült jó néhány kitűnő könyvtáros...

A hőskorról annak a kevés könyvtárosnak, aki végigélte, és aki ma netán rá emlékezik, szelíd szenilitásában valószínűleg ilyen kulcsmondatok jutnak eszébe: Sokáig jegyre adták az élelmiszereket, mindenki zöld vagy barna lódenkabátban járt, a cipők, kalapok egyenbarnák voltak, állandóan ünnepeltünk: a bölcs vezérek és tanítók, Sztálin és Rákosi elvtárs születésnapját és egyéb, jeles alkalmait, a dicsőséges győzelmeket és a látszólagos vereségeket, amelyekből éppenséggel nagy erőt lehetett meríteni a végső győzelemhez. Továbbá olyan képeket is őrizhet a romló emlékezet, hogy akkoriban minden nagykönyvtár és központi intézményt férfiak vezettek, olyanok, akik valamennyien az egyesített kommunista pártnak, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) tagjai voltak. Az ezekre emlékezésnek csak az első fele igaz. A valóság árnyaltabb, mint az emlékek egyoldalú ítélete. A nagykönyvtárak vezetői valóban férfiak voltak, de a Népművelési Minisztérium könyvtárosztályának élén az 1949-es megalakulástól kezdve *Horváth Vera*, egy idős, Moszkvából visszaérkezett emigráns állt 1951 elejéig, amikor is a világbotrányt okozó könyvtári selejtjegyzékek miatt eltávolítottatta onnan a nagyhatalmú ideológiai miniszter, *Révai József*. Másrészt 1950-től kezdve a körzetikönyvtár-vezetők között is egyre több lett a nő (Makó, Zalaegerszeg, Eger, Székesfehérvár, Pápa, Putnok, Nyíregyháza, Debrecen, Balassagyarmat stb.). A párttagság tekintetében sem egyértelmű a helyzet.

Nálunk a tárgyalt időszakot megelőzően a mindenkori hatalom általában megelégedett a közhivatalnoki lojalitással. Ez a magatartás 1945 után megváltozott. 1946-ban ugyanis a felduzzadt közalkalmazotti réteg csökkentésére végrehajtott létszámleépítést, az ún. B-listázást a Belügyminisztériumot is birtokló Kommunista Párt a baloldal megerősítésére, természetesen elsősorban a saját sorainak feltöltésére kívánta felhasználni. A fenyegetett köztisztviselői értelmiség java része, a finnyásabbak azonban ijedtükben is inkább a szociáldemokraták pártjába léptek be, mások, a népi írókhoz korábban is vonzódók pedig *Veres Péter* Nemzeti Parasztpártjába. Ez a párt adta 1948-ig a kultuszárca vezetőjét, *Keresztury Dezsőt*, és 1947-től 1949-ig államtitkárát, utána debreceni egyetemikönyvtár-igazgatót, *Kovács Mátét*, valamint a könyvtáriüggyel foglalkozó osztály vezetőjét, *Sebestyén Gézát*. Parasztpárti volt – legalábbis egy ideig – az Egyetemi Könyvtár igazgatója, *Mátrai László*, illetve – amíg létezett a Parasztpárt – a debreceni indulású *Kondor Imre*, aki 1951-ben a Műegyetemi Könyvtár igazgatója lett; továbbá a Népkönyvtári Központ vezetője, *Sallai István*, valamint a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályának helyettes vezetője, a felvidéki eredetű *Kardos Ferenc* is. A könyvtárügy nagy szerencséjére ők akkor is bizonyos bántatlanságot élveztek, amikor már az MDP-párttagság előfeltétele volt minden vezetői állás elnyerésének, illetve megtartásának. A szakma másik szerencséje, hogy a két, ún. munkáspárt, a szociáldemokrata és a kommunista kierőszakolt egyesítésekor, 1948-ban a szocdemek közül sok kitűnő ember is átsodródott az új pártba, a Magyar Dolgozók Pártjába, az MDP-be, és így maradhatott meg állásában, vagy válhatott könyvtárvezetővé a hőskorban. Más vezetőket, illetve reménybeli vezetőket munkatársaik vettek rá, vagy – a legenda szerint – *Mátrai László* beszélt rá a pártba lépésre, nehogy alkalmatlant, „éjtörnyöst” helyezhessenek föléjük, az intézmény élére. Így történhetett meg, hogy 1949 és 1952 között – az MTA Könyvtárának kivételével – szakmai szempontból kifejezetten jó gárda állt a nagykönyvtárak élén. A 19 megyei könyvtárt tekintve pedig a jók aránya csaknem 60 százalékra tehető, de e könyvtártípusban a személyi korrek-

ciókra több lehetőség adódott, s ezek a kedvező változások 1956-ig többnyire meg is történtek.

Milyen esélyeik voltak a pártonkívülieknek? Mivel a tárgyalt időszakban a vezetői álláshelyeket ideológiai–hatalmi támaszpontoknak tekintették, betöltőjüket a központi politika képviselőinek, megbízottjainak, tőlük etikettszerűen megkívánták a párttagságot, vagy annak reményét. Az előleget azután többnyire meg kellett váltani. Voltak kivételek is, akik végig kívül tudtak maradni, például a kiváló miskolci igazgató, *Szőnyi László*. Különleges helyzetüknek azonban velejárója volt az állandó fenyegetettség, zsarolhatóság veszélye a kívülállás miatt: a félelem attól, hogy valakit bármely pillanatban a pártonkívüli vezető helyébe-fejére ültethet a hatalom, a helyi hatalmasok szeszélye. Nem tudom, Szőnyi László tragikus sorsában mennyi része volt a pártonkívülisége okozta tartós stressznek, de bizonyosan volt része. A kívülmaradás másik következménye volt az előreléptetés reménytelensége egy bizonyos lépcsőfokon felül, általában a vezetői kategóriába. Ennek a kilátástalanságnak az elviseléséhez – a magam példájából tudom – jó adag derűs alázat szükségeltetett és kiegyensúlyozottsággal párosult nagy-nagy munkabírás: jó lélekkel vállalni minden ún. „négermunkát” az elmaradt magasabb javadalmazás pótlására...

Befejezésül – a tanulások helyett: Azok, akik személyekről szóló történeteket vártak tőlem, bár néhány nevet említettem, bizonyára csalódtak. Elmaradtak a nagy elmeelő személyi analízisek, de a kacajra fakasztó, jópofa sztorik is. A tiszteletre méltó elődök általam összeállított 150-es, majd 100-ra szűkített galériájából nem mertem kiválasztani azt a 10-et sem, akiről itt és most részletesebben is szólni lehetett volna. Nem akartam ugyanis megsérteni a mellőzöttek emlékét. Könnyen szólhattam volna sokkal részletesebben például a közművelődési könyvtárügy alapító atyjáról, *Sebestyén Gézáról* és megkezdett munkájának folytatójáról, a közművelődési könyvtári gondolkodás iskolateremtő, nagy alakjáról, *Sallai Istvánról*. Ám a magyar könyvtárügy e fényes csillagpárjával már emlékülések és írások, méltatások tucatjai foglalkoztak és még fognak is foglalkozni.

Beszélhettem volna többet is a nagy egyeztetőről, *Kovács Mátéről* és azokról, akikkel egyeztetett, akikhez a szakma véleményét, egyszer-másszor a minisztériumtól eltérő nézeteit a szintézis szándékával közvetíthette: *Szekeres Pálról* és *Kondor Istvánnéról*, a könyvtárügy későbbi minisztériumi irányítóiról. *Szekeres Pálról* mint a műszaki könyvtári hálózat kiépítésének 1949-es kezdeményezőjéről sem lett volna szabad hallgatnom, ugyanúgy, mint *Lázár Péterről*, a magyar dokumentáció, a szakirodalmi tájékoztatás egyik elindítójáról. A két nagy öreg, *Kőhalmi Béla*, a kallódásnak kitett, államilag összerékvirált szerzetesi és magánkönyvtári vagyon megmentője, valamint *Dienes László*, a Szabó Ervin Könyvtár második nagy fejlesztési korszakának elindítója és a szakmai színvonal megőrzésének apostola sem maradhatott volna ki a sorból, noha tanácsköztársasági múltjuk miatt ők mostanában egyáltalán nincsenek divatban. Említeni kellett volna az OSZK főigazgatóját, az 1949-ben alapított egyetemi könyvtártudományi intézet – magyarul: tanszék – első vezetőjét, a *Magyar Könyvszemle* egyik újrindítóját, *Varjas Bélát* is, akit szintén 1956 miatt távolítottak el a Nemzeti Könyvtár éléről. „Varjas elvtárs nem ismer-te el a Kádár-kormányt, a Kádár-kormány nem ismeri el Varjas elvtársat!” – hallot-tuk annak idején az egykori kormánybiztostól. – *Szentmihályi Jánosról* és *Kéki Bé-láról* pedig színes egyéniségük és az 1951-ben indult könyvtáros-főiskolán játszott

szerepük okán is kellett volna bővebben beszélni. Róluk, valamennyiükről azonban szintén emlékülések, folyóirat-tanulmányok szóltak, vagy fognak szólni. Egy emberről, a korszak fő stimulátoráról és saját kifejezésével: entuziasztájáról (ezt a jelzőt nem magára alkalmazta) senki nem fog érdemei ellenére sem megemlékezni: *Barabási Rezső*ért soha nem fog szólni a képzeletbeli könyvtári harang! Hiszen a szakma java is úgy emlékszik rá, mint a jobb sorsra érdemes könyvtárosoknak gyermekded kérdéseket feltevő, jellegzetesen félrehajtott fejű behemótra. Pedig ez a Barabási-kép anakronizmus: a hatvanas évek nagybeteg, túlgógyszerezett emberének fizimiskája, visszavetítve az ötvenes évekre. A félrehajtott fejtartás ugyanis csak következmény volt, a nagydarab ember akkor már nem hallott az egyik fülére. Én, aki 30 éves korában ismertem meg Barabási Rezsőt, sőt dolgoztam is vele, Sallai Istvánnal együtt nagy érdemei szerint becsültem őt, apró gyermekdedségem pedig szemérmesen félrefordított fejjel siklottam át. Mert állítom, hogy ez az emberi alkatában óriásbébi, politikai nai vitásában, eszmehitében pedig valóságos csecsemő a cselekvés óriása volt, gőzhenger, a magyar könyvtárügy legeredményesebb, azóta sem fölülmúlt és – ezt is határozottan állítom – soha nem is fölülmúlható sikerembere: plánumgyártó, kombinátor, menedzser, és ami különösen ritka e tájon – terveinek eredményes véghezvivője is. Ennek bizonyítására elegendő csak felsorolnom, mi minden fűződik nevéhez:

- az államilag kötelező létszámnormák kidolgozása;
- a könyvtári bútortervek (típustervek) kidolgoztatása, a gyártás megszervezése;
- a budapesti könyvtáros-főiskola megindítása;
- az első könyvterjesztői–könyvtárosi havi folyóirat, a *Könyvbarát* megindítása, majd átalakítása tisztán könyvtárügyi szaklappá, *A Könyvtárossá*;
- a Könyvtárellátó felállítása;
- a könyvtári szakirodalom, segédletek megjelentetésének megszervezése állami kiadó keretében (ez egészen a rendszerváltásig működött);
- a könyvtári mintakatalógus elkészíttetése és kiadatása;
- az 1952-es MT-határozat, az első átfogó, magas szintű könyvtárügyi jogszabály megalkotása és kiadatása; ennek keretében a közművelődési hálózatok rendszerbe foglalása, a módszertani irányítás megszervezése; a dokumentáció és a könyvtárügy egyesítésének megkezdése;
- a kongresszus jellegű első országos könyvtárügyi konferencia megszervezése, ezen végrehajtható és végre is hajtott fontos határozatok hozása (pl. az Országos Könyvtárügyi Tanács felállításáról).

Míndez, az 1951–1953-as rövid időszakban megvalósított teljesítmény kiegészíthető az 1956-os könyvtárügyi tvr. előkészítő munkálatainak megindításával, 1957 után pedig a korszerű fémbütorgyártás elindításával, a könyvtári gördülő állványok, az első tömörraktári szekrények megtervezésével és kivitelezésével.

Barabási Rezső 51 éves korában, hosszú-hosszú betegség után halt meg, 1972-ben. 1951-ben, amikor a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályának élére került, mindössze harmincéves volt; a hőskor imént felsorolt szereplői közül pedig pályájának 1949-es megkezdésekor *Lázár Péter* szintén 30, *Kondor Istvánné* és *Lipták Pál* pedig csak 27. (Ugyanekkor *Sebestyén Géza* és *Sallai István*, valamint *Varjas Béla* még nem érte el a 40 éves kort; *Szentmihályi János* és *Kovács Máté* alig lépte át azt, és *Szekeres Pál* sem volt több 45 évesnél.) Szinte hihetetlen, hogy Barabási és a vele együtt említettek, például *Lázár Péter* mennyire fiatalon kerül-

hetek oly fontos szerepekbe, döntési helyzetekbe! Éppen abban a korban jártak, amelyben az infantilizmus még természetesnek számít és nem devianciának, és amely kor a merész jövőképalkotás legtermékenyebb időszaka is. Ekkor még, ha a jó terveket valakik valósággá képesek kovácsolni, minden csoda létrejöhet. Ami meg is történt 1949-től 1952-ig, ezért mertem az időszakot a magyar könyvtárügy hőskorának nevezni.

Akkor viszont lehet-e és miért *őskornak* minősíteni? Lehet bizony! Miért? Hát a fogaskerekekbe hullott-hullajtott porszemek miatt, amelyekről szintén mondtam egyet s mást. Befejezésül hadd idézzek az itt többször emlegetett Lipták Páltól nemrég kapott levélből: „...igazi amatőrök ... voltunk valamennyien ...

– és még rezignáltabban hangzik bölcs barátunk eme szentenciája: „...Könyvtáros bárki lehetett, ma sincsen ez másként...”

Mivel az utóbbi időben egyre többet hallok az elhivatottság és a szakmai profizmus helyébe lépő „megélhetési könyvtárosság” terjedéséről, sajnos, igazat kell adnom Lipták Pálnak...

Elhangzott Kaposváron 2001. július 18-án, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének VIII. országos tanácskozásán.

Gerő Gyula

Könyvtár és honismeret

„A könyvtárak természetes kötelessége, hogy gyűjtsék annak a városnak, vidéknek irodalmát, ahol működnek... A gyűjteménynek igen nagy tudományos és gyakorlati jelentősége van. Elsőrendű segítség értékeink megismertetésében.”

(Sebestyén Géza)

„A honismereti mozgalom a nemzedékek váltó stafétája a haza jobb megismeréséhez és szebbé tételéhez.”

(Kanyar József)

A megyei könyvtárak megalakulásuk óta (1952) fejlesztik, gondozzák helyismereti gyűjteményüket is. Különösen megnőtt ennek a feladatnak a jelentősége 1964-től, amikortól a művelődési miniszter 146/1964. M.K. 16/M.M. számú utasítása értelmében minden megyei könyvtárnak gyűjtenie kellett a saját megyéje területén megjelent, továbbá a megyére vonatkozó kiadványokat, ideértve a folyóiratokat és egyéb sajtótermékeket is.

A megyei könyvtárak helyismereti gyűjtőkörét meghatározó jogszabály megjelenése egybeesett a szabadpolcos nagy közművelődési könyvtárak kibontakozásának időszakával. (Maga az új kaposvári megyei könyvtár is 1964 augusztusában kezdte

meg működését). Az átalakítás és felújítás most folyik. Napjainkban sokat beszélnek a honismereti munka apályáról. Mi, akik a közgyűjteményekben dolgozunk, ennek épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. A honismeret iránti fokozódó érdeklődés nemcsak a napi forgalomban mérhető, de egyre inkább megköveteli a közgyűjtemények közötti szorosabb együttműködést is, elsősorban a kiadványozás területén.

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítése

A Megyei Könyvtár (1992-től Megyei és Városi Könyvtár) korszerű szabadpolcos épületét, mint már említettük, 1964 augusztusában avatták föl. A Helyismereti Gyűjtemény megfelelő elhelyezése azonban csak 1977-ben, az ún. szakrészlegek kialakítása után oldódott meg.

A könyvtár olvasószolgálati térségének szakrészleges átalakításával a Helyismereti Gyűjtemény (Somogyi Gyűjtemény) önálló kutatótermet kapott, és felkerülhettek a raktárból a gyűjtemény értékes kötetei a mikrofilmekkel és a sajtóanyag egy részével egyaránt. A Helyismereti Gyűjtemény a felnőtt olvasószolgálat részeként, annak nyitvatartását követve működik, külön termében optimálisan biztosítva a kutatómunka feltételeit. (Illetve ez most csak részben igaz.)

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítésétől kezdve arra törekszünk, hogy a gyűjtemény állománya fokozatosan fejlesztett tájéltörténeti egységet is alkosson. Ez a tájéltörténeti egység – különgyűjteményként kezelve – a feltárást, a használatot, a kutatást és nem utolsósorban az állományvédelmet egyaránt biztosítja.

A gyűjtemény gyarapításában elsődlegesen – még a mai nehéz gazdasági helyzetben is – a hézagmentes kurrens beszerzést tartjuk szem előtt, lehetőség szerint maximális teljességgel. A visszamenőleges gyarapítás érdekében is komoly erőfeszítéseket teszünk, főleg a legfontosabb dokumentumok (könyvek, folyóiratok, napilapok) megszerzése érdekében.

A Helyismereti Gyűjteménybe a következő dokumentumfajtákat szerezünk be folyamatosan:

Könyvek

Kétségkívül a gyűjtemény legértékesebb, az olvasók által is legtöbbet használt része. Nálunk a Helyismereti Gyűjtemény könyvállománya meghaladja a 8000 kötetet: többségét a megyére vonatkozó, lényeges információkat tartalmazó művek alkotják. Ezek megszerzését – csakúgy, mint a helyi kiadványokét – a teljesség igényével igyekszünk megvalósítani. Válogatást a helyi szerzők (ill. helyi személyek) műveinél alkalmazunk. El kell mondani, hogy a helyi szerző, illetve személy fogalma országos szinten az egyik legvitatottabb területe a honismereti könyvtári munkának – évtizedek óta. A mi gyakorlatunkban a döntő szempont a helyi vonatkozás, a helyi kötődés.

A gyűjteményben kimagasló értéket képviselő korábbi kiadványok is vannak, hogy csak néhányat említsünk: a Magyarország vármegyéi és városai sorozat (ebben Csánki Dezső Somogy vármegyéje), Csorba József, Nagyváthy János, Fényes Elek munkái, a Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, Gönczi Ferenc és Fekete István régebben kiadott könyvei.

Régi hiányt pótolta a SZÜV–CEBA Kiadó 1998-ban megjelent új Somogy monográfiája, amelynek összeállításában több könyvtáros is közreműködött. Egymás után jelennek meg a millenniumi város- és falutörténetek és forráskiadványok, mint pl. a híres „Leveleskönyv”.

Kéziratok

Tulajdonképpen gépiratok. A megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben dolgozók eltérően ítélik meg ezek szerepét a gyűjtemény egészében. A kaposvári megyei könyvtárban a gyűjtemény értékes részeként tartjuk nyilván azt a több mint 300 kéziratot (disszertációk, szakdolgozatok, stb.), amelyek a részleg könyvanyagába besorolva szerepelnek. A tájtörténeti egység anyagának változatosabbá tétele érdekében a helyismereti könyvtárosoknak állandó kapcsolatot kell tartaniuk a kutatókkal. (A kisebb terjedelmű dolgozatok folyamatosan jelennek meg a „Somogyi Honismeret”-ben.) Örvedetes, hogy az utóbbi években egyre több tanítóképzős hallgató is ír somogyi témájú szakdolgozatot.

Periodikumok

A Helyismereti Gyűjtemény profiljában meghatározóak a megye területén megjelent (megjelenő) folyóiratok, heti- és napilapok, önkormányzati, iskolai és egyéb híradók, az alkalmi újságokkal együtt. Ezért ezek megszerzésében is teljességre törekszünk. A korszerű szolgáltatáshoz nélkülözhetetlen régebbi, bekötött és tékázott évfolyamok biztosítása is. (A Somogyi Néplap [Somogyi Hírlap] 1952-től áll bekötve a kutatók rendelkezésére.) (Most az átalakítás miatt csak 1984-től!) Természetesen visszamenőleg megvan a gyűjteményünkben a Múzeumi Tájékoztató is.

A Helyismereti Gyűjtemény periodikumfélesége 75. Az évfolyamok száma: 400. Természetesen jár a 7400, a kaposvári fiatalok lapja és a Royal Club című információs és társasági magazin.

A sajtóanyagnál még két lényeges kérdéstről kell beszélnünk, ami már tulajdonképpen a szolgáltatáshoz tartozik. Könyvtárunkba több mint 900 sajtótermék jár, amelyek nagy számban tartalmaznak Somoggal foglalkozó cikkeket. Ezeket folyamatosan kiírjuk és rendszerezünk. 1978-tól 1988-ig negyedévenként megjelenő kiadvány formájában is közzétettük, „Somogy a sajtó tükrében” címmel. 1989-től a sajtófigyelés nyilvántartása számítógépen történik, a megyei és városi önkormányzati előterjesztésekkel folyamatosan. 1989-től a számítógépre felvitt tételek száma meghaladta a 88 000-t. 1995 januárjától a megyei és kaposvári önkormányzat részére a legfontosabb somogyi cikkekből naponta fotómásolatot is készítünk.

Mikrofilmek

A mikrofilmek rendszeres beszerzése elsősorban a sajtóanyag visszamenőleges tanulmányozásához elengedhetetlen. Állományvédelmi és tárolási szempontból is egyre nő a jelentőségük. Gyűjteményünk 1974 óta gyarapodik folyamatosan mikrofilmállománnyal. Ma már több mint száz különféle fajta van, az évfolyamok száma meghaladja az 520-at.

Aprónyomtatványok

Az aprónyomtatványok a helyismereti különgyűjtemények mennyiségileg legnagyobb egységét képezik. Mindez és a bennük lévő sokféle információ megköveteli áttekinthető csoportosításukat és elrendezésüket. A kaposvári megyei könyvtár 8000-nél több aprónyomtatványát nagyméretű dobozokban helyeztük el a következő csoportosításban: Plakátok, falragaszok – meghívók – gyászjelentések – kiállítási katalógusok – színházi kiadványok – moziműsorok, műsorfüzetek – gyártmány-katalógusok, vállalati tájékoztatók – egyéb nyomtatványok – a megyei és városi könyvtár kisebb kiadványai. (Ezek pillanatnyilag elcsomagolva.)

Az aprónyomtatványok közül a legkeresettebbek a kiállítási katalógusok és a színházi kiadványok (műsorfüzetek).

Térképek

Nálunk – úgy érezzük, célszerű megoldásként – a könyvként kezelt térképek a könyvek között található. A térképállomány frissen tartása – gondoljunk csak az utcanév-változásokra – a Helyismereti Gyűjtemény alapfontosságú feladatai közé tartozik.

Képdokumentumok

Egy tájegység változását, átalakulását legjobban a képek érzékeltetik. A ma emberének vallanak a múlttól, jelenről – sokszor minden írásnál színesebben. A Helyismereti Gyűjtemény képanyaga a megyetörténet nélkülözhetetlen része. A több mint 5000 képeslapot a városok, községek betűrendjében regisztráltuk. (Különösen értékesek itt a régi Kaposvárt bemutató képek, amelyek a múzeum és a levéltár anyagával kiegészítve nagy sikert arattak a többi dokumentummal együtt az 1993. január 20-án könyvtárunkban megnyílt „Dokumentumok Kaposvár történetéről” c. kiállításon, amely az első ilyen jellegű várostörténeti kiállítás volt.)

Videofilmek

Nyomatott videofilm katalógusaink szerint mintegy 120 helytörténeti filmmel rendelkezünk. Ezek közül a legtöbb a Kapos TV-vel kötött megállapodásunk szerinti átmásolás, de számos film található Somogy tájegységeiről és somogyi hírességekről is. (Pl. Takáts Gyula, Fodor András.)

A Helyismereti Gyűjtemény feltártsága

Közhely, de mégis el kell mondani: minden gyűjtemény csak akkor működhet eredményesen, ha dokumentumainak feltártsága megfelelően biztosított. A Helyismereti Gyűjtemény dokumentumainak egy része (aprónyomtatványok, képanyag) megfelelő szisztéma szerint rendezve saját magát tárja fel. A könyvanyagról betűrendes, szak-, nyomdai és analitikus katalógus tájékoztatja a kutatókat.

A külön nyomdai katalógust a somogyi nyomdák 1948 előtti hatalmas mennyisége tette szükségessé. A folyamatosan épített analitikus katalógus a tanulmánykötetekben könnyíti meg a tájékoztatást. Természetesen kiépítettünk külön mikrofilmkatalógust is.

A periodikák feltárásának fontosságáról már beszéltünk. A kiadványozás és a számítógépes nyilvántartás mellett a megyére vonatkozó sajtórepertórium 1971–1977-ig megvan kartotékrendszer formájában. (Az 1971–72-es évekre vonatkozó anyag kötetformában is megjelent.)

Olvasóink elsősorban a friss információt igénylik, ezért alapvető fontosságú a számítógépes sajtófigyelés naprakészen tartása.

Még két fontos kartotékrendszerrel szeretnék szólni:

A „Somogyi Ki Kicsoda” az elhunyt megyei hírességek kartotékját tartalmazza. (Eddig több mint 1400 db). A „Somogyi Alkotók Adatlapja” a megyében élő vagy a megyéhez kötődő híres írók, költők, művészek, tudósok, közéleti személyek, stb. regisztere. (Eddig 387 db.) E kartotékrendszerek segítségével készítettünk el egy nagyon fontos kimutatást, a huszadik századi somogyi személyi adattárat – települések szerint csoportosítva.

A somogyi hírességek kartotékrendszerének gondozását az egyik legfontosabb helyismereti könyvtárosi tevékenységnek tartjuk. Hosszabb távon is a helyi szerzők és helyi személyek legmegbízhatóbb nyilvántartásának szánjuk. Különösen az élő somogyi hírességek adatlapjának gazdagsága nyújthat sok értékes információt az érdeklődőknek. (Ezt a fajta szolgáltatásunkat szinte megosztva igénylik!)

A Helyismereti Gyűjtemény funkcionálása

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítésének, folyamatos fejlesztésének és feltárásának egyaránt a legfontosabb célt: a szolgáltatások számos konkrét formáját kell elősegíteni.

A gyűjtemény egyre fokozódó használata is jelzi, hogy a honismeret iránti érdeklődés a közgyűjteményekben nincs apályban!

1985-ben a Helyismereti Gyűjtemény 3003 látogatója 6017 dokumentumot használt, 1999-ben 3332 látogató 9417-et.

Mit nyújt könyvtárunk Helyismereti Gyűjteménye ma használóinak?

1. Mindenekelőtt szabadpolcos tájékozódást a legfontosabb dokumentumokban, 14 férőhelyes megfelelő kutatási lehetőséggel.
2. A helyismereti kutatóteremben tartott folyamatos tájékoztatás és ügyelet lehetővé teszi, hogy olvasóink elvárásairól és igényéről rendszeresen tájékozódjunk.
3. A válaszadás lehet gyorstájékoztató. Ennek szerepe különösen megnőtt a számítógépes sajtófigyelés bevezetésével. Lehet irodalomjegyzékek készítése a legváltozatosabb témakörökből, akár gépelve, akár a számítógép segítségével kiprintelve.
4. A helyismereti kiadványozás fontosságát és folyamatosságát könyvtárunk kezdettől fogva kiemelt feladatának tekinti.

Az 1957-ben indult „Somogyi bibliográfiák” sorozatból kettőt említenék: a Rippl-Rónai bibliográfiát, (1978), amelyet országos elismerés fogadott. Ma is a Rippl-Rónai-kutatás alapfontosságú forrásának tartják, akárcsak a „Könyvek Somogyról” kétkötetes lelőhelykatalógust (1979). A „Könyvek Somogyról” a Somogy Megyei Levéltár, a Rippl-Rónai Múzeum és a Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményének közös lelőhelykatalógusa, melynek immár a folytatására is megérett az idő.

A „Könyvek Somogyról” azonban mást is jelez. Jelzi azt, hogy mennyire fontos a közgyűjtemények együttműködése a helyismereti munka (különösen a kiadványozás) területén.

A közgyűjtemények közötti együttműködés fontosságát számos honismereti könyvtáros tanácskozás is kiemelten kezelte. Csak a legjelentősebbeket említjük: Tengelic (1986), Veszprém (1993), Vác (1994), Sopron (1995).

1993-tól – hosszú szünet után – újra megindult megyénkben a közgyűjteményi napok rendezvénysorozata. A rendezvények helye könyvtárunk nagyterme. Az 1994. évi közgyűjteményi nap előadásait („A közgyűjtemények és az oktatás”) könyvtárunk kiadvány formájában is megjelentette.

1994-ben két válogatás is megjelent Együd Árpád, az országos hírű somogyi néprajzkutató munkásságából a megyei múzeum kiadásában, a megyei könyvtár nyomdájából.

A levéltárban elkészült Roboz István „Somogy” c. hetilapjának (1866–1916) kicédulázása. 1994-ben és 1995-ben a gyűjtés egy része kiadvány formájában is megjelent a levéltár kiadásában, a könyvtár nyomdájából.

Utoljára, de nem utolsósorban szeretném említeni a közgyűjtemények közötti együttműködés egyik legszebb példáját, az immár 30 éves Somogyi Honismereti Híradó-t. (1990-től Somogyi Honismeret). Összeállításában és szerkesztésében a levéltár, a múzeum, az SMK, a könyvtár munkatársai egyaránt részt vesznek. 1998 szeptemberében tartották Zamárdiban a honismereti kiadványok szerkesztőinek VII. országos találkozóját. Ezen a Somogyi Honismeretet külön is kiemelték. Indulása 4 évvel megelőzte az országos honismeretet – és vele együtt azóta is rendszeresen megjelenik!

Eddig elsősorban a Helyismereti Gyűjtemény tárgyi feltételeit érintettük. A gyűjtemény hatékony működéséhez azonban nélkülözhetetlenek a személyi feltételek is. A Helyismereti Gyűjtemény könyvtárosainak a megye egészének ismeretén túl messzemenően ismerniük kell a megye tájegységeit, múltjának, jelenének nevezetességeit, az élő és meghalt híres személyeket. Különösen járatosnak kell lenniük lakóhelyükön és annak vonzaskörzetében. Mindez nélkülözhetetlen a megye kisebb könyvtáraiban végzett módszertani tevékenységükhöz is.

Immár évek óta fáradozunk azon, hogy a Megyei és Városi Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye – a könyvtár többi részlegéhez hasonlóan – komplex, átfogó és jól feltárt információtár legyen. Olvasóink, kutatóink visszajelzései biztatóak.

A több mint 200 éves pécsi Klimó-könyvtár falán a következő feliratot olvashatjuk: „Térj vissza minél gyakrabban és mindig gazdagodva távozzál!”

· Ez a szép felhívás ma is irányadó lehet minden közgyűjtemény számára.

Sipos Csaba

Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (IV. rész) – I. Péter könyvtára –

A cári gyűjtemény kialakulása

„... mint embernek, voltak hibái, de uralkodónak nagy volt; alattvalóit és önmagát is mindig heroikus feladatokra ösztökélte, szárazon és vízen: de mindezt a tökéletesítés érdekében tette. Birodalmában – melyben nem egy igen elmaradott vidék volt –, sok mesterséget és tudományt honosított meg, melyek felvirágozva hirdették lángelméjét, s emlékét megörökítették. [...] Törvénykezés, rendfenntartás, politika, hadtudomány, tengerészet, kereskedelem, manufaktúrák, tudományok, szépművészetek, mindezek az ő elgondolásai alapján tökéletesedtek (*Voltaire: Histoire de Charles XII et Histoire de Russie sous Pierre le Grand. 1865. = Furkósbotlalt Európába? I. Péter: érvek és ellenérvek. Szerk. Szvák Gyula. Bp., Új Génius, 1989. 299–300.*). Az idézetben említett felvilágosult, a kulturális élet területén is reformokat bevezető cári tevékenységnek köszönhetően és az orosz közéleti személyiségek által tanulmányozott külföldi minták alapján a korábbi korszakokat számban és minőségben egyaránt meghaladó könyvtári magángyűjtemények alakultak ki Oroszországban. A magánkönyvtárak között a legelőkelőbb helyet I. Péter gyűjteménye foglalta el nagyságával, jellegével és összeállításának módjával egyaránt.

Az orosz könyvtártörténeti szakirodalom kisebb tanulmányokban és hosszabb lélegzetű monográfiákban sokat foglalkozott a cári gyűjtemény elemzésével, és publikálta azoknak a könyveknek a listáját, amelyekről megállapítható volt, hogy eredetileg I. Péter tulajdonába tartoztak. 1956-ban jelent meg először együtt nyomtatásban valamennyi olyan lajstrom, amely közvetlenül a cár halála után, a gyűjteménynek az Akadémiai Könyvtárba kerülésekor készült (*Istoriceskij ocerk i obzor fondov Rukopis' nogo otdela BAN. XVIII. v. Vyp. I. Napisali M. N. Murzanova, E. I. Bobrova, V. A. Petrov. Moskva–Leningrad, BAN, 1956. 272–421. p.*). Az 1725 és 1728 között keletkezett 23 jegyzék, valamint a XVIII. század első negyedének könyvtermését számbavevő bibliográfiák alapján Je. I. Bobrova az ötvenes években kezdett hozzá a cári könyvtár katalógusának összeállításához, amely nyomtatásban csak két évvel a szerkesztő halála után, 1978-ban jelent meg (*Biblioteka Petra I. Ukazatel'-spravochnik. Sosz. E. I. Bobrova. Leningrad, BAN, 1978. 212. – a gyűjteményhez tartozó művek szögletes zárójelben közölt leírásai e katalógus alapján készültek*). Az összeállítás négy nagy csoportban közli a gyűjteményhez tartozóknak vélt, összesen 1663 kötetet: orosz nyelvű kéziratok (293 db); orosz nyelvű nyomtatott művek (490 db); idegen nyelvű kéziratok (68 db); idegen nyelvű nyomtatott

művek (812 db). Bobrova véleménye szerint a kötetek száma ennél több: kb. 1800–2000 lehetett, de a könyvesház egy része a későbbiekben még részletezendő elhelyezés miatt nem maradt fenn. A különálló egységet képező mintegy 1350 térkép, vázlat és metszet katalógusa pedig már korábban, külön elkészült (*Istoriceskij ocerk i obzor fondov Rukopis'nogo otdela BAN. XVIII. v. Vyp. I. Dopolnenie. Karty, plany, certezj, risunki i gravûry sobraniâ Petra I. Napisali M. N. Murzanova, V. F. Pokrovskâ, E. I. Bobrova. Moskva–Leningrad, BAN, 1961. 25–52. p.*) A cári könyvtár katalógusában az egyes művek leírása kimerítően részletes, a szerző, a cím, a megjelenési hely és idő mellett gyakran található utalás a mű nyelvére és illusztrációira is. A könnyebb tájékozódást név- és címmutató segíti, a függelék pedig a korábbi lajstromok és a katalógus tételszámainak konkordanciamutatóját tartalmazza. Az orosz Akadémiai Könyvtár alapításának 275. évfordulója alkalmából készült, 1990-ben kiadott monográfiában Ljutova jelezte, hogy az orosz könyvtörténészek hozzáfogtak a cár könyveinek pontos és kimerítően részletes könyvészeti leírásához (*Lûtova, K. V.: Biblioteka AN SSSR. K 275 letiû pervoj gosudarstvennoj naucnoj biblioteki Rossii. Leningrad, BAN, 1990. 19. p.*). A munkát ugyanakkor nyilvánvalóan hátráltatták a szentpétervári Akadémiai Könyvtárban 1988 februárjában bekövetkezett tűzesetnek az egész kilencvenes évtizedre kiható következményei még akkor is, ha a katasztrófáról szóló beszámolók szerint a cári köteteket őrző Régi Könyvek Osztályán komoly károk nem keletkeztek (vö.: *Leonov, V. P.: Biblioteka – dusa Akademii. 280 let Biblioteki Rossijskoj akademii nauk = Naucnye i Tehniceskie Biblioteki, 1995. 6. 35–36. p., Sokolov, A. V.: Pravda o BAN: dokumenty i argumenty = ua. 1997. 10. 47–61.*).

A cári gyűjtemény állományának forrásait vizsgálva megállapítható, hogy azok hasonlóak a kor nagy nyugat-európai uralkodói magángyűjteményeinek alapjaihoz, ugyanakkor pontosan tükrözik a cár speciális érdeklődését is (*Luppov, S. P.: Tri tysáci redkostej. O biblioteki Petra I., hranâsejsâ v BAN = Kniznoe Obozrenie, 1972. 28. ânvar'*). I. Pétert édesanyja ötéves korában kezdte írni-olvasni taníttatni. 1677 márciusában házitanítót is fogadott mellé Ny. M. Zotov személyében, aki egy Rettegett Iván ideje alatt összeállított történelmi krónika alapján foglalkozott a jövendőbeli cárral. A krónika a nyugat-európai példákhoz hasonlóan a világ teremtésével és bibliai történetekkel kezdődött, utána viszont az orosz cárok uralkodásának miniatúrákkal illusztrált történetét tárgyalta részletesen. Ha feltételezzük, hogy a kódex bekerült a cári könyvtárba, a katalógus orosz kéziratai közül a címe alapján csak egyetlen mű jöhet számításba, bár ennek keletkezési ideje ismeretlen [*Izvestvovanie kratkoe o zitii i dejstvah derzavstvuûsih velikih knâzej rossijskih...*]. A cári könyvtár alapjául szolgáló gyűjteményben jó néhány könyv származik az előző cároktól és I. Péter rokonaitól. Ezek főleg kéziratok, melyek között sok az előbb említetthez hasonló történelmi krónika és évkönyv, pravoszláv evangéliumos és szertartáskönyv, egyházi énekgyűjtemény. A könyveket a cárra hagyó közvetlen elődök között ott volt I. Péter apja, Alekszej Mihajlovics és az ő első házasságából származó féltestvérek, Fjodor és Szofja. Fjodortól egy, az 1660-as években készült ábécés-könyv, Szofjától pedig 1683-ban és 1687-ben készített panegirikoszok maradtak a cárra. A cári könyvtári állomány örökölt tartalma nem függött I. Péter befolyásától, átmenetet képez viszont a források között az ajándékok hosszú sora. A külföldiektől ajándékba kapott könyvek milyenségét a cár nem tudta befolyásolni, bár gyakran igyekeztek a kedvében járni; ugyanakkor hazai hívei, a kor közéleti, kulturális és

egyházi személyiségei nemcsak hogy ismerték érdeklődését, de gyakran teljesíteték konkrét kéréseit is. A külföldi ajándékok közül a szakirodalom több helyen említi azt a 12 kötetet, amelyeket a cár 1717-ben a párizsi királyi könyvtárban tett látogatása alkalmával kapott: egy díszes kiállítású, metszetekkel illusztrált sorozatot a versailles-i palotáról, parkokról és XIV. Lajos hadjáratairól; valamint a szintén 1717-ben Calais város főbírájától kapott, Julius Caesar műveit tartalmazó 1712-es londoni kiadványt, melynek kommentárjait a katalógus tanúsága szerint Samuel Clarke, a cambridge-i filozófiai iskola akkori jeles képviselője készítette [Caesar, Cajus Julius: Opera quae extant. Accuratissime cum libris editis et mss. Optimis collata, recognita et correcta. Accesserunt annotationes Samuelis Clarke. Londini, 1712.] A beszerzési módok között nagyon fontos helyet foglalt el a vásárlás. A nagy követjárás idején, 1697–98-ban került sor először nagyobb könyvbeszerzésre: a cár ekkor bízta meg a követség tagjait matematikai és anatómiai munkák vásárlásával, majd a tolmács szerepét betöltő és 1704–1710 között Hollandiában tartózkodó P. Posztnyikov feladata lett a könyvvásárlás. A cár második, 1716–17-es külföldi útjáról szóló beszámolók közül is kerültek elő rövidebb-hosszabb, a megvásárolt könyvek címét és árát tartalmazó listák. (Luppon, S. P.: *Kniga v Rossii v pervoj cetverti XVIII. veka. Leningrad, Nauka, 1973. 166. p.*) I. Péter idején Oroszországban komoly fejlődésnek indult a nyomdászat, nem csoda hát, hogy nagyon sok, a XVIII. század első negyedében oroszországi nyomdákban kiadott könyv került be mintegy köteles példányként a cári gyűjteménybe. A kötelespéldány nyugat-európai gyakorlatától az orosz változat csak annyiban tért el, hogy egy műből legtöbbször nem egy, hanem jó néhány példány érkezett a cárhoz, amint erről a későbbiekben még szó lesz.

A cári gyűjtemény tematikus összetétele

A cári könyvtár összetételének vizsgálatát az 1725 és 1728 között készült lajstromok alapján Sz. P. Luppov végezte el (Luppov, 1973. 170. p.). Mivel számadatai csak minimálisan térnek el az öt évvel később kiadott teljes katalógustól – Luppov 1621, Bobrova 1663 kötetet regisztrált –, az általa kialakított tematikus csoportokat és azok tartalmának egymáshoz viszonyított arányait felhasználva, de a csoportok sorrendjét a kötetszámok csökkenő sorrendjébe állítva (a teológia csoportjának helye a későbbiekben külön magyarázatot kap); majd az 1978-as katalógus alapján beazonosított művekkel illusztrálva kerül sor az alábbiakban a gyűjtemény tartalmának bemutatására:

Szakcsoport	Kötetek száma
tengerészet, hajóépítés	202
hadtudomány	166
történelem, heraldika	149
földrajz, csillagászat, térképek	143
építészet, kertművészet	109

Szakcsoport	Kötetek száma
szépirodalom	65
matematika, fizika, kémia	48
kalendáriumok, ábécéskönyvek	39
technika	38
erkölcstan, levelezés, filozófia	26
jogtudomány	24
politika	19
filológia (lexikonok, grammatikák, szótárak)	19
orvostudomány, állatorvostudomány	15
tudományos folyóiratok	10
teológia	457
ismeretlen tartalmú mű	92
Összesen:	1621

A gyűjtemény legelőször szembeűnő sajátossága mindenképpen világi jellege, ezen belül pedig a természettudományok magasabb aránya a humán jellegű anyaggal szemben. A katalógus segítségével megállapítható kiadási éveket tekintve a túlnyomó többséget a Péter korabeli, illetve az ő korát közvetlenül megelőző időszakban megjelent művek képviselik. Itt tehát máris eltérés tapasztalható a korabeli enciklopédikus gyűjteményekhez képest: a máshol megszokott római klasszikusok a cár könyvtárából szinte teljesen hiányoznak, és értékes régi kéziratból is csak néhány található a gyűjteményben. A katalógus alapján még egy különleges, csak a cári gyűjteményre jellemző sajátosság figyelhető meg: nagyon sok mű esetében előfordul, hogy az eredeti nyelven megírt könyv oroszra fordított változata is megtalálható a cár könyvtárában, néha nemcsak nyomtatott, hanem a fordító által elkészített kézirat formában is. Összesen 76 ilyen párhuzam mutatható ki, melyek közül hatnak mind a három előbb említett változata bekerült a gyűjteménybe [pl. Varenius Bernhard: *Geographia generalis aucta et illustrata a Isaaco Newton. Ed. quarta auctior et emendatior. Juxta exemplar cantabrigiae. Jenae, 1693.* – Varenij Bergard: *Geografiâ generalnaâ, ... perevedena ze na rossijskij leta gospodnâ 1716, v sentembrii, trudom Fedora Polikarpova, spravsika tipografii (kézirat) – Varenij Bergard: *Geografiâ generalnaâ. ... Perevel s lat. âz. na rossijskij F. P. Polikarpov. M., 1718.]**

A legnagyobb tematikus csoportot a cárt rendkívüli módon érdeklő és foglalkoztató tengerészet és hajóépítés irodalma képviseli. A művek között ott van Hollandia, Franciaország és Dánia hajózási szabályzata nemcsak az eredeti nyelven, hanem több kiadásban orosz fordításban is; Oroszország tengerészeti szabályainak 1720 és 1724 közötti első, második, negyedik és hatodik kiadása; a hajóépítés és a navigáció tudományának elméleti művei, köztük a holland K. Allard 1705-ös munkája [Karel Allard: *Niewe hollandse Sheeps-Bouw. Vertoonden en volmaakt*

schip-door-gesnade schip... voorts allerhande scheeps vlaggen met haare warden... coloriten en vorsprong... Deel 1, 2. Amsterdam, 1705.], melynek orosz fordítása 1709-ben készült el; de bekerültek a gyűjteménybe hajózáslók 1709-ben nyomtatásban kiadott rajzai és a híres orosz metszetkészítők, A. Zubov és P. Pikart tíz különböző hajót ábrázoló 1718-as munkája is. A cár összegyűjtötte könyvtárában az orosz flotta zászlójeleit tartalmazó munka szinte valamennyi 1708 és 1719 között készült kiadását.

A hadtudományok csoportján belül az általános művek között megtalálható az orosz és a holland hadiszabályzat több kiadásban [pl. Artikul voinskij s kratkim tolkovaniem... Spb., 1715–16.; Articul-Brief ofte Ordonnantie op de discipline militaire. Graven-Hage, s. a.]; XIV. Lajos francia király 1681-es, 1687-es és 1689-es hadiszabályzata; a cár által szerkesztett híres Rangtáblázat katonai változata: az orosz hadsereg felépítésének és rangjainak leírása; a bombakészítés tudománya holland, német és francia nyelven, valamint fegyverleírások. A hadtudomány egyes ágai közül a legnagyobb arányban az erődítés és a tüzérség tudományával kapcsolatos művek voltak jelen a könyvesházban. Az erődítéssel kapcsolatos könyvek városok, várak, tengerpartok védelmével egyaránt foglalkoznak, a külföldi gyakorlat orosz nyelvű ismertetésén vagy e téma híres korabeli külföldi szerzőinek, S. Marolois francia és L.-Ch. Sturm német szerzők munkáin keresztül [Malorois, Samuel: Fortification, ou Architecture militaire tant offensive que defensive. Vol. 1, 2. Haegae Comitum, 1615.] [Sturm, Leonhard-Christoph: Architectura militaris hypothetica et eclectica... Aus etlichen und siebenzig differenten Manieren... vorgestellt. Nürnberg, 1702.]. De megvolt a cár könyvtárában az az 51 tervrajzból álló erődalaprajz-gyűjtemény is, amelyet a moszkvai mérnöki iskola hallgatói készítettek 1718-ban. A tüzérségi témájú művek között a legérdekesebb egy orosz nyelvű, kézirat, 75 kérdésből és a hozzájuk tartozó válaszokból álló „káté” [Artileriâ, kotorâ sostoitsâ v posleduîsh voprosah i otvetah. Vsego 75 voprosov-otvetov].

A könyvek számát tekintve a humán tudományok legnagyobb csoportja a cár könyvtárában a történelmi műveké. Ezek egy részét az orosz nyelvű kéziratok között találjuk: krónikák; a cári elődökről, pl. Rettegett Ivánról szóló történelmi munkák; görög és római császárok, pápák, török szultánok és orosz cárok történetének kronológiái. A nyomtatott művek között említésre méltó a 36 kötetes, Bizánc történetét taglaló munka [Corpus Historiae Byzantinae. Paris, 1645–1712.]; Julius Caesar, Josephus Flavius, Tacitus művei és ezek kommentárjai; Curtius Rufus híres Nagy Sándor-életrajza, melynek oroszra átültetésével az Amszterdamban I. Péternek nyomtató Jan Thesing nyomdájában I. Kopyjevskij is próbálkozott: ennek bizonyítéka a könyvtárban fennmaradt kézirat [Kvinta Kurciâ Pufa o delah voinskih Aleksandra Velikogo Makedonskogo. Cernovik perevoda s lat. âz. Rukopis-avtograf I. F. Kopyevskogo], és amelynek nyomtatott orosz nyelvű változata is elkészült 1709-ben Moszkvában. S. von Pufendorf Európa-története is kedvelt olvasmánya lehetett a cárnak: a négykötetes mű latin, német és oroszra fordított változatainak több kiadása is megvolt a gyűjteményben [Puffendorff, Samuel: Einleitung in die Historie der Europäischen Staaten. Bd. 1–4. Franckfurt a. M., 1699., 1707., 1709.].

A földrajzi művek közül az első nagyobb csoportot a latin, francia, német és lengyel nyelven íródott, valamint az orosz nyelvre átdolgozott és több kiadást megért általános geográfiai összefoglalások és lexikonok képviselik. A második csoportba az útleírások sorolhatók, közöttük azok a respublica-k, melyekkel a cár a

nagy követjárás idején ismerkedhetett meg, és a későbbiekben mindig nagy gondot fordított beszerzésükre. A holland Elzevir-család nyomdájában megjelent, rézmetsetű címlappal ellátott, zsebkönyv-formátumú országleírások egy-egy ország életét, természeti viszonyait, vallási megoszlását, katonai és politikai helyzetét, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatait mutatják be részletesen. Kiszeljeva a cári könyvtár Elzevir-kiadványairól szóló tanulmányában még arról írt, hogy az elkészült összes *respublica* mintegy fele – köztük a Magyarországról szóló is – bekerült I. Péter könyvtárába (*Kiseleva, L. I.: Elzevirya BAN = 250 let Biblioteke AN SSSR. Red. koll. A. I. Kopanev, A. A. Krivenko i dr. Moskva–Leningrad, Nauka, 1965. 336. p.*), a katalógusban azonban már mindössze csak Spanyolország és Portugália, Anglia és Írország, valamint Itália leírása bukkan fel. Nem feledkezhetünk el a külföldiek által Oroszországról készített összefoglalásokról sem: C. de Bruyn Amszterdamban 1714-ben kiadott könyvéről [Bruyn, Cornelis de: *Voyage par la Moscovie en Perse et au Indes orientales. Vol. 1, 2. Amsterdam, 1718.*] és az amszterdami polgármester, N. C. Witsen térképekkel illusztrált munkájáról [Witsen, Nicolaes: *Noord en Oost Tartarie, Ofte Bondigh Ontwerp van eenige dier landen en volken, zo als voormaels bekent zyn geweest... Met der zelve Land-Karten... Amsterdam, 1692.*], valamint a szintén holland származású J. Danckert kétkötetes, Moszkváról szóló beszámolójáról [Danckert, J.: *Reyse ofte Voyage gedan door Moscovien ofte Ruslandt. Dordrecht, 1652.*] A földrajzi munkák harmadik, számban igen jelentős csoportját a cár által különösen kedvelt térképek műfaja képviseli. A korszak leghíresebb holland térképkiadójának, W. J. Blaeu-nek a műhelyében készült az a hatkötetes *Atlas Novus*, mely bekerült a cár könyvtárába is. Emellett egy négykötetes, 1672-es amszterdami Janson-atlaszgyűjtemény, egy 32 Európa-térképet tartalmazó augsburgi album és egyes országokat, pl. Angliát, a német területeket ábrázoló térképek is tartoztak a cári gyűjteményhez. A csillagászati művek közül a cár beszerezte a holland Ch. Huygens Kopernikusz tanait ismertető művét [Huygens, Christian: *Kosmotheoros, sive De terris caelestibus earumque ornatu conjecturae... Hagae-Comitum, 1698.*], és Brjusszal elkészíttette ennek orosz nyelvű fordítását is [Gûjgens, Hristian: *Kniga mirozreniâ, ili mnenie o nebesnozemnyh globusah i ih ukraseniâh. Perv. Â. V. Brûs. M., 1724.*]. 1699-ben I. Kopijevszkij is szerkesztett egy csillagászati művet, ez az amszterdami kiadás is megtalálható volt I. Péter könyvtárában, de tartalmaz a katalógus éggömböket ábrázoló csillagászati térképet és a holdjárást elemző kéziratot munkát is.

Az új főváros, Szentpétervár 1703-as alapítása és későbbi megformálása I. Péter legfontosabb céljai közé tartozott, érthető tehát, hogy az építészettel kapcsolatos művek is nagy számban kerültek be gyűjteményébe. Az ókori szerzőket Vitruvius híres könyvének latin és francia nyelvű, Amszterdamban 1649-ben, ill. 1681-ben kiadott változata, valamint néhány, ehhez a műhöz írt kommentárgyűjtemény képviseli. Az itáliai A. Palladio kétkötetes építészeti munkájának 1570-es olasz nyelvű, még a szerző életében megjelent velencei, 1698-as német nyelvű nürnbergi és 1715-ös angol nyelvű londoni kiadása is bekerült a cári gyűjteménybe. A XVI. század második felében élő, szintén itáliai, de a barokk stílust képviselő G. Barozzi da Vignola művei nemcsak XVII. századi olasz és holland nyelvű kiadásban voltak meg a gyűjteményben, hanem a cár parancsára elkészült az építészet ötféle formájáról szóló monográfia orosz nyelvű első, második és harmadik kiadása is 1709 és 1722 között, A. Zubov és P. Pikart rézmetszetes illusztrációival.

A Szentpétervár közelében kialakuló nyári cári rezidenciák legfontosabb példaképe a francia Versailles volt. Így a cári könyvtárba nagyon sok olyan könyv bekerült, mely Versailles palotáinak, parkjainak, kertjeinek, szökőkútjainak, labirintusainak leírását tartalmazta [pl. *Labyrinthe de Versailles. En français, anglais, allemand et hollandais, avec des figures, gravées par Vischer. Cet ouvrage fait partie „Cabinet du roy”. Amsterdam, s. a.*]. A cárt azonban általában is érdekelhették városok épületeinek, parkjainak, szökőkútjainak részletes, gazdagon illusztrált leírásai, mert az ilyen tartalmú könyvek is megtalálhatók a katalógusban: témáik közé tartoznak Róma palotái, kertjei és szökőkútjai, Genova palotái, angliai épületleírások, Párizs terei, kapui, templomai és a Louvre épülete. A kéziratok között szerepel egy 1722-es levél, amely a kertekben elhelyezhető Hercules- és Cerberus-szobrokról szól.

A humán jellegű anyag második csoportját a szépirodalom képviseli a cári gyűjteményben. A mindössze 65 kötet azt mutatja, hogy a cár nem fordított különösebb figyelmet a szépirodalmi alkotások gyűjtésére, ez megint csak eltérő gyakorlat az akkori nyugat-európai könyvgyűjtőkhöz képest. A klasszikus szépirodalmi művek közül mindössze egy Aesopus-mesegyűjtemény 1672-es amszterdami kiadása [Aesopus: *Fabulae... graece et latine nunc denuo selectae... Ea item, quas avienus carmine expressit... Amstelodami, 1672.*], ennek I. Kopijevszkij által oroszra fordított változata [Ězop: *Pritci. Perev. I. F. Kopijevskij. M., 1712.*], Ovidius *Metamorphoses*-ének latin–francia nyelvű amszterdami, valamint latin–német nyelvű nürnbergi kiadása és Terentius komédiáinak 1699-es francia fordítása került be a gyűjteménybe. A mintegy hatvan orosz nyelvű mű között a cár által korábban kedvelt komédiák mellett szinte kizárólag panegirikoszok, a cárt és közvetlen környezetét dicsőítő versek találhatók. Ezek viszont a lehető legkülönbözőbb alkalmakra íródtak és jelentek meg kéziratos vagy nyomtatott formában: a cár születésnapjára, azovi és poltavai győzelmére, nystadi békekötésére, külföldi útjairól való visszatérései alkalmával; gyakran a Bibliából (I. Péter és XII. Károly Dávid és Góliát alakjában) vagy a mitológiából (a cár mint Hercules) vett párhuzamokkal. Ide sorolhatók még a cár hadi győzelmei tiszteletére készített diadalívek és tűzijátékok leírásai is.

A matematika, fizika és kémia csoportjába tartozó művek közül említésre méltó egy kéziratoss mértékegység-táblázat és az újonnan készülő orosz aritmetika tankönyvek: I. Kopijevszkij 1699-ben, még Amszterdamban kiadott műve, L. Magnyickij „számolástudomány”-a [Magnickij, Leontij Filippovic: *Arifmetika, sirec nauka cislitelnaâ. S raznyh dialektov na slavenskij âzyk perevedena i voedino sobrana... M., 1703.*] és Ja. V. Brjusz síkidomokról szóló könyve [Brûs, Ákov Vilimovic: *O prevrasenii figur ploskih v inye takogo zc soderzaniâ. M., 1708.*]. A matematika idegen nyelvű szakirodalmát a hadtudományokkal kapcsolatban már említett S. Marolois geometriai művei, a francia királyi akadémia matematikai tanulmányainak gyűjteménye és egy szintén francia nyelvű matematikai kifejezés-gyűjtemény képviseli. Több külföldi kiadású logaritmus–sinus–cosinus–tangens–cotangens táblázat is bekerült a cári könyvtárba, pl. az az 1694-es londoni, amely az egy és tízezer közötti számtartomány logaritmus-értékeit tartalmazza [A *Table, containing ten chilinds of logaritms for numbers increasing in their naturale order from 1 to 10000. London, 1694.*], vagy a holland A. Vlacq táblázata [Vlacq, Adrian: *Tabulae sinum, tangentium et secantium, et logarithmi sinuum, tangentium et numerorum ad unitate ad 10 000... Editio Ultima emendata et aucta. Amstelodami,*

1681.], melynek orosz változata elég korán, 1703-ban látott napvilágot Moszkvában. A fizikai anyagot többek között I. Newton művei és egy szerző nélküli, a mágneses elhajlásról szóló tanulmány, a kémiait pedig egy kétkötetes, francia és német nyelven egyaránt beszerzett tankönyv képviseli.

A következő csoport nagyobbik hányadát egy Nyugat-Európában is népszerű műfaj képviselői, a kalendáriumok alkotják. Az orosz nyelvű kéziratos változatok között többségében olyanok találhatók, amelyeket a XVII. század utolsó évtizedének éveire készítettek, de szerepelnek a katalógusban az adott időszakra vonatkozó lipcsei kiadású nyomtatott példányok is. Az orosz nyelvű nyomtatott kalendáriumok évről-évre bekerültek I. Péter gyűjteményébe [pl. Kalendar, ili Mesâceslov hristianskij, po staromu stilû, ili iscisleniû na leto ot voploseniâ boga slova 1719... M., 1718.]. Változataik között voltak olyanok, amelyek a cár által bevezetett naptár-reform szerinti új időszámítás mellett a régit is alkalmazták; olyanok, amelyek a nap- és holdfogyatkozást, valamint a naplementék–napfelkelték időpontjait is közölték; és olyanok is, amelyek Moszkvában és Szentpéterváron párhuzamosan, hasonló kivitelben jelentek meg.

Kéziratos ábécéskönyv egyetlenegy van a gyűjteményben, az orosz nyelvű művek között szerepel: a korábban már említett, Fjodor cárevicstől örökölt kötet. A nyomtatott ábécéskönyvek már sokszínűbbek: az orosz nyelvűek között vannak egészen korai – pl. 1634-es – moszkvai és kijevi kiadásúak; bekerült a cár könyvtárába a F. Prokopovics által készített 1720-as kiadású tankönyv, az „Ifjaknak szóló első tanítás” [Feofan Prokopovic: Pervoe ucenie otrokam. Bukvar. Spb., 1720.] és annak három év múlva megjelentetett, akkor már tizedik kiadása. Idegen nyelvű ábécéskönyv mindössze kétfő bukkan fel: egy nürnbergi kiadású német nyelvű és egy szintén német nyelvű, de 1724-ben Szentpéterváron kiadott változat. Ebbe a csoportba tartozhat különleges tankönyvként Comenius Orbis pictus-ának két különböző kiadása [Comenius, Johannes-Amosius: Orbis sensualium pictus (latino-germanice). Nürnberg, 1698.; uő.: Orbis sensualium pictus. Die sichtbare Welt (latino-gallico-germanico-polonico). Breslaw, 1667.].

A technika irodalmát a cár számára a vizek mozgatásával, a csatornák kialakításával és a tűzoltással kapcsolatos művek jelentették - megint csak az új főváros építése céljából. I. Péter az ezekkel kapcsolatos idegen nyelvű könyveket is beszerzte, majd azonnal le is fordíttatta oroszra. Népszerűségüket jelzi, hogy általában több kiadást értek meg.

A következő csoport erkölcsstani művei között vannak lengyel nyelvű tanító célzatú történetek és a régiek erkölcsseit taglaló holland nyelvű munka, ezek orosz nyelvű fordításai, de eredeti orosz nyelvű művek is, így a G. Buzsinszkij, Ja. V. Brjusz és I. V. Pauze által írt „Ifjúság illendő tüköre” - több különböző kiadásban [Únosti cestnoe zercalo, ili pokazanie k zitejskomu obhozdeniû. Sobrannoe ot raznyh avtorov. Spb., 1717.]. A levelezési etikettet oktató német nyelvű munka orosz fordítása is három különböző kiadásban került a cári gyűjteménybe, a helyes viselkedést pedig francia nyelvű mű ismertette. A filozófiai művek legismertebb képviselői a cár gyűjteményében Erasmus munkái: válogatott művei egy 1700-as és egy 1714-es latin nyelvű hágai kiadásban és egy 1716-ban készített orosz fordításban is bekerültek a könyvtárba.

A cár könyvtárában a jogtudományi művek között ott volt az orosz állam teljes nyomtatott törvénygyűjteménye, az 1714 és 1718, ill. 1719 között kiadott vala-

mennyi törvény és rendelet szövegével; valamint a Rangtáblázat 1722-es moszkvai kiadása [Tabel o rangah vseh svoinskih, statskih i pridvornyh, kotorye v kakom klasse ciny... M., 1722.]. A nem túl nagy számú politikai mű közül kiemelhető P. P. Safirov Szentpéterváron 1717-ben megjelent munkája, amely a svédekkel folytatott háborút kiváltó okokat részletezte. A cár annyira fontosnak tartotta ezt a művet, hogy – a külföldi olvasóközönséget is informálni akarván – a szerzővel németre fordíttatta, és még ugyanabban az évben ki is adatta. Szintén nyomtatásban és két nyelven, oroszul és franciául jelentek meg a trónörököléssel kapcsolatos, ill. később az Alekszej cárevisz trónfosztásáról szóló cári nyilatkozatok.

A filológia csoportján belül a szótárak a legkülönbözőbb változatokban kerültek be a cár gyűjteményébe. Valószínűleg nagy szüksége is volt rájuk, mert tökéletesen nem beszélt idegen nyelveket: I. Kopijevszkij orosz–latin–német szótára éppúgy megvolt a könyvesházban, mint Brjusz orosz és holland kifejezéseinek jegyzéke vagy egy 1602-es német–francia, francia–német szótár. A különböző nyelvek grammatikái jól kiegészítették a szótárakat: Rhenius és mások latin grammatikái mellett ott volt két francia grammatika egy-egy francia–holland szótárral kombinált változata, de bekerült a cár könyvtárába M. Szmotrickij 1648-ban Moszkvában kiadott szláv nyelvtana is [Meletij Smotrickij: Grammatika slavjanskaâ. M., 1648.]. Bobrova katalógusában szerepel két könyvjegyzék is: az egyik a Szinódus moszkvai könyvtárában őrzött görög nyelvű műveket sorolja fel, a másik pedig egy kéziratot jegyzék a Moszkvai Nyomda könyvraktárának tartalmáról 1718-ból.

Az orvostudományi munkák száma igen alacsony a cári gyűjteményben, de a kéziratok között azért volt egy „házi patika” és Bljumentroszt, az első cári orvos gyógyszerkönyve, a nyomtatott művek között pedig – főleg az anatómiát képviselve – Vesalius munkája.

I. Péter tisztában volt a sajtó szerepével: nemcsak az első nyomtatott orosz újság, a Vedomosztyi létrehozását rendelte el, hanem a korabeli külföldi sajtótermékeket is tanulmányozta. A katalógus szerint a cár megvásárolta az első németországi tudományos folyóirat, a latin nyelvű lipcsei Acta Eruditorum 1700 és 1710 között megjelent évfolyamait.

Utolsó csoportként a teológia és az egyházi irodalom külön magyarázatra szoruló irodalma maradt. A cári könyvtár állományának mintegy egynegyedét alkotó művek beszerzése nem I. Péter gyűjtőszrenvedélyének köszönhető: a könyvek a könyvtárnak ahhoz az állományrészéhez tartoztak, amelyet a cár elődeitől és a régi rendet képviselő rokonaitól kapott ajándékba és a lehető legritkábban használt. A 457 kötet csaknem fele, 233 munka 1716-ban, a cár lányának halálakor került az uralkodói gyűjteménybe.

Az összesen 293 orosz nyelvű és 68 idegen nyelvű kézirat között csak néhány olyan van, amely régiségével vagy tartalmával egy enciklopédikus gyűjtemény tulajdonosának értéket jelenthetne. A kéziratok nagy többsége XVII. század végi, XVIII. század eleji, a később nyomtatásban kiadott orosz nyelvű fordítások első változata, piszkozata, melyekben gyakran megtalálhatók a cár megjegyzései is. Ez is azt bizonyítja, hogy I. Péter nem annyira a gyűjtemény értékének növelésére, hanem sokkal inkább egy minden nap használható, munkaeszközként kialakított könyvtár felállítására törekedett. A kevés kivétel közé tartozik az orosz nyelvű kéziratok közül a XIV. század közepén készült pergamenre írt és iniciálékkal díszített misekönyv, a XVI. század elejéről származó negyedréti formátumú zoltá-

roskönyv, a XVI. század közepén íródott evangéliumoskönyv és az 1588-ban készült folio alakú, a szeptember és február közötti időszakra szóló példabeszédek könyve. Szerepel a katalógusban egy 613 miniatúrával díszített kódexmásolat, melyet a XVIII. század elején készítettek a cári parancsára a königsbergi könyvtár egy XV. századi kódexét lemásolva és orosz vonatkozásokkal kiegészítve. Az orosz nyelvű kéziratok közé is került egy különlegesség: az a kereszténységnek a mohamedánok fölött aratott győzelmét allegorikusan ábrázoló ovális rézmetszet, melyet maga a cári készített 1698-ban Amszterdamban A. Schonebeek rézmetsző segítségével. Az idegen nyelvű kéziratok között mindössze egyetlenegy tarthat érdeklődésre számot: egy XV. századi német nyelvű, szerzetesek által készített, miniatúrákkal díszített negyedréti alakú kódex, tartalma azonban ennek is a cári érdeklődését tükrözi [Ein alter Manuscript von der Artillerie in Mönchschrift. XV. v. 168 l. 4°].

A cári könyvtár könyveinek kötéséről a katalógus nem nyújt tájékoztatást, de az I. Péter születésének 300. évfordulója alkalmából könyvtárának könyveiből rendezett kiállítás összeállítói szerint ez nem véletlen (Ivanov, I. F.–Orlova, L. N.: *Biblioteka Petra I. K otkrytiú vystavki v Otdel rukopis'noj i redkoj knigi BAN SSSR = Kniga. Issledovaniâ i materialy. Sb. 24. Gl. red. N. M. Sikorskij. Moskva - Leningrad, Kniga, 1972. 193. p.*): a kiállítás anyagának összegyűjtésekor nagyon kevés olyan vörös szattyánba, fekete bársonyba vagy színes selyembe kötött könyvet találtak, melyet éppen kötése miatt lett volna érdemes bemutatni. A cárnak tehát nyilván nem a drága és gazdagon díszített, hanem a gyakori forgatást, mindennapi használatot is kibíró könyvkötések készítése volt a fontosabb.

A könyveknek egy-egy tulajdonoshoz való tartozását a legrégebbi idők óta a bennük található ex librisek alapján állapíthatjuk meg. Bobrova katalógusa mindössze egyetlen olyan könyvet jelöl, amelyre rákerült I. Péter tulajdonjegye. A két-kötetes német nyelvű mű [Goelgelius: *Historisch-Politisch- und Geographische Beschreibung des Königreichs Schweden... Th 1, 2. Regensburg, 1707.*] bőrkötésén található ex libris részletes leírását M. M. Gurjevics közölte (Gurevic, M. M.: *Kniga s supereklibrisom Petra Velikogo = Sbornik statej i materialov BAN SSSR po knigovedeniu. I. Otv. red. A. A. Moiseeva. Leningrad, BAN, 1965. 321–323. p.*). Az aranymetszés szabályai szerint elhelyezett aranyozott feliratban az első kötésborítón a következő szöveg szerepel: „Petrus Primus / zaar Moscovie”. a hátsó kötésborítón pedig „Anno / 1718” a felirat. Mindkét betűsor közepén ott van a cári címer, az aranyozott oválisban elhelyezett kétfejű sas is. Gurjevics szerint az ex libris elkészítőjének neve ugyan ismeretlen, de a vizsgálatok azt mutatják, hogy személye azonos volt a Robert Areszkin számára ex libriseket készítő mesterrel. Az újabb kutatások eredményeképpen hasonló ex librist tartalmazó kötet került elő 1983-ban az Akadémiai Könyvtár állományából (Viktorov, A.: *Supereklibris Petra = Nedelâ, 1983. 23. 4. p.*). A franciából német nyelvre fordított „Der Könige in Franckreich Leben, Regierung und Absterben” című, 1685-ben Nürnbergben kiadott, mintegy 500 oldalas, metszett arcképekkel díszített történelmi munka 64 francia uralkodó életrajzát tartalmazza az V. századi frankoktól XIV. Lajosig, híres francia történészek tollából. Az ex libris elemzését P. I. Hotyeev végezte el egy évvel később (Hoteev, P. I.: *Kniga o Francii iz biblioteki Petra I. = Kniga i knigotorgovlá v Rossii v XVI–XVIII. vv. Otv. red. S. P. Luppov. Leningrad, BAN, 1984. 54.*): itt is a bőrkötésre került a tulajdonjegy, de az előzővel

ellentétben az 1718-as évszám is (valószínűleg a kötés elkészítésének időpontja) az első borítólapon található. Az elsővel teljesen azonos aranyozott „Petrus Primus zaar Moscovie” felirat a kötés felső részére került, az időpont pedig alulra. A két-fejű sasos cári címert a fedőlap közepén, aranyozott oválisban helyezte el az ex libris elkészítője.

Az elsőként említett ex librist tartalmazó mű még egy szempontból fontos az orosz könyvtártörténeti kutatások számára: utolsó lapján egy olyan kézirásos bejegyzés található a könyv helyére vonatkozóan – „a hálószoba előtt, az öt könyv egyike, melyek itt maradtak a cár 1718. júliusi elutazása után” –, amely a cári gyűjtemény elhelyezésével kapcsolatos megállapításokat támasztja alá. Az már az 1964-ben publikált lajstromok címeiből is látszik, hogy a cár palotáinak nem egy állandó, hanem több különböző helyiségében őrizték a könyveket: „könyvek, rajzok, metszetek a felséges cár dolgozószobájából”, „könyvek a felség kincstári palotáiból”, „könyvek a téli házból, az írópultról”. I. Péter tehát maga köré gyűjtötte a számára igazán fontos műveket, hogy ott és akkor használhassa őket, ahol és amikor szüksége van rájuk. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem alakított ki az akkori nyugat-európai szokásoknak megfelelő, gazdagon berendezett és díszített könyvtártermet. Az elhelyezéssel kapcsolatos másik sajátosság az, hogy a cárt a Nyári palotába költözés pillanatától fogva foglalkoztatja egy nyilvános, ingyenes állami közkönyvtár felállításának gondolata, így az általa gyűjtött és a későbbi közkönyvtár számára beszerzett könyvek közötti határ sohasem éles, eleinte ezek mind a Nyári palotában találhatóak. Ugyanezért nincs a cári gyűjteménynek külön könyvtárosa, ezt a feladatot a második cári orvos, Robert Areszkin mellett a majdani nyilvános könyvtár kezelésére meghívott J. Schumacher látja el 1714-től. Mindezekből következik annak magyarázata is, hogy a katalógusban gyakorta található olyan művek, amelyek akár azonos kiadásban, akár ugyanazon mű különböző kiadásaiban, de több példányban kerültek be a cári könyvtárba. Így a cár bármelyik könyves helyiségben megtalálta a számára akkor éppen szükséges művet, illetve a másod- és harmadpéldányokkal azonnal gondolhatott az új könyvtár gyarapítására is.

A cári gyűjtemény nyelvi összetétele

nyelv	kézirat	nyomtatott könyv	összesen
orosz	255	429	684
német	32	250	282
francia	6	189	195
latin	8	160	168
holland	4	118	122
olasz	5	37	42
angol	3	9	12
svéd	4	4	8
lengyel	1	6	7

nyelv	kézirat	nyomtatott könyv	összesen
többsnyelvű	20	67	87
bizonytalan	19	30	49
rajzok, szöveg nélkül	4	3	7
mindösszesen:	361	1302	1663

A cári gyűjteménybe a legnagyobb számban – a teljes kötetszám több mint egyharmadaként – orosz nyelvű könyvek kerültek be, közülük 133 kötet idegen nyelvről készült fordítás. Nagyon előkelő helyet foglalnak el a német, a francia és a latin nyelvű művek is, utóbbi két csoport közel azonos arányokat mutatva. A Nyugat-Európa nagy gyűjteményei számára talán szokatlan holland nyelv itteni előtérbe kerülésére is van magyarázat: I. Péternek a nagy követjárás óta tartó vonzalma Hollandia iránt. Kevés viszont az angol nyelvű mű a könyvesházban, ez talán annak köszönhető, hogy a cár politikájában, a történelmi és a hadtudományok iránti érdeklődésében is inkább Franciaország és Németország felé fordult.

I. Péter könyvtárának bemutatásával, a beszerzési források elemzésével, tematikai és nyelvi megoszlásának taglalásával és egyes, a gyűjteményhez tartozó fontosabb és értékesebb művek felsorolásával talán sikerült bebizonyítani, hogy a cár gyűjteménye ugyan nem mindenben hasonlít a korabeli nyugat-európai uralkodói vagy főúri gyűjteményekhez, de mindenképpen méltó hozzájuk összetételében és felállításának jól kihasznált céljában: abban, hogy tulajdonosa érdeklődését és törekvéseit szolgáló, uralkodói terveinek megvalósítását segítő értelmiségi jellegű munkakönyvtár legyen.

Hangodi Ágnes

A K C I Ó !

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak az elmúlt években módja volt számos olyan neveléstörténeti, illetve pedagógiai tárgyú könyvet megjelentetni, melyek tudományunk rangos, időtálló művei. Raktárkészletünket különböző okok miatt felszámoljuk, de szeretnénk, ha könyveink könyvtárakba kerülnének, ahol azok évek múltán is hasznosíthatók.

Kérem, tanulmányozza alábbi jegyzékünket, melyből látható, hogy megrendelés esetén jelentős kedvezményt biztosítunk. Ajánlatunk nem üzleti jellegű, szándékunk tudományunk értékeinek célbajuttatása, a pedagógusképzés segítése.

50%-os leértékeléssel kapható könyveink (a csökkentett árral):

A jezsuita tanügyi szabályzattól napjainkig	175,-
Állam, egyház, iskola (Tanulmányok)	90,-
Arany János a szalontai iskolában	28,-
Neveléstörténet és neveléstörténet-írás (Tanulmányok)	140,-
Deák G.: A magyar gyermektanulmányi mozg. története	550,-
Fehér E.: Magyar nyelvű tankönyvek 1777-1848. Bibliográfia	168,-
Felkai: Magyarország oktatásügye a millenniumi körüli években	110,-
Felkai: Zsidó iskolázás Magyarországon	450,-
Felméri Lajos (Magyar Pedagógusok sorozat)	28,-
Hatszáz év neveléstörténetéből (Neveléstörténeti konferenciák 1997-98)	180,-
Iskola a magyar társadalom történetében	140,-
Iskolakultúra- iskolatörténet- neveléstörténeti kutatások	90,-
Kispartai János (Magyar Pedagógusok sorozat)	28,-
Kiss Árpád (Magyar Pedagógusok sorozat)	45,-
Kiss Gy.: Pszichológia Magyarországon	168,-
Kiss Istvánné: Szemelvények a Budapesti Tanítóképző Gyak. Isk. jegyzőkönyveiből	84,-
Mann: Kulturpolitikusok a dualizmus korában	140,-
Mikola Sándor (Magyar Pedagógusok sorozat)	48,-
Miklós Tamás: Gyermek és ifjúsági mozgalmak... bibliográfiája	60,-
Pedagógiai olvasókönyv (Írások a pedagógiai irodalom klasszikusaiból)	112,-
Prohászka Lajos: Az oktatás elmélete	168,-
Prohászka Lajos (Magyar Pedagógusok sorozat)	28,-
Quint József (Magyar Pedagógusok sorozat)	45,-
Somos Lajos (Magyar Pedagógusok sorozat)	50,-
Szabó M.: Usinszkij	400,-
Tatai: Emlékezés Szokolszky Istvárná	250,-
Szokolszky István (Magyar Pedagógusok sorozat)	28,-
Tettamanti: A személyiség nevelésének magyar elmélete	112,-
Tóth G.: A magyarországi tanítóintézeti tanárképzés története	335,-
Várkonyi: A cselekvés lélektana	66,-
Weszely: Bevezetés a neveléstudományba	224,-
Neveléstörténeti füzetek 12. - Vivestől Kodályig	33,-
Jáki: A magyar neveléstudomány forrásai. Bibliográfia	168,-
Verőczei Katalin: Széchenyi a tankönyvekben	95,-
László Géáné: Karacs Teréz. Bibliográfia	60,-

Megrendeléseiket október 25-éig várjuk a következő címre:

Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Kiadói Főosztály
1089 Budapest, Könyves Kálmán krt. 40.

